

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის

მაცნე

675-25/2
1986

ეკონომიკისა და
სამართლის
სერია

29

1. 1986

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნე“,
ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1988, № 1

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე

ИЗВЕСТИЯ АКАДЕМИИ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

ეკონომიკისა და
სამართლის
სერია

СЕРИЯ
ЭКОНОМИКИ И
ПРАВА

ჟურნალი დაარსებულია 1980 წელს
Журнал основан в 1980 году
გამოდის 3 თვეში ერთხელ
Выходит раз в 3 месяца

1. 1986

გამომცემლობა „მეცნიერება“
ИЗДАТЕЛЬСТВО «МЕЦНИЕРЕБА»

თბილისი
ТБИЛИСИ

სარედაქციო კოლეგია: ა. გუნია (რედაქტორი), ო. გამყრელიძე, მ. გველესიანი, პ. გუგუშვილი, გ. თოდუა, თ. ლილუაშვილი, გ. ნადარეიშვილი, ი. ფუტყარაძე, თ. შავგულიძე (რედაქტორის მოადგილე), თ. ჩიქვაძე (რედაქტორის მოადგილე), ლ. ჩიქავა.

პასუხისმგებელი მდივანი ა. შენგელია

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ: Гунья А. Л. (редактор), Гамкrelidze O. K., Гвелесиани М. И., Гугушвили П. В., Тодуа Г. С., Лилуашвили Т. С., Надарешвили Г. Н., Путкарадзе Я. В., Чикава Л. Л., Чикваидзе Т. Н., (зам. редактора), Шавгулидзе Т. Г. (зам. редактора).

Ответственный секретарь А. Л. Шенгелия

© „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე“,
ეკონომიკისა და საშრობლის სერია, 1986, № 1.

რედაქციის მისამართი: თბილისი, 380007, მახარაძის ქ. № 14
Адрес редакции: Тбилиси, 380007, ул. Махарадзе, 14
ტელეფონი 93-22-60 телефон

გადაეცა წარმოებას 16.12.85; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 19.2.86; შექვ. № 4040; ანაწყობის ზომა 7×12; ქალაქის ზომა 70×108¹/₁₆; მაღალი ბეჭდვა; პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 10.0; პირ. საღ. გატარება 10,3; საღარცხეო-საგამომცემლო თაბახი 7,7; უე 04539; ტირაჟი 900;

ფასი 85 კაპ.

*
გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

*
საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

შ ი ნ ა რ ს ი

პრონომია

ა. ბრეგვაძე, დ. დინასიძე, საბჭოთა საქართველო — 65	5
ბ. ბერიძე, საზოგადოებრივი წარმოების ეფექტურობის რეგიონალური ასპექტი	15
გ. ბურღული, ვ. კვიციანი, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარება საზოგადოებრივ აღრიცხვაში	22
დ. თოფჩიანი, კომპლექსური მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრამების რეალიზაციის ეკონომიკური ასპექტები	33
ე. პაპაშვილი, ნაწილობრივ პროდუქტიული მატრიცის მქონე დარგთაშორისი მოდელის პროდუქტიულობის პირობების შესახებ	39
ვ. სიმონიძე, მემოსტნეობის განვითარება საბჭოთა საქართველოში (1921-1940 წწ.)	43
ზ. ხაშიანი, ტექნოლოგიური პროცესის აღწერისა და მისი ეკონომიკური მაჩვენებლების გაზომვის პრობლემა	50

სამართალი

ა. ფარცაძე, ვახტანგ მეექვსის კორპუსის კანონმდებლობიდან (გაგრძელება)	59
ბ. ვან კამი, ვიეტნამის ფეოდალური სისტემის სამართლის ანტიხალხური არსი	73
გ. ზომიძე, საკუთრების სამართლებრივი ურთიერთობის ბუნებისათვის	82
დ. ინჟირაძე, ქართველ მეცნიერ-იურისტთა როლის ამაღლებისათვის კომუნისტური მშენებლობის ამოცანების გადაწყვეტაში	85
ე. ფალიაშვილი, დანაშაულობის წინააღმდეგ ბრძოლის საკითხები თანამედროვე პირობებში	88
ვ. გამყრალიძე, პრესა და მართლმსაჯულება	91
გ. ცინცაძე, მოსახლეობისაგან სოფლის მეურნეობის პროდუქციის შესყიდვის სამართლებრივი რეგულირების მნიშვნელობა და აუცილებლობა	94
დ. გვახაძე, რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების სტატუსის ზოგიერთი საკითხი	97
ე. კეჭელიძე, სისხლის სამართლის საპროცესო კანონის ანალოგიით გამოყენების პირობები	100
ვ. ლეჟავა, სოციალური ინტერესი დამნაშავეობის პრობლემისადმი	102
ზ. შიშკაძე, 1990 წლის პერიოდამდე საბჭოთა კავშირის სასურსათო პროგრამის შესრულების უზრუნველყოფის სამართლებრივი და ორგანიზაციული ზომების შესახებ	105

ინფორმაცია, ქრონიკა

სამართლის თეორიის, სახელმწიფო სამართლისა და საბჭოთა აღმშენებლობის სექციის მუშაობის ანგარიში	109
ჩვენი იუბილარები: აკად. პ. გუგუშვილი	113

საქ. სსრ კ. მარტისი
სახ. საბ. რესპუბ.

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИКА

А. БРЕГВАДЗЕ, Д. ДИАСАМИДЗЕ. Советская Грузия — 65	5
Т. А. БЕРИДЗЕ. Региональный аспект эффективности общественного производства	15
Ш. И. БУРДУЛИ, Г. И. КВИРИКАШВИЛИ. Ускорение научно-технического прогресса в народнохозяйственном учете	22
Ф. М. ТОПУРИДЗЕ. Экономические аспекты реализации комплексных научно-технических программ	33
В. Г. ПАПАВА. Об условиях продуктивности межотраслевой модели с частично-продуктивной матрицей	39
Г. А. СТЕПАНИШВИЛИ. Развитие овощеводства в Грузинской ССР (1921—1940 гг.)	43
Дж. Ш. ХАВТАСИ. Проблема описания технологического процесса и измерения его экономических показателей	50

ПРАВО

Д. Л. ПУРЦЕЛАДЗЕ. Из национального законодательства корпуса Вахтанга VI (продолжение)	59
ЛЕ ВАН КАМ. Антинародная сущность феодального уголовного права Вьетнама	73
Б. И. ЗОИДЗЕ. К вопросу о природе правоотношений собственности	82
Г. З. ИНЦКИРВЕЛИ. За повышение роли грузинских ученых-юристов в решении задач коммунистического строительства	85
А. Я. ПАЛИАШВИЛИ. Вопросы борьбы с преступностью в современных условиях	88
О. К. ГАМКРЕЛИДЗЕ. Пресса и правосудие	91
М. И. ЦИСКАДЗЕ. Значение и необходимость правового регулирования закупки сельхозпродукции от населения	94
М. М. ГВАЗАВА. Некоторые вопросы статуса регионального агропромышленного объединения	97
Э. Ш. КЕМУЛАРИЯ. Условия применения уголовного процессуального закона по аналогии	100
Г. Ш. ЛЕЖАВА. Социальный интерес к проблеме преступности	102
О. Ш. КОЧЛАДЗЕ. О правовых организационных мерах по обеспечению выполнения продовольственной программы СССР на период до 1990 года	105

ИНФОРМАЦИЯ, ХРОНИКА

Отчет о работе секции теории права, государственного права и советского строительства	109
НАШИ ЮБИЛЯРЫ: акад. П. Б. ГУГУШВИЛИ	113

ალექსანდრე ბრეჟნევი, დურსუნ დიასამიძე

საბჭოთა საქართველო — 65

საბჭოთა სახელმწიფოს თავისუფალ ერთა ძმურ ოჯახში საქართველოს სსრ საპატიო და ღირსეული ადგილი უკავია. სსრ კავშირის ერთიანი სახალხო-სამეურნეო კომპლექსის ფარგლებში მისი მატერიალური და სულიერი პოტენციალი განუწყვეტლივ იზრდება, რაც მყარი საფუძველია კიდევ უფრო დიდი და ნათელი პერსპექტივების დასახვისათვის. ამის დამადასტურებელია სკკპ XXVII ყრილობის დოკუმენტები, რომელიც ჩვენი დიდი ქვეყნის, მასში შემავალი თითოეული რესპუბლიკის ეკონომიკური და სოციალური წინსვლის გრანდიოზულ ამოცანებს სახავს. პარტიის ეკონომიკური სტრატეგიის უზენაესი მიზანი იყო და მომავალში კვლავ იქნება ხალხის ცხოვრების მატერიალური და კულტურული დონის განუხრელი აღმავლობა. ამისათვის კი აუცილებელია დავაჩქაროთ სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ტემპები, უზრუნველვყოთ წარმოების ყოველმხრივი ინტენსიფიკაცია და ეფექტიანობის ამაღლება მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ბაზაზე.

თვისებრივად ახალ დონეზე ავა საწარმოო ძალები და წარმოებრივი ურთიერთობები, უახლოესი სამი ხუთწლეულის მანძილზე შეიქმნება წარმოებრივი პოტენციალი, რომელიც თავისი მასშტაბით მთელ წინა წლებში დაგროვილი პოტენციალის ტოლი იქნება.

მომავალი თხუთმეტწლეულის სტრატეგიული ამოცანების რეალიზაციაში უმნიშვნელოვანეს ადგილს დაიკავენ მეთორმეტე ხუთწლედი. იგი შემობრუნების ეტაპი უნდა გახდეს შექმნილი წარმოებრივი პოტენციალის უფრო ინტენსიური გამოყენების, მართვის სისტემისა და სამეურნეო მექანიზმის სრულყოფის და ამ საფუძველზე საბჭოთა ადამიანების ცხოვრების პირობების გაუმჯობესების საქმეში.

ამ საყოველთაო სახალხო ამოცანების განხორციელებაში თავის წვლილს შეიტანს საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა. კიდევ უფრო მაღალ დონეზე ავა მისი სამრეწველო პოტენციალი უპირატესად ისეთი პროგრესული დარგების განვითარების გზით, როგორცაა ელექტროტექნიკური და ელექტრონული მრეწველობა, ხელსაწყოთმშენებლობა. მიმდინარე ხუთწლეულში ამოქმედდება ხუდონის ჰიდროელექტროსადგურის პირველი აგრეგატები, დაიწყება რესპუბლიკაში პირველი ატომური ელექტროსადგურის მშენებლობა, აშენდება სამთო მიწათმოქმედების ტრაქტორებისა და მანქანების ქარხანა, რაც მთის რეგიონების სოფლის მეურნეობის ბევრ მტკიცეულ საკითხს გადაჭრის.

საექსპლოატაციოდ გადაეცემა მარაბდა-ახალქალაქის რკინიგზის ხაზი. დაიწყება კავკასიონის საუღელტეხილო რკინიგზის მშენებლობა.

მნიშვნელოვნად გადიდდება სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოება უპირატესად ინტენსიფიკაციის გზით. 1990 წლისათვის ხარისხოვანი

ჩაის ფოთლის წარმოება მიაღწევს 650 ათს ტონას, ყურძნისა 1 მლნ ტონას, ხილის, კენკრისა და ციტრუსებისა — 1,1—1,4 მლნ ტონას, ხორცისა (ნაკლავის წონა) — 230 ათას ტონას, რძისა — 850—900 ათას ტონას. ხუთწლედის მანძილზე საექსპლოატაციოდ გადაეცემა 60 ათასი ჰექტარი სარწყავი და 35 ათასი ჰექტარი ჰარბტენიანი და დაქაობებული მიწები. გაგრძელდება კოლხეთის დაბლობის მიწების მელიორაციისა და ათვისების სამუშაოები¹.

კიდევ უფრო მეტად განვითარდება საკურორტო და ტურისტული მეურნეობა.

უფრო სრული რომ იყოს ჩვენი წარმოდგენები სადღეისო და მომავალი ამოცანების გრანდიოზულობაზე და მასშტაბურობაზე აუცილებელია არც თუ ისე შორეული წარსულის თვალთ, ისტორიული განვითარების კუთხით შევხედოთ დღევანდლობას.

ჯერ კიდევ საბჭოთა ხელისუფლების გარიყრაჟზე ვ. ი. ლენინი აღნიშნავდა, რომ საჭიროა მეურნეობრივი და საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა დარგში თანმიმდევრულად განხორციელდეს ნაციონალური უთანასწორობის ლიკვიდაცია, რომ რუსეთის იმპერიის ყოფილ განაპირა მხარეებში ნედლეულის ბაზის შესაბამისად განვითარდეს მრეწველობა².

კომუნისტური პარტია და საბჭოთა მთავრობა განუხრელად ზრუნავდნენ იმისათვის, რომ ნაციონალურ რესპუბლიკებსა და მხარეებში მრეწველობის განვითარების ტემპების დაჩქარებით მომხდარიყო ეკონომიკური ჩამორჩენილობის სწრაფი ლიკვიდაცია.

ქვეყნის სოციალისტური გარდაქმნა შეუძლებელი იყო მძიმე ინდუსტრიის განვითარების გარეშე. ამ მიმართულებით პირველი ნაბიჯი გადაიდგა 1922 წელს, როდესაც საქართველოს მშრომელები შეუდგნენ გოელროს ლენინური გეგმით გათვალისწინებულ ზემოაეჟალის ჰიდროელექტროსადგურის მშენებლობას. საბჭოთა მთავრობამ ზაჰესის მშენებლობისათვის გამოჰყო 750 ათასი მანეთი ოქროთი, მომდევნო წლებში დაიწყო აგრეთვე აბაშის, აჭარისწყლის, ცხინვალისა და ზოგიერთი სხვა მცირერიცხოვანი ჰიდროსადგურების მშენებლობა. 1923 წელს საბჭოთა რუსეთმა საქართველოს მშრომელებს უსასყიდლოდ გამოუგზავნა მოსკოვის ერთ-ერთი მაუდის ფაბრიკის მთლიანი გაწყობილობა, რომელიც გაეზიზვნა ქ. ქუთაისში და მწყობარში ჩადგა 1924 წელს. ამ წლებში საქართველოში დაიწყო 20 მსხვილი მრეწველური საწარმოს მშენებლობა. ცხრა მათგანი ექსპლოატაციაში გადაეცა 1926 წლამდე, ამასთან ერთად, მიმდინარეობდა ინდუსტრიულ საწარმოთა რეკონსტრუქცია. საქართველოს კომუნისტური პარტია და საბჭოთა მთავრობა დიდ მზრუნველობას იჩენდა რესპუბლიკის მძიმე ინდუსტრიის განვითარებისადმი, მაგრამ საბჭოთა ხელისუფლებას იმ დროს არ შეეძლო ერთბაშად მსხვილი კაპიტალდაბანდებით უზრუნველყო მრეწველობის სხვა დარგებიც, განსაკუთრებით ეს ითქმის მსუბუქ და კვების მრეწველობაზე.

პირველ ხუთწლედში ამოქმედდა ახალი მსხვილი საწარმოები: ბათუმის ნავთობგადამამუშავებელი ქარხანა, კასპის ცემენტის ქარხანა, თბილისის მაუდ-კამოლის კომბინატი, ჩაის ფაბრიკები და სხვ. მთლიანად პირველ

¹ სსრ კავშირის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების 1986 — 1990 წლებისა და 2000 წლამდე პერიოდის ძირითადი მიმართულებანი, თბილისი, 1985 წ., 79-80.

² ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 32, გვ. 584.

ხუთწლედში სამრეწველო წარმოების მოცულობა 2,9-ჯერ და მეტად გადიდა.

კიდევ უფრო მეტი წარმატებანი მოიპოვეს საქართველოს მშრომლებმა მეორე და მესამე ხუთწლედებში. მწყობრში ჩადგა ლენინის სახელობის ზემო ავქალისა და ი. ბ. სტალინის სახელობის რიონის ჰიდროელექტროსადგურები. მათ ბაზაზე ამუშავდა კიროვის სახელობის ჩარხმშენებელი და „ცენტროლიტის“ ქარხნები. ამასთან ერთად, დაჩქარდა მრეწველობის განვითარება ქ. ქუთაისშიც. იგი გადაიქცა საქართველოს მეორე ინდუსტრიულ ცენტრად. აქ აშენდა სამთო-სამახტო გაწყობილობისა და ლითოფონის ქარხანები, აგრეთვე ამიერკავკასიაში ერთ-ერთი მსხვილი ხილბოსტნეულის გადამამუშავებელი საკონსერვო ქარხანა.

რესპუბლიკაში ვითარდება ნავთობგადამამუშავება, ფეროშენადნობთა წარმოება და წიაღისეულის ახალი სახეების მოპოვება. გაიზარდა და თანამედროვე ტექნიკით აღიჭურვა მანგანუმის, ქვანახშირისა და მოპოვებითი მრეწველობის სხვა დარგები.

თითქმის ხელახლა შეიქმნა მსუბუქი და კვების მრეწველობა, წარმოიშვა ახალი ინდუსტრიული რაიონები. სწრაფი ტემპით ვითარდება მრეწველობა აჭარის ასსრ-ში, აფხაზეთის ასსრ-ში და სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში.

სოციალისტურ ინდუსტრიალიზაციასთან დაკავშირებით რესპუბლიკაში გადიდა მუშების, ინჟინერ-ტექნიკურ მუშაკთა რიცხვი. აღიზარდა მრეწველობის მრავალი დარგის ნაციონალური კადრები.

1940 წლისათვის საქართველოს სამრეწველო წარმოების მოცულობა 1928 წელთან შედარებით — 8,2-ჯერ გადიდა, ხოლო 1913 წელთან შედარებით — 10,2-ჯერ.

საქართველოს სსრ უმოკლეს მანძილზე გადაიქცა მოწინავე ინდუსტრიულ რესპუბლიკად.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლებამ მემკვიდრეობით მიიღო ჩამორჩენილი სოფლის მეურნეობა, საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველი დღეებიდანვე დაიწყო გაჩანაგებული სოფლის მეურნეობის აღდგენისათვის უდიდეს ღონისძიებათა განხორციელება, რომელთა შორის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი იყო მიწის ნაციონალიზაცია, რითაც მშრომელ გლეხობას მიწით სარგებლობის ფართო ასპარეზი მიეცა.

მაგრამ დაქუცმაცებულ, წვრილგლეხურ მეურნეობათა ბატონობის პირობებში შეუძლებელი იყო სოფლის მეურნეობის მოკლე დროში აღდგენა და, რაც მთავარია, მისი შემდგომი განვითარება, მიწათმოქმედებაში თანამედროვე ტექნიკის გამოყენება და საერთოდ მიწათმოქმედების კულტურის ამაღლება, აუცილებელი იყო სოფლის მეურნეობის სოციალისტური გარდაქმნა.

წვრილგლეხურ მეურნეობათა კოლმეურნეობებში გაერთიანებით შესაძლებელი გახდა მანქანებზე დამყარებული მიწათმოქმედების შექმნა. სოფლის მეურნეობრივი შრომა მიემართებოდა მექანიზაციის გზით.

ამავე პერიოდში, საქართველოში ჩამოყალიბდა სხვადასხვა წარმოებრივი მიმართულების რამდენიმე ათეული საბჭოთა მეურნეობა, სადაც უანლესი ტექნიკისა და მოწინავე აგროწესების საფუძველზე იქმნებოდა სოფლის მეურნეობის პროდუქცია.

კომპიუტერობრივმა წყობილებამ ქართველი გლეხობა კულტურისა და შეძლებული ცხოვრების გზაზე გამოიყვანა. საქართველოს სოფელში გაჩნდა კლუბები, რადიო, სკოლები, საბავშვო ბაგები, კომპიუტერობის მრავალი მუშაკი წარჩინებული და სახელმძღვანელო ადამიანი გაჩნდა.

ქართველმა ხალხმა რესპუბლიკის ბუნებრივ-გეოგრაფიულ თავისებურებათა შესაბამისად უზრუნველყო სოფლის მეურნეობის დარგთა რაციონალური ტერიტორიული გაადგილება და გეგმაზომიერი განვითარება. საბჭოთა საქართველოში ფართო მასშტაბით განვითარდა ძვირფასი სუბტროპიკული და ტექნიკური კულტურები (ჩაი, ციტრუსები, ტუნგო, თამბაქო და სხვ.), რაც ქართველი ხალხის მატერიალური კეთილდღეობის ზრდის დაუშრეტელი წყარო გახდა.

დიდი ირიგაციულ სამუშაოთა გატარების შედეგად სოფლის მეურნეობას შეემატა ათითასობით ჰექტარი ნოყიერი და მაღალმოსავლიანი მიწა, რამაც დიდად შეუწყო ხელი მიწათმოქმედებისა და მეცხოველეობის ინტენსიფიკაციას.

მოპოვებულ წარმატებათა შედეგად საქართველოს სოფლის მეურნეობა 1940 წლისათვის იძლეოდა 2,5-ჯერ მეტ მთლიან პროდუქციას, მათ შორის 3,7-ჯერ მეტ მემცენარეობის პროდუქციას, ვიდრე 1913 წელს.

სსრ კავშირში სოციალიზმის გამარჯვების შედეგად საქართველო, ისე როგორც სხვა მოძმე რესპუბლიკები, სოციალისტური ინდუსტრიის და მექანიზებული სოფლის მეურნეობის რესპუბლიკად გადაიქცა.

შეიქმნა ფორმით ნაციონალური და შინაარსით სოციალისტური კულტურა, ამაღლდა მშრომელთა მატერიალური კეთილდღეობა.

ხალხის მატერიალური და საყოფაცხოვრებო პირობების ამაღლებასთან ერთად გაუმჯობესდა მოსახლეობის სამედიცინო მომსახურება, გაიზარდა მოსახლეობის რაოდენობა, განსაკუთრებით მრეწველურ ცენტრებში.

ძირეულ ეკონომიკურ გარდაქმნათა საფუძველზე ქართველმა ხალხმა მიადწია მნიშვნელოვან წარმატებებს კულტურული მშენებლობის დარგში, ძირითადად დაამთავრა წერა-კითხვის უცოდინარობის ლიკვიდაცია. საბჭოთა ხელისუფლებამ საქართველოს მშრომელთა ფართო მასებს გზა გაუხსნა ცოდნისაკენ, მეცნიერებისაკენ. შეიქმნა სკოლების, უმაღლესი და საშუალო სპეციალური სასწავლებლების, სამეცნიერო-კვლევითი დაწესებულებების ფართო ქსელი. 1941 წ. დასაწყისში დაარსდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია.

დიდი სამამულო ომის დაწყებისთანავე რესპუბლიკის მთელი სახალხო მეურნეობა ქვეყნის თავდაცვის ინტერესებს დაექვემდებარა. მოკლე დროში ომის ყაიდაზე გარდაიქმნა რესპუბლიკის სახალხო მეურნეობის ყველა დარგი, რომლებსაც უდიდესი და საპატიო ამოცანა დაეკისრათ — მიეცათ სამშობლოსათვის რაც შეიძლება მეტი მრეწველური პროდუქცია, სურსათ-სანოვაგე, საბრძოლო საჭურველი და საომარი მასალა.

1942 წლის ზაფხულში გერმანელ ფაშისტთა არმიებმა დიდი დანაკლისის ფასად შესძლეს გაჭირვებულ კავკასიონის მთავარი ქედის გასწვრივ. საომარი ოპერაციები უშუალოდ საქართველოს საზღვრებთან წარმოებდა. ამიერკავკასიის ფრონტი თითქმის მოწყდა სსრ კავშირის მრეწველობის ძირითად ცენტრებს. შეფერხდა და შემდეგ თითქმის სრულიად შეწყდა რესპუბლიკის მრეწველობის მომარაგება საჭირო ნედლეულით და განწყობილობებით; შექ-

მნილ პირობებში რესპუბლიკის მრეწველობა და ტრანსპორტი მეტად რთული ამოცანების წინაშე აღმოჩნდა.

საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტი და საბჭოთა მთავრობა განუხრებლად ზრუნავდნენ მრეწველობის მუშაძალით უზრუნველ ოფისათვის. მიუხედავად მუშათა დიდი ნაწილის ფრონტზე წასვლისა, საწარმოებში მოვიდა ათასობით ქალი, ახალგაზრდობა, პენსიაზე გასული მუშები, შრომითი რეზერვების სისტემის კვალიფიციური მუშები, რომლებიც თავდადებით შრომობდნენ და წარმატებით სძლევენ ომით გამოწვეულ დაბრკოლებებს. ფართოდ გაიშალა საწარმოებში ახლადმოსული მუშების მომზადება კვალიფიკაციის ამღლებისათვის; წარმოების სრულყოფაში დიდი წვლილი შეჰქონდათ რაციონალიზატორ-გამომგონებლებს. მრეწველობის მრავალი დარგის საწარმოების მშრომელები აღწევდნენ საუკეთესო მაჩვენებლებს სრულიად საკავშირო და რესპუბლიკურ სოციალისტურ შეჯიბრებებში. სწრაფად იზრდებოდა სოციალისტური შეჯიბრების ახალ ფორმებში ჩაბმული მუშათა რაოდენობა.

მრეწველობის სამხედრო ყაიდაზე გარდაქმნამ მნიშვნელოვანი ცვლილებები შეიტანა რესპუბლიკის მრეწველობის პროდუქციის სტრუქტურაში. გაიზარდა სამხედრო მრეწველობის პროდუქციის ხვედრითი წონა, ხოლო შემცირდა ზოგიერთი სხვა დარგისა. სსრ კავშირის შეიარაღებულ ძალებს გაეზავნა დიდძალი საბრძოლო იარაღი, სურსათი და ტანსაცმელი.

ომის წლებში მიმდინარეობდა ახალი მრეწველური საწარმოების მშენებლობაც, მათ შორის, განსაკუთრებით აღსანიშნავია ამიერკავკასიის მძიმე ინდუსტრიის მნიშვნელოვანი კერის — რუსთავის მეტალურგიული ქარხნის მშენებლობის დაწყება 1944 წელს.

დიდი სამამულო ომის წლებში საქართველოს გლეხობის ენერგიული და თავდადებული შრომის შედეგად სოფლის მეურნეობის ძირითად დარგებში ნათესი ფართობი კი არ შემცირებულა, არამედ გადიდდა კიდეც, გაიზარდა აგრეთვე მოსავლიანობა, წარმატებები იქნა მოპოვებული პირუტყვის სულადობის ზრდის საქმეში. კოლმეურნეობები და საბჭოთა მეურნეობები სახელმწიფოს აბარებდნენ გაცილებით მეტ პროდუქციას ვიდრე ომის წინ.

სამამულო ომის წლებში საქართველოს სოფლის მშრომელთა საბატო ამოცანას წარმოადგენდა მრავალწლიან ნარავეთა ფართობების შენარჩუნება და მოსავლიანობის გადიდება. შენარჩუნებულ იქნა და რამდენადმე გაიზარდა კიდეც ჩაის, ვენახის ფართობი, მაგრამ ომის წლებში მუშახელის და წარმოების საშუალებათა ნაკლებობის გამო რამდენადმე შემცირდა ჩაისა და ყურძნის მოსავალი.

რესპუბლიკის განზოგადოებული მეცხოველეობა ომის წლებშიც აღმაავალი ხაზით ვითარდებოდა. ომის წლებში რესპუბლიკის მეცხოველეობას 620 ათას სულზე მეტი პირუტყვი შეემატა, მარტო მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის რაოდენობა გაიზარდა 120 ათასი სულით, ცხვრისა და თხისა — 500 ათასი სულით³.

მიუხედავად სამამულო ომით გამოწვეული სიძნელებისა, საგრძნობლად განმტკიცდა კოლმეურნეობების ეკონომიკა, გადიდდა კოლმეურნეობა-

³ საქართველოს სსრ სახალხო მეურნეობა 1921-1967 წწ., პროფ. პ. გუგუშვილის რედაქციით, თბ., გვ. 488-470.

თა განუყოფელი ფონდების ოდენობა. კოლმეურნეობები გაცილებით მეტ საქონლურ პროდუქციას იძლეოდნენ, რასაც უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა სურსათით ფრონტისა და ზურგის შეუფერხებელი მომარაგებისათვის.

საქართველოს მშრომელები აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ წითელი არმიის მეომრებისათვის თბილი ტანსაცმლის, საჩუქრების შეგროვებასა და გაგზავნაში. მოსახლეობამ ნებაყოფლობით შეაგროვა ფულადი თანხები და ფასეულობა სატანკო კოლონების, ავიაესკადრილების, წყალქვეშა ნავისა და სხვა საბრძოლო იარაღის ასაგებად, რითაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ჩვენი ქვეყნის შეიარაღებული ძალების საბრძოლო ძლიერების გაზრდისათვის.

თავდადებული, პატრიოტული შრომისა და ბრძოლისათვის რესპუბლიკის მრავალი მშრომელი დაჯილდოვდა მედლებით „კავკასიის დაცვისათვის“ და „1941-1945 წლების დიდი სამამულო ომის დროს მამაცური შრომისათვის“.

საბჭოთა ხალხმა ძლევა მოიხილად დაამთავრა რა დიდი სამამულო ომი, სკკპ ხელმძღვანელობით შეუდგა ქვეყნის სახალხო მეურნეობის აღდგენას და შემდგომ განვითარებას. მშვიდობიანი მშენებლობის პირობებში საბჭოთა ხალხი უდიდესი აღფრთოვანებით შეუდგა ომით მიყენებული ჭრილობების მოშუშებას. თითქმის ერთ წელიწადში საქართველოს მრეწველობამ შესძლო სამოქალაქო დანიშნულების პროდუქციის წარმოებაზე მთლიანად გადასვლა, ხოლო 1947 წლისათვის რესპუბლიკის მრეწველობამ გადააჭარბა პროდუქციის გამოშვების ომამდელ დონეს. რსფსრ და სხვა მოძმე რესპუბლიკების დახმარებით საქართველოს სსრ სახალხო მეურნეობის აღდგენისა და განვითარების 1946-1950 წწ. ხუთწლიანი გეგმა წარმატებით შესრულდა.

ომის შემდგომ წლებში მნიშვნელოვანი წარმატებები იქნა მოპოვებული სოფლის მეურნეობის დარგში, მაგრამ კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების შესაძლებლობანი ჯერ კიდევ არ იყო სათანადო სისრულით გამოყენებული. სოფლის მეურნეობა ჩამორჩებოდა მრეწველობის განვითარების ტემპებს და მოსახლეობის გაზრდილ მოთხოვნილებებს.

სკკპ ცენტრალური კომიტეტის პლენუმმა (1953 წლის სექტემბერი) დასახა სათანადო ღონისძიებები სოფლის მეურნეობის დაჩქარებული განვითარებისათვის, ნედლეულით მრეწველობისა და სურსათით მოსახლეობის მოთხოვნილებათა უკეთ დაკმაყოფილებისათვის. დღის წესრიგში დადგა წარმოების მუშაკთა მატერიალური დაინტერესების გაძლიერების, შრომის ანაზღაურების უფრო პროგრესული ფორმების დანერგვის საკითხი. ამ მხრივ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა სკკპ ცენტრალური კომიტეტის და სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს 1956 წლის 6 მარტის დადგენილებას „კოლმეურნეთათვის ყოველთვიურად ავანსების მიცემისა და კოლმეურნეობებში შრომის ნაყოფიერების ამაღლების შესახებ“, რამაც სათანადო ნიადაგი მოამზადა კოლმურნეთა შრომის ფულად-გარანტირებულ ანაზღაურებაზე გადასასვლელად. კოლმეურნეობრივი წარმოების ზრდის მიუხედავად ამ დროისათვის რესპუბლიკაში, ისე როგორც მთლიანად კავშირში ჯერ კიდევ დიდი რაოდენობით იყო მცირე ზომის, ეკონომიკურად სუსტი მეურნეობები, რომლებიც საჭიროებდნენ სახელმწიფოს მხრივ მნიშვნელოვან დახმარებას. ამიტომ, 50-იანი წლების დასაწყისიდან მოყოლებული, კოლმეურნეთა საერთო კრების გადაწყვეტილებით, ბევრი ასეთი კოლმეურნეობა გარდაიქმნა საბჭოთა მეურ-

ნეობად, რამაც 50-იანი წლების ბოლოსათვის ფართო ხასიათი მიიღო. ამის შედეგად, 1958-1965 წლებში კოლმეურნეობათა რაოდენობა რესპუბლიკაში 2258-დან 1437-მდე ანუ 37%-ით შემცირდა, დამუშავებაში მყოფი ფართობის მიხედვით კი — 20,2%-ით. სამაგიეროდ გაიზარდა საბჭოთა მეურნეობების რიცხვი. თუ 1950 წელს რესპუბლიკაში 80 საბჭოთა მეურნეობა იყო 1960 წლისათვის მათი რიცხვი 147-მდე გაიზარდა.

მრეწველობის და სოფლის მეურნეობის დარგში მოპოვებული წარმატებები შეუძლებელი იქნებოდა ამ დარგებში გაწეული კაპიტალდაბანდებების ზრდის გარეშე. წლითწლობით იზრდება სახელმწიფო და კოოპერაციული ორგანიზაციების კაპიტალდაბანდებანი, რაც მღნ მანეთობით უდრიდა 1946-1950 წწ.—807, ხოლო 1976-1980 წწ.—371, ანუ 30 წლის მანძილზე თითქმის 10-ჯერ გაიზარდა. 1983 წელს კადაბანდებამ შეადგინა 1981 მღნ მანეთი ანუ 2,5-ჯერ მეტი ვიდრე მთელ IV ხუთწლიდში⁴.

ხუთწლიდების მანძილზე შეიქმნა მრეწველობის ახალი დარგები: ელექტროენერგეტიკული, შავი და ფერადი მეტალურგიის, ქიმიური მრეწველობის, მსხვილი სამშენებლო ინდუსტრიის, მანქანათმშენებლობის ზოგიერთი დარგი, ნავთობის, მსუბუქი და კვების მრეწველობისა და სხვ. მრეწველობის ბევრმა დარგმა საერთო საკავშირო მნიშვნელობა მოიპოვა.

მრეწველობისათვის კვალიფიციური კადრების მომზადება მიმდინარეობდა, როგორც შრომითი რეზერვების სისტემით, ისე უშუალოდ საწარმოებში. მრეწველობის ახალი დარგების საჭიროებისათვის მრავალი ათასი მუშა კვალიფიკაციას იმაღლებდა რესპუბლიკის ფარგლებს გარეთ მსხვილ ინდუსტრიულ ცენტრებში.

1984 წელს მრეწველობის პროდუქციის საერთო მოცულობა 1970 წელთან შედარებით შეადგენდა 237%-ს, 1975 წ. შედარებით 171%-ს, ხოლო 1980 წელთან შედარებით 122%-ს.

თუ 1940 წელს რესპუბლიკა დღეში აწარმოებდა 2 მღნ კვტ. საათ ელექტროენერგიას 1983 წელს ამ მაჩვენებელმა შეადგინა 40,1 მღნ კვტ. საათი, შესაბამისად ლითონმჭრელ დაზგებს 2 ცალს და 8,7 ცალს, სამშენებლო ავტურს 250 ათას ცალს და 828 ათას ცალს, კონსერვს (პირობით ქილას) 80 ათას და 1792 ათას, პირველადი დამუშავების ბაიხის ჩაის 30 ტონას და 387 ტონას, ტყავის ფეხსაცმელს 24 ათას წყვილს და 42 ათას წყვილს და ა. შ⁵.

პროდუქციის მატების სულ უფრო დიდი ნაწილი მოდის შრომის ნაყოფიერების ზრდის ხარჯზე.

ამასთან წარმოებული პროდუქციის მთლიან მოცულობაში იზრდება უმაღლესი ხარისხის პროდუქციის ხვედრითი წონა. 1985 წელს ხარისხის სახელმწიფო ნიშნით გამოვიდა 2458-ზე მეტი ნაწარმი და 1970 წელთან შედარებით 108,5%-ით მეტი.

რესპუბლიკის სახალხო მეურნეობის, კერძოდ მრეწველობის სტრუქტურაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია კვების მრეწველობას, რაც განპირობებულია მწარმოებლური ძალების გაადგილების სოციალისტური პრინციპით და საქართველოს სპეციფიკური პირობებით.

⁴ Народное хозяйство Грузинской ССР в 1983 году. Стат. ежегодник, Тб., 1984, 83: 153.

⁵ იქვე, 83: 17.

სოფლად საწარმოო ძალების ზრდამ დღის წესრიგში დააყენა წარმოების ორგანიზაციის სრულყოფის, წარმოების კონცენტრაციისა და სპეციალიზაციის ახალი ფორმების გამოყენების საკითხი. ამ თვალსაზრისით დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა სამეურნეობათაშორისო კოოპერაციის და აგროსამრეწველო ინტეგრაციას და მის ბაზაზე წარმოების კონცენტრაციის შემდგომ ზრდას და სპეციალიზაციის გაღრმავებას. თუ 1970 წელს საქართველოს სსრ-ში იყო 139 სამეურნეობათაშორისო საწარმო და ორგანიზაცია 1983 წლისათვის მათი რიცხვი 364-მდე გაიზარდა, ხოლო მათში მოხაწილე მეურნეობათა რიცხვი შესაბამისად 2387-დან გაიზარდა 6273-მდე.

სულ უფრო მეტად ფართოვდება სოფლის მეურნეობის კავშირი მრეწველობის, საწარმოო ინფრასტრუქტურის დარგებთან, შესაბამისად ხდება აგროსამრეწველო კომპლექსის ფორმირება და განვითარება. ეს თავის მხრივ მოითხოვდა სოფლის მეურნეობის მართვისა და დაგეგმვისადმი ახლებლურ მიდგომას. ამ თვალსაზრისით დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა აბაშის ექსპერიმენტს, რომლის არსი იმაში მდგომარეობდა, რომ იგი კომპლექსურად მიუღდა გ სოფლის მეურნეობის მართვის საკითხებს. აბაშის, აგრეთვე ზოგირთა სხვა რესპუბლიკების გამოცდილება დაედო საფუძვლად სკკპ ცენტრალური კომიტეტის 1982 წლის მაისის პლენუმის გადაწყვეტილებებს რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანებების (რაპობების) შექმნის შესახებ.

ამჟამად რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობის მშრომელები წარმატებით სწყვეტენ სსრ კავშირის სასურსათო პროგრამით დასახულ ამოცანებს რათა სათანადო წვლილი შეიტანონ სსრ კავშირის სასურსათო პროგრამის რეალიზაციაში, ამასთან დააკმაყოფილონ რესპუბლიკის მოსახლეობის მოთხოვნილებანი აუცილებელი სასურსათო პროდუქტებით.

მრეწველობასა და სოფლის მეურნეობასთან ერთად დიდად განვითარდა ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის საშუალებანი. გაფართოვდა რკინიგზის, საავტომობილო და საჰაერო ტრანსპორტის ქსელი. საქართველოს საზღვაო სანაოსნოს გემები შედიან მსოფლიოს მრავალ ათეულ ნავსადგურებში, ვითარდება საბაგრო და მილსადენი ტრანსპორტი. ექსპლოატაციაში გადაეცა დიდუბე—თემქისა და სამგორ—ვარკეთილის მეტროპოლიტენის ახალი ხაზები. დიდი მოცულობის სამუშაოები სრულდება საგზაო მშენებლობაში. ფართოდ გატარდა ქალაქებისა და სოფლების ტელეფონიზაცია, რადიოფიკაცია, სწრაფად ვითარდება ტელევიზია. თბილისში, საკურორტო ზონებში და სხვა ქალაქებში მუშაობს ავტომატური სატელეფონო სადგურები. მნიშვნელოვნად გადიდდა მოსახლეობის სავაჭრო და საყოფაცხოვრებო მომსახურების მოცულობა, ამაღლდა მომსახურების დონე. თუმცა მომსახურების სფეროსათვის ამჟამად დამახასიათებელი ბევრი ნაკლი ბოლომდე ჯერ კიდევ არ არის აღმოფხვრილი.

ეროვნული შემოსავლის ზრდის კვალობაზე იზრდება მოსახლეობის რეალური შემოსავალი. მარტო მოხმარების საზოგადოებრივი ფონდებიდან მოსახლეობის მიერ მიღებული დახმარება და შედეგათები 1983 წელს 1970 წელთან შედარებით გაიზარდა 2-ჯერ და მეტად.

მთელ რიგ კატეგორიის მუშაკებს მოემატათ ხელფასი, გაუდიდდათ პენსიის ოდენობა. მშრომელთა კეთილდღეობის გაუმჯობესების საფუძველზე გაიზარდა რესპუბლიკის მოსახლეობის რიცხოვნობა, მუშათა და მოსამსახურეთა რაოდენობა და არსებითად შეიცვალა ქალაქისა და სოფლის მოსახ-

ლეობის თანაფარდობა. უფრო მეტად დაუახლოვდა ერთმანეთს მათი ცხოვრების პირობები.

კიდევ უფრო მეტად გაიუმჯობესეს საბინაო პირობები ქალაქისა და სოფლის მცხოვრებლებმა. 1921-1983 წლების განმავლობაში აშენდა 63664 ათასი კვადრატული მეტრი საცხოვრებელი ფართობი, 1956 წლიდან 1983 წლამდე 859 ათასმა კაცმა მიიღო საცხოვრებელი ფართობი ან გაიუმჯობესა საცხოვრებელი პირობები.

სახალხო მეურნეობის განვითარებაში მოპოვებული მიღწევების საფუძველზე კიდევ უფრო მეტად აყვავდა შინაარსით სოციალისტური და ფორმით ეროვნული ქართული კულტურა.

ცნობილია, რომ რევოლუციამდელ საქართველოში იყო მხოლოდ ერთი უმაღლესი და 5 საშუალო სპეციალური სასწავლებელი. 1984 წელს რესპუბლიკაში მოქმედებდა 19 უმაღლესი და 91 საშუალო სპეციალური სასწავლებელი. 1940 წელთან შედარებით მომზადდა 10,7-ჯერ მეტი უმაღლესი კვალიფიკაციისა და 5,6-ჯერ მეტი საშუალო სპეციალური განათლების სპეციალისტი.

განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა ქალაქად და სოფლად მცხოვრები მოსახლეობის ჯანმრთელობის დაცვის გაუმჯობესების საკითხებს. 1940 წელთან შედარებით ექიმების რაოდენობა გაიზარდა 6-ჯერ, ხოლო საავადმყოფოებში საწოლთა რაოდენობა 4-ჯერ და მეტად.

ფართოდ ვითარდება საკურორტო მეურნეობა, ტურიზმი და მასობრივი ფიზკულტურა.

უკანასკნელ წლებში ეკონომიკური და სოციალური განვითარების მაღალი შედეგების მიღწევისათვის რესპუბლიკა ზედმიზეძვე მეთორმეტედ დაჯილდოვდა სკკპ ცენტრალური კომიტეტის, სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს, საკავშირო პროფსაბჭოსა და სრულიად საკავშირო ალკკ ცენტრალური კომიტეტის გარდამავალი წითელი დროშით. მიუხედავად ამისა, შეიძლება ითქვას, რომ რესპუბლიკის სახალხო მეურნეობის ცალკეული დარგების ზრდის ტემპები, ჩვენი მუშაობის ხარისხობრივი მაჩვენებლები იქნებოდა მნიშვნელოვნად უფრო მაღალი თუ უკეთ ავამოქმედებდით ჩვენს განკარგულებაში არსებულ ყველა რეზერვს და უფრო სრულად გამოვიყენებდით სოციალისტური წყობილების შესაძლებლობებს და უპირატესობებს.

სკკპ XXVII ყრილობის გადაწყვეტილებებით მნიშვნელოვნად ჩქარდება ჩვენი ქვეყნის განვითარების ტემპები. 15 წლის მანძილზე გათვალისწინებულია ეროვნული შემოსავლის თითქმის 2-ჯერ გადიდება. ზრდის ეს ტემპები პროცენტული გამოხატულებით უფრო მაღალია, ვიდრე წინა შესაბამის პერიოდში გვქონდა. ამასთან ერთად იზრდება თითოეული პროცენტის შესაბამისი აბსოლუტური სიდიდე. მაგალითად, საქართველოს სსრ-ში ეროვნული შემოსავლის ერთი პროცენტით ზრდის აბსოლუტური მნიშვნელობა IX ხუთწლედში შეადგენდა (მლნ მან-ით) — 42,5-ს, X ხუთწლედში — 54,0-ს, და XI ხუთწლედის სამ წელიწადში 72,2-ს. აქედან ადვილი წარმოსადგენია, თუ რამდენად დიდი იქნება ჩვენი ზრდის მასშტაბები მომავალში.

საქართველოს მშრომელები კვლავაც ჩვეული ენერგიითა და შეუპოვრობით ღირსეულ წვლილს შეიტანენ ამ გრანდიოზული წინასწარდასახულობათა რეალიზაციის საქმეში.

Т. А. БЕРИДЗЕ

РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБЩЕСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА¹

Развитие науки вообще, политической экономии в частности, подтверждает, что наибольшей практической и познавательной ценностью обладает то знание, в котором раскрывается структурное содержание исследуемого объекта. Поэтому представляется методологически необходимым дальнейшее исследование структуры эффективности общественного производства. Проблема эффективности производства, ее повышения составляет стержень экономической стратегии партии на весь период развитого социализма. Поэтому она уже в течение ряда лет находится в центре внимания советской экономической науки. При этом происходит последовательное расширение фронта научных исследований, в результате чего эффективность социалистического производства как научная проблема приобретает все более целостный характер. Именно в этом плане следует рассматривать усиление внимания в последнее время к вопросам содержания региональной эффективности социалистического производства. Проблематика настоящей статьи актуальна теоретически с точки зрения трактовки экономики региона как предмета политико-экономического исследования (пока еще анализ региона в этом аспекте не представляется сколько-нибудь достаточно определенным) и с точки зрения раскрытия содержания эффективности региональной экономики, специфики этого понятия в отличие от эффективности всего общественного производства (и в этом вопросе пока еще нет достаточной ясности).

Исходным в теории эффективности социалистического производства является вопрос о месте этой категории в системе экономической науки, о ее функциональной роли. Эффективность производства — «многослойная» категория, имеющая различные аспекты. При этом каждый из них выполняет особую функциональную роль, и в то же время все они не только органично взаимосвязаны, но и объективно субординированы. Являясь отражением системы производственных отношений, эффективность имеет упорядоченную структуру, которую нельзя рассматривать как простое взаимодействие однопорядковых и тождественных элементов. Структурная характеристика эффективности выступает методологическим принципом исследования ее содержания.

Политэкономический анализ структуры эффективности направлен не только на дальнейшее развитие логики политической экономии, но и выступает важным компонентом научной основы практического совершенствования социалистического хозяйствования.

¹ В ж. „მაცნე“, серия экономики и права, №4 за 1984 г. нами были рассмотрены методологические предпосылки анализа региона в политической экономии. Основываясь на этих предпосылках, в настоящей статье предпринята попытка анализа регионального аспекта эффективности общественного производства.

В качестве исходной методологической посылки в решении данной задачи следует принять тезис о том, что политэкономическое содержание экономической эффективности, имея общее содержание в рамках всего социалистического коммунистического способа производства, в то же время специфично для каждого уровня хозяйствования. В основе данной методологической посылки лежит положение, что социалистическое производство есть органически целостный и развивающийся организм с присущими ему внутренними противоречиями. Понимание природы производственных отношений социализма как органической экономической системы выступает одним из определяющих принципов их исследования. Преимущества такого анализа следующие: во-первых, обеспечивается согласованное действие всех звеньев общественного производства в целом (реализуется функция единого экономического центра, роль которого в условиях социализма выполняет государство); во-вторых, уровни хозяйствования отражают эффективность общественного производства с точки зрения практического осуществления хозяйственных мероприятий, ибо нельзя совершенствовать хозяйственный механизм, не сверяясь с тем, каковы место и роль в системе производственных отношений его отдельных звеньев (какова структура производственных отношений социализма, такова должна быть и структура механизма хозяйствования, т. к. каждому элементу хозяйственного механизма соответствует элемент отдельного производственного отношения, а взаимодействие элементов хозяйственного механизма определяется взаимодействием элементов этих отношений); в-третьих, позволяет показать последовательность в степени реализации цели социалистического производства с переходом от одного уровня хозяйствования к другому.

Такой подход к анализу социалистических производственных отношений является качественно новым этапом в развитии методологии политической экономии социализма, он привел к проблеме субординации экономических законов и категорий социализма, а также к проблеме учета механизма действия экономических законов на разных уровнях хозяйствования.

До недавнего времени в анализе социалистической экономики преобладал подход, согласно которому социалистическое общество рассматривалось только в одной плоскости, на одном уровне, именно как общество ассоциированных производителей материальных благ. В экономической литературе в рассмотрении проблемы структурных уровней (ступеней) эффективности преобладает аспект «народное хозяйство — предприятие», являющийся важным, но далеко не исчерпывающим. Остальные аспекты, особенно соотношения целей и критериев эффективности производства в обобщающем аспекте «народное хозяйство — структурный уровень», освещены недостаточно.

Однако этап развитого социализма сделал очевидным ограниченность анализа общества только как совокупного (ассоциированного) производителя. Появилась необходимость анализа функционирования системы экономических законов с учетом реальных уровней этой системы, дающей вертикальный разрез их действия. Развитие теории эффективности требовало дополнения со стороны ее уровневого аспекта.

В анализе структурных уровней экономических отношений эффективности социалистического производства первичным, исходным и наиболее сущностным является народнохозяйственный уровень непосредственно-общественных (общекommунистических) отношений, отражающих социально-экономическое единство социалистического

общества как действительного собственника средств производства и выражающий общенародный интерес.

Следующим уровнем экономических отношений эффективности являются хозрасчетные отношения производства, обусловленные специфически социалистической взаимосвязью производства и потребления, складывающейся на уровне основного хозрасчетного звена. Причем первый круг производственных отношений выступает как исходная основа второго круга, но и второй круг состоит из реальных производственных отношений, имеющих свое собственное содержание.

Данная концепция не нова. В экономической литературе проблема эффективности социалистического производства исследуется применительно к уровню народного хозяйства в целом, на уровне предприятия и как элемент воспроизводства². Эффективность рассматривается не только на уровне общества и предприятия, но и отрасли³, и даже отдельного работника⁴.

Следует заметить, что при социализме производителем потребительных стоимостей, как правило, является не индивидуум, а коллектив предприятия, коллективность есть предпосылка производственной деятельности людей при социализме. В деятельности предприятия нивелируются различия индивидуального конкретного труда между отдельными работниками, формируется категория конкретного труда совокупного работника предприятия. «Теперь индивидуальный труд уже не окольным путем, а непосредственно существует как составная часть совокупного труда»⁵. Нам могут возразить, что в реальной действительности все же отдельные работники, так же как и отдельные предприятия и само государство, объективно выступают субъектами экономической деятельности. Однако следует заметить, что в условиях социализма формы экономических явлений не всегда адекватны их сущности.

Общеизвестно, что экономическим содержанием эффективности производства является отношение затрат к результату. Как одни, так и другие неоднородны и представлены определенным многообразием форм, образующих сложную, определенным образом субординированную систему, их формирование связано с функционированием различных производственных отношений. Соответственно этому, эффективность также получает многообразные выражения и может представить собой проявление разных отношений (уровней) производства.

Совершенно иную картину мы имеем в условиях капитализма. Ни на каком уровне хозяйствования капиталистическое производство не имеет иной цели, кроме получения прибыли, и этим определяется то, что оно имеет лишь один критерий эффективности. Средняя прибыль как составная часть цены производства составляет критерий рентабельности каждого капиталистического предприятия. При капитализме она есть также критерий народнохозяйственной эффективности, ибо в основе капиталистического производства лежат экономические

² Курс политической экономии. Социализм (под ред. Н. А. Чаглова) М., 1970, т. 2.

³ Дз а р а с о в С. С. Централизм управления и хозяйственная самостоятельность предприятия. Автореф. М., 1969, с. 25.

⁴ С о р о к и н Г. К теории экономической эффективности при социализме. «Вопр. экон.», 1975, №4, с. 113; В о с т р о к н у т о в А. И. Эффективность общественного труда. М. 1978, с. 79—84.

⁵ М а р к с К., Э н г е л ь с Ф. Соч., 2-е изд., т. 19, с. 18.

2. „მეცნე“, ეკონომიკისა და საბაზოლის სერია, 1986, № 1

საქ. სსრ კ. მარქსის
სახ. საბ. რესპუბ.
ბიბლიოთეკა

интересы частных собственников. Там, где господствует частный интерес, нет другого критерия эффективности кроме того, который является выражением этого частного интереса.

Методологический принцип разграничения различных уровней, который, как показывает содержание «Капитала» К. Маркса, применим непосредственно к системе производственных отношений, где необходимо различать исходное и основное производственное отношение, основные и производные, первичные и вторичные производственные отношения, промежуточные звенья, уровни развития и уровни функционирования, применим и к совокупности социалистических производственных отношений, и к эффективности общественного производства как категории, отражающей эти отношения.

Эффективность как результативность определенного процесса является выражением определенного экономического интереса, и поэтому с позиций разных уровней результат производства представляется по-разному⁶. Степень реализации экономических интересов общества является выражением эффективности социалистического производства. Необходимым звеном, обеспечивающим переход от экономической теории к хозяйственной практике, служат именно экономические интересы.

Критерием выделения уровней эффективности является, на наш взгляд, наличие относительно самостоятельного экономического интереса, особенность функционирования экономических отношений, законов, выражающих их на качественно различных структурных уровнях производственных отношений.

Под структурным уровнем эффективности нами понимается совокупность производственных отношений, отражающих различное качество в осуществлении экономических законов социализма. Структурный уровень эффективности общественного производства выражает: 1) определенную отграниченность друг от друга результативности различных совокупностей производственных отношений; 2) взаимобусловленность и необходимость субординации критериев эффективности общественного производства.

Диалектическое единство экономических интересов общества, коллектива и личности в целом, в рамках единого народнохозяйственного комплекса (ЕНХК) порождает превращенную форму интересов — региональные интересы. С позиций политэкономической теории важно видеть превращенность форм, предопределенных их генетическим происхождением. Образование превращенных форм есть один из аспектов несводимости явления к его сущности вообще, оно вытекает из того, что сущность развивается во внешние явления многоступенчато, через преобразующее воздействие промежуточных связей. Образование превращенных форм проявления сущности социалистического производства связано с несовпадением экономических интересов всего общества, предприятий, коллектива и личности, с относительной обособленностью хозяйствующих субъектов.

⁶ Связывая существование категорий эффективности и интереса, В. П. Каманкин справедливо подчеркивает, что «экономический интерес как взаимодействие потребностей тоже по сути есть соотношение затрат и результатов» (К а м а н к и н В. П. Экономические интересы развитого социалистического общества. М., 1978, с. 41). Далее он пишет: «Каждому виду экономических интересов соответствует свое специфическое выражение экономической эффективности» и «многообразию интересов соответствует многообразию выражений эффективности» (там же, с. 43). Полного раскрытия тезиса в работе нет, но сам факт констатации такой взаимосвязи чрезвычайно важен.

Экономические интересы социалистического общества лежат на разных уровнях производственных отношений, вследствие чего они в известной мере не совпадают. Научная обособность анализа требует исходить из места региона⁷ в системе социалистических производственных отношений как сложного, ассоциативного их субъекта⁸.

Исходная концепция региональной формы общественного производства: специализация в едином народнохозяйственном комплексе и комплексное развитие как внутренняя потребность. Характерной чертой региона является то, что, в отличие от предприятия, он не является экономически обособленной единицей (что и образует степень его сложности, организованности).

Функционирование региона в общей экономической системе имеет ряд особенностей. Во-первых, регион, существуя как составная часть ЕНХК, заключает в себе цели и функции, которые определяют народное хозяйство как целостный, интегральный функционирующий организм. Во-вторых, в рамках общественного разделения труда регион выполняет определенную функцию по отношению к народнохозяйственной системе в целом (общественное разделение труда, помимо чисто технической специализации, одновременно представляет и систему экономических отношений специализированных производителей). В-третьих, регион, как относительно самостоятельное звено, удовлетворяет свои непосредственные нужды хозяйственного развития.

Регион есть звено, в котором отношения между непосредственным производителем и обществом в своем развитии опосредствуются рядом ступеней. Производственные отношения на уровне региона выражают собой отношения, возникающие, с одной стороны, между коллективами работников социалистических предприятий данного региона в процессе производства, распределения, обмена и потребления, а с другой стороны — отношения производства: распределения, обмена и потребления, складывающиеся между регионами по поводу их участия в общественном воспроизводстве. Своеобразие форм проявления производственных отношений на региональном уровне является следствием специфики региональной экономики, ее двойственного статуса в процессе общественного воспроизводства. С одной стороны, выступая в качестве единого целого, производственные отношения, присущие ЕНХК, находят отражение в региональной экономике; с другой стороны, относительная самостоятельность и в определенной мере замкнутость воспроизводственных процессов вызывают отличительные черты ее функционирования, которые непосредственно отражаются на характере проявления производственных отношений в пространственном аспекте, что обуславливает существование специфики форм проявления экономических законов на региональном уровне⁹.

⁷ В рамках общеметодологического, политэкономического анализа проблемы мы абстрагируемся от таксономического ранга региона.

⁸ Мы согласны с тем, что анализ производственных отношений нельзя сводить только к выяснению их субъектов (См.: Покротиан А. К. Историческое и логическое в экономической теории социализма.—М., 1978, с. 107), но такой анализ, на наш взгляд, является наиболее содержательным моментом исследования.

⁹ Специфика форм проявления экономических законов на региональном уровне представляет собой самостоятельный предмет анализа и выходит за рамки статьи.

Отношения в регионе выступают как специфическая коммунистического способа производства совокупность производственных отношений, отражающая определенную ступень обобществления производства и труда и подготавливающая переход к более высокому его уровню в рамках ЕНХК.

Региональная форма экономических интересов не может быть сведена полностью к общественным, коллективным или личным интересам; в ней одновременно сосуществуют все три интереса, выражающих сущностные отношения¹⁰. Экономические интересы как экономическая категория представляют собой сложную систему движущих факторов развития общественного производства, которая так же, как и совокупность производственных отношений, не является однопорядковой; их следует рассматривать как проявление необходимости реализации экономических потребностей, а в конечном счете как форму проявления производственных отношений (их структурного содержания).

Региональный интерес представляет собой интегрированное целое: общественно-коллективный — личный интерес; он не является просто общей заинтересованностью людей, живущих на определенной территории, в развитии непроизводственной инфраструктуры, а характеризуется как сложная совокупность интересов субъектов производственных отношений, стоящих на разных уровнях народнохозяйственной иерархии, в силу чего регион и является ассоциативным субъектом социалистических производственных отношений. Важнейшей чертой здесь является приоритет общенародного интереса перед региональными интересами в целях эффективного развития ЕНХК.

Система экономических интересов выступает как противоречивое единство (единство не есть тождество, оно включает различие и противоречия), поскольку противоречивость интересов определяется именно разделением труда, а единство — его кооперацией в общественном масштабе¹¹. Именно такое единство и обуславливает, что в реальной действительности уровни эффективности находятся в неразрывном единстве и не существуют изолированно друг от друга. Механизм диалектического разрешения этого противоречия (интересов) должен представлять собой последовательное согласование в каждый данный момент экономических интересов отдельных регионов с интересами всего ЕНХК в целях достижения максимальной эффективности процесса общественного производства. ЕНХК в этом случае выступает в виде гаранта удовлетворения потребностей региона.

С позиций сформулированного критерия, в структуре эффективности социалистического производства, по-видимому, должен быть выделен региональный уровень эффективности производства. Региональная эффективность есть специфический уровень эффективности социалистического производства, отличный от народнохозяйственного и хозяйственного уровня при их внутреннем диалектическом единстве. Такая зависимость региональной и народнохозяйственной эффективности производства объясняется главным образом органической целостностью способа производства, означающего возрастание роли интегративного свойства экономической системы социализма,

¹⁰ К основным в условиях социализма относятся интересы общества в целом и отдельных работников. Интерес коллектива предприятия выступает как особенное, как форма единства двух первых (См.: Радаев В. В. Экономические интересы при социализме. М. 1971, с. 273). Поэтому коллективный интерес также является сущностным.

¹¹ Маркс К., Энгельс Ф. Соч., 2-е изд., т. 3, с. 31.

связанного в первую очередь с сущностью основного производственного отношения и действием основного экономического закона социализма.

Мы полагаем, что в системе экономических отношений можно выделить следующие структурные уровни эффективности общественного производства:

- 1) народнохозяйственный уровень эффективности социалистического производства;
- 2) хозрасчетный уровень эффективности социалистического производства;
- 3) региональный уровень эффективности социалистического производства.

Наличие уровней эффективности и их определенная субординация в общей структуре эффективности общественного производства обуславливает существование субординированной системы критериев эффективности, различных форм и аспектов ее проявления, разработка которых позволит управлять эффективностью и осуществлять планомерное, пропорциональное развитие экономики.

Таким образом, эффективность, будучи отражением сложной многоуровневой структуры социалистических производственных отношений и системы экономических интересов, представляет собой сложную систему, содержащую определенные уровни своего существования, обуславливающих сложную систему форм ее проявления, посредством которых реализуется высшая цель социалистического производства.

Представлена отделом воспроизводства и экономической эффективности капитальных вложений Института экономики и права АН ГССР

შალვა ზურაბული, გიული კვიციანი

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარება სახალხო მეურნეობრივ აღრიცხვაში

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიისა და მთავრობის მიერ დასახული ამოცანებისა და სკკპ XXVI ყრილობის გადაწყვეტილებათა შესრულებაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება სახალხო მეურნეობის მართვის შემდგომ სრულყოფას. ჯერ კიდევ 1979 წლის 12 ივლისს, სკკპ ცენტრალური კომიტეტისა და სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს მიერ მიღებული დადგენილება „დაგეგმვის გაუმჯობესებისა და წარმოების ეფექტიანობის და მუშაობის ხარისხის ამაღლებაზე სამეურნეო მექანიზმის ზემოქმედების გაძლიერების შესახებ“ — ითვალისწინებდა საწარმოებისა და ორგანიზაციების მეურნეობრივი საქმიანობისა და ხელმძღვანელობის შემდგომ გაუმჯობესებას, სოციალისტური მეურნეობის განვითარების მაღალ ტემპს, ქვეყნის მატერიალური სიმდიდრის ზრდას და საბჭოთა ხალხის კეთილდღეობის ამაღლებას. ამ დადგენილებით გათვალისწინებული იყო დაგეგმვისა და ეკონომიკური მართვის უფრო სრულყოფილი მეთოდების შემოღება. წარმოებაში მეცნიერების მიღწევისა და მოწინავე ტექნიკის დანერგვა, მეურნეობის განვითარების შესაძლებლობათა ეფექტური გამოყენება სოციალიზმის ეკონომიკური კანონების შესაბამისად.

წარმოების საშუალებებზე საზოგადოებრივმა სოციალისტურმა საკუთრებამ შესაძლებელი გახადა სახალხო მეურნეობის ერთიანი აღრიცხვის მეცნიერული ორგანიზაცია. მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარების პერიოდში აღრიცხვის მნიშვნელობა კიდევ უფრო გაიზარდა.

განვითარებული სოციალისტური საზოგადოების თანამედროვე ეტაპზე, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მოწესრიგებულ აღრიცხვას მეურნეობის მართვადი პროცესების სწორი ფუნქციონირების საქმეში. აღრიცხვა არა მარტო მეურნეობის ფუნქციათა მართვისა და კონტროლის საშუალებაა, არამედ იგი როგორც ამოსავალ მონაცემთა ერთობლიობა, მომავლის პროგნოზირების საფუძველიცაა. უფრო მეტიც, აღრიცხვის გარეშე წარმოუდგენელია ყოველგვარი მეურნეობრივი და მეცნიერული მუშაობა. მეურნეობრივი იმიტომ, რომ სახალხო მეურნეობრივი გეგმებისა და მათი ფაქტობრივი შესრულების მონაცემთა შეპირისპირება, შედეგების გამოვლინება და სათანადო ოპერატიული ზომების მიღება ხერხდება მხოლოდ აღრიცხვის მონაცემების საფუძველზე, მეცნიერული იმიტომ, რომ ბუნებისა და საზოგადოების მრავალფეროვან მოვლენებზე ხანგრძლივი დაკვირვების შედეგების ანალიზი წარმოებს აღრიცხვის მონაცემების საშუალებით.

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარებისა და ეკონომიკის ინტენსიფიკაციის კურსის თანამედროვე პირობებში სახალხო მეურნეობის ყველა დარგის განუხრელმა აღმავლობამ, მეცნიერების მიღწევებმა, საზოგადოებრივი ფონდების სისტემატურმა ზრდამ მოითხოვა დაგეგმვის, აღრი-

ცხვისა და კონტროლის სრულყოფა. კერძოდ, ბუხპალტრული აღრიცხვის მაქსიმალური ცენტრალიზაციისა და მექანიზაციის მეშვეობით მისი აყვანა ისეთ დონეზე, რომელიც სავსებით უზრუნველყოფს ქვეყნის საფინანსო მეურნეობის მაღალ ორგანიზაციას, ეროვნული შემოსავლის რაციონალურ და ეფექტიან გამოყენებას, საზოგადოებრივი წარმოების ყველა უბანზე ზედმეტი დანახარჯებისა და დანაკარგების აღმოფხვრას. აღრიცხვისა და კონტროლის გაუმჯობესებისა და შემდგომი განვითარების მნიშვნელოვან რეზერვს შეიცავს აღრიცხვის ცენტრალიზაცია და კომპლექსური მექანიზაცია ელექტრონული გამომთვლელი მანქანების გამოყენებით. აღრიცხვის კომპლექსური მექანიზაციის დასაწარმოებლად საჭიროა შემუშავებული იქნეს და თანმიმდევრობით განხორციელდეს აღრიცხვისა და გამოთვლითი მუშაობის მექანიზაციის დონის ამაღლების, საანგარიშო და ელექტრონული გამოთვლითი ტექნიკით საწარმოებისა და ორგანიზაციების აღჭურვის, ეკონომიკური ინფორმაციის თავიდან ბოლომდე ცენტრალიზებული სისტემის შექმნის რეალური გეგმა. ამასთან მაქსიმალურად უნდა გაიზარდოს საწარმოთა ხელმძღვანელებისა და აღრიცხვის მუშაკების პერსონალური პასუხისმგებლობა სააღრიცხვო-საანგარიშო დისციპლინის განმტკიცებისა და სააღრიცხვო მონაცემების სინამდვილის უზრუნველყოფისათვის.

ელექტრონულ-გამომთვლელ მანქანებს (ეგმ) არსებითი ცვლილებები შეაქვთ სააღრიცხვო-გამომთვლითი სამუშაოების ორგანიზაციაში. ეს ხდება მათი საექსპლუატაციო თავისებურებათა ძალის ფარგლებში. ელექტრონული გამომთვლელი მანქანები ავტომატურად ამუშავებენ ინფორმაციას, მაგრამ დამუშავებისათვის საჭიროა წინასწარი მომზადება. იგი მიმდინარეობს ორი მიმართულებით: ერთი მხრივ, მუშავდება ამოცანების გადაწყვეტის პროგრამა, მეორე მხრივ, წარმოებს დასამუშავებელი ინფორმაციის რეგისტრაცია სპეციალურ მატარებლებში.

პროგრამის შედგენა რთული დ შრომატევადი სამუშაოა. იგი იყოფა რამდენიმე საფეხურად. პირველ ეტაპს, წარმოადგენს ალგორითმების შემუშავება.

ალგორითმი უნდა შეიცავდეს ყოველგვარ მითითებას ამოცანის გადაწყვეტის, გამოთვლითი ოპერაციების თანამიმდევრობით შესრულების შესახებ. ყოველი ამოცანა საჭიროებს თავის ალგორითმს, მაგალითად ორი შესაკრების შეკრების ალგორითმი, სერთოდ უდიდესი გამოყოფის პოვნის ალგორითმი, დარიცხული ხელფსის თანხის გნსაზღვრის ალგორითმი, ხელფასიდან საშემოსავლო გადასახადის დაკავების გაანგარიშების ალგორითმი და ა. შ.

ალგორითმები უფრო ხშირად ჩაიწერება გრაფიკული ბლოკსქემებისა და მათემატიკური ფორმულების სახით, თუმცა შესაძლებელია მათი უფრო დაწვრილებითი სიტყვიერი აღწერა. მაგრამ ალგორითმების ჩაწერა უფრო მოხერხებულია პირობითი სიმბოლოების მეშვეობით (ასოები, ციფრები, ნიშნები.).

მეორე ეტაპს წარმოადგენს ამოცანის გადასაწყვეტი პროგრამის შემუშავება. პროგრამა იქმნება ალგორითმების ბაზაზე. პროგრამების შედგენის პროცესს ეწოდება პროგრამირება. ამ სამუშაოს ასრულებენ ინჟინერ-პროგრამისტები ან თვით ელექტრონული გამომთვლელი მანქანები.

¹ ავტ. კოლექტივი, ბუხპალტრა, ანალიზი და კონტროლი, ტ. 1, 1977, წ. გვ. 110-111.

ამგვარად, ელექტრონული გამომთვლელი მანქანის საშუალებით, მაგალითად, ხლფასის დარიცხვა მოითხოვს შემდეგ მოსამზადებელ სამუშაოებს. შესაბამისი ალგორითმის პოვნა, დარიცხული ხელფასის გაანგარიშების პროგრამის ან მანქანური პროგრამის შედგენა. ელექტრონული გამომთვლელი მანქანის მოწყობილობაში პროგრამისა და ამოცანის მაჩვენებლების (საწყისი და საშედეგო) გასანაწილებლად ადგილების მონახვა, ინფორმაციის მატარებლებზე მანქანური პროგრამის ჩაწერა და მისი შეტანა ელექტრონულ გამომთვლელ მანქანაში, ხელფასის სიდიდის განმსაზღვრელი საწყისი მაჩვენებლების ჩაწერა ინფორმაციის მატარებლებზე და მათი შეტანა ელექტრონულ გამომთვლელ მანქანაში.

თანამედროვე რთული კონსტრუქციული მანქანების ეფექტური გამოყენების მთავარ წინამძღვარს წარმოადგენს შრომის საგნების საკმაო რაოდენობის ბაზაზე პროდუქციის მასობრივი წარმოება ერთი მხრივ, და შრომის პროცესების უწყვეტობა, მანქანის ხელის მუშაობით შენაცვლების აღმოფხვრა, ცალკეულ ოპერაციებზე სამუშაო პროცესების გაძლიერება — მეორე მხრივ. ეს პრინციპები შეიძლება მივიღოთ ნებისმიერი მანქანის ეფექტურობის ამაღლების საერთო დებულებად როგორც წარმოებრივ, ისე მმართველობით სფეროში ეს ფაქტორები განსაზღვრავენ აღრიცხვის მექანიზაციის ორგანიზაციულ ფორმებსა და ანგარიშწარმოების დაპროექტების პრინციპებს ეკონომიკის სხვადასხვა დარგში.

ჩვენი ქვეყნის სახალხო მეურნეობაში ეკონომიკურ ინფორმაციათა მექანიზებული დამუშავებისათვის ელექტრონული გამომთვლელი მანქანების გამოყენება აღმავლობის სტადიაშია. მისი ფართოდ დანერგვა ერთ-ერთი გადაუდებელი სადღეისო ამოცანაა, რომლის წარმატებით გადაჭრა, თავის მხრივ, დამოკიდებულია მთელ რიგ პრობლემებზე.

თავის მოხსენებაში ამხ. მ. ს. გორბაჩოვი, 1985 წლის 11-12 ივნისს სკკპ ცენტრალურ კომიტეტში გამართულ თათბირზე მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარების საკითხებთან დაკავშირებით აღნიშნავდა — პროგრესის კატალიზატორია მიკროელექტროტექნიკა, გამოთვლითი ტექნიკა და ხელსაწყოთმშენებლობა, ინფორმატიკის მთელი ინდუსტრია, ისინი მოითხოვენ დაჩქარებულ განვითარებას. რა თქმა უნდა ბევრი რამ დამოკიდებულია არა მარტო ელექტრონული მანქანების გამოშვების ზრდაზე, არამედ სახალხო მეურნეობაში მათ უნარიან გამოყენებაზეც...².

ელექტრონულ გამომთვლელ მანქანებზე გაანგარიშებათა შესრულება, მოითხოვს მონაცემთა ტექნიკური დამუშავების წინასწარ დაწვრილებით ალგორითმიზაციას (მათემატიკურ აღწერას) და მის გადაყვანას მანქანის კოდურ ენაზე (პროგრამირება) რაც ნიშნავს დეტალური განწყისის (პროგრამის) შედგენას ამოსავალი ინფორმაციების სამახსოვრო უჯრებში მოსათავსებლად, ეს უკანასკნელი განაპრობებს დამუშავების პროცესს და გამოთვლითი შედეგების საჭირო ფორმებში მიღებას. ალგორითმიზაციის სისრულესა და სისწორეზე დაპროგრამირების სიზუსტეზე დიდად არის დამოკიდებული შესრულებულ სამუშაოთა სისრულე და ხარისხი, სწრაფმოქმედი ელექტრონული ტექნიკის გამოყენების ეფექტურობა.

² გაზ. „კომუნისტა“, 12 ივნისი, 1985.

ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკის შემდგომი განვითარებისათვის მეთერთმეტე ხუთწლიანი გეგმით დასახული ღონისძიებანი უზრუნველყოფს ხალხის კეთილდღეობის შემდგომ გაუმჯობესებას, ხოლო ხალხის კეთილდღეობის ღონისძიებების ერთ-ერთი პირობაა საზოგადოებრივი წარმოების ეფექტიანობის გადიდება, რომელიც თავის მხრივ მოითხოვს მეურნეობის ყველა შიგა რეზერვების მაქსიმალურ გამოყენებას წარმოების რაციონალური ორგანიზაციის მეშვეობით. ეს იმაზე მიუთითებს, რომ გეგმაზომიერი წარმოების მართვის ერთ-ერთი ფუნქცია მისი რაციონალური ორგანიზაცია არის, რომლის ძირითად დანიშნულებას სახელმწიფო საწარმოო გეგმების პრაქტიკულად განხორციელების მეცნიერული ორგანიზაცია შეადგენს. ეს ფუნქცია ემყარება ეკონომიკურ და ადმინისტრაციულ-მორალურ ზემოქმედებას სამეურნეო მექანიზმის საშუალებით. აქ მნიშვნელობა ენიჭება, მუშაკთა მატერიალურ და ინტერესებს, საგვემო დავალებების ვადაზე ხარისხიანად შესრულებას, წარმოების მართვის მეცნიერულ ორგანიზაციას, დაგეგმვის გაუმჯობესებასა და წარმოების ეფექტიანობისა და მუშაობის ხარისხის ამაღლებას სამეურნეო მექანიზმის ზემოქმედების გაძლიერების საფუძველზე.

„დიდი მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ უზრუნველვეყოთ ყოველივე იმის რაციონალური გამოყენება, რაც აქვს სახალხო მეურნეობას, დავეყრდნოთ უმთავრესად ზრდის იტენსიურ ფაქტორებს, უფრო ფართოდ დავენერგოთ წარმოებაში მეცნიერულ-ტექნიკური მიღწევები და მოწინავე გამოცდილება“³.

აღრიცხვა-ანგარიშების განვითარების საქმეში დიდი როლი ეკუთვნის ანგარიშწარმოების მოწინავე ფორმებისა და რაციონალურ ანგარიშთა სისტემის შემოღებას.

ცნობილია, რომ მრეწველობაში რქმნებოდა ბუხჰალტრული აღრიცხვის პროგრესული ფორმები და მეთოდები, ინერგებოდა ანგარიშწარმოების გაუმჯობესებული რეგისტრები. მრეწველობაში შექმნილ ბუხჰალტრულ ანგარიშწარმოების ფორმებსა და წესებს, მასალების აღრიცხვის ოპერატიულ-ნაშთობრივ მეთოდს, აღრიცხვის ეურნალ-ორდერულ ფორმასა და სხვ. წარმატებით იყენებენ სახალხო მეურნეობის სხვადასხვა დარგში. საბიუჯეტო დაწესებულებებსა და ორგანიზაციებში შემოღებულ აღრიცხვის ეურნალ-ორდერულ ფორმას საფუძვლად დაედო სახალხო მეურნეობის ძირითადი დარგებისათვის გათვალისწინებული ანგარიშწარმოების სწორედ ეს პროგრესული ფორმა, რომ არაფერი ვთქვათ აღრიცხვის პერფორმირებულ ფორმაზე, რომელიც საბიუჯეტო დაწესებულება-ორგანიზაციებში ინერგება ამჟამად სახალხო მეურნეობის სხვადასხვა დარგში მოქმედ მექანიზმული აღრიცხვის პერფორაციული ფორმის ანალოგიურად, თანამედროვე პერფორაციული მანქანები უზრუნველყოფენ არა მარტო აღრიცხვის მექანიზაციას, არამედ სააღრიცხვო-გამოსათვლელი სამუშაოების უფრო შრომატევადი ოპერაციების მნიშვნელოვან ავტომატიზაციასაც. ეს მანქანები წარმოადგენენ რთულ აგრეგატს, რომელიც შედგება 4 სახის ცალკე მანქანისაგან: პერფორატორის, მაკონტროლებლის, დამხარისხებლისა და ტაბულატორისაგან.

ბუხჰალტრულ სამუშაოთა შესრულების დროს პერფორაციულ გამოთვლელ მანქანებზე მუშაობის პროცესი შედგება: პერფორაციის, პერფორა-

³ სამეურნეო მექანიზმის შემდგომი სრულყოფისა და პარტიული და სახელმწიფო ორგანიზების აპოკანების შესახებ, 1979, გვ. 4.

ციის კონტროლის, დახარისხების, ტაბულაგრამების, ფაბულაციისა და პერფორატების სპეციალური დამუშავების ოპერაციებისაგან. აქედან პერფორაცია ითვლება გამოთვლითი სამუშაოების მექანიზაციის პირველ საფეხურად, მისი მეორე საფეხური—პერფორაციის კონტროლი გულისხმობს პირველადი საბუთებიდან პერფორატებზე მონაცემების გადატანის სისწორის შემოწმებას.

მექანიზებული პროცესის მესამე საფეხური—პერფორატების დახარისხება წარმოადგენს პერფორატების განსაზღვრული ნიშნებით დაჯგუფებას ისეთი თანმიმდევრობით, რაც უზრუნველყოფს მექანიზებულად ჩამოთვლის ჯამების მიღებას.

ამჟამად, პრაქტიკაში გავრცელებულ ელექტრომექანიკური პრინციპის მქონე გამომთვლელ-პერფორაციული კომპლექსის ძირითად მანქანას წარმოადგენს ტაბულატორი, რომლის დანიშნულება არის 45 და 80 სვეტიან პერფორატებზე გადატანილი ციფრობრივი ინფორმაციის დამუშავება (აღქმა, გამოთვლა, დაბეჭდვა) საპერფორაციო მაკეტების საფუძველზე.

ამ ტაბულატორს შეუძლია ვერტიკალური შეკრება-გამოკლება, რიცხვების ავტომატურად დაჯამება, რაოდენობრივ-თანხობრივი მონაცემების გამოთვლა და ნაშთების მიღება, სხვადასხვა საცნობარო და დამაჯგუფებელი ნიშნების, პირობითი აღნიშვნებისა და გამოთვლის შედეგების ბეჭდვა. აღსანიშნავია, რომ გამოთვლა და ბეჭდვა ხორციელდება ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად, ე. ი. შეიძლება დაიბეჭდოს მონაცემები მათ გამოუთვლელად, ან დაბეჭდვის გარეშე გამოითვლოს მონაცემები და დაიბეჭდოს მხოლოდ მიღებული ჯამები. ამის მიხედვით ტაბულატორის მუშაობა შეიძლება იყოს „ბეჭდვაზე“ ან „ჯამებზე“. „ბეჭდვაზე“ მუშაობის დროს იბეჭდება თითოეული პერფორატის შინაარსი და, თუ ეს საჭიროა, გამოთვლის შედეგები. „ჯამებზე“ მუშაობისას იბეჭდება მხოლოდ ჯამობრივი მაჩვენებლები, ხოლო საცნობარო და დამაჯგუფებელი ნიშნები აღიქმება ბარათების მოცემული ჯგუფის პირველი პერფორატითდან.

როგორც აღინიშნა ტაბულატორის ძირითად ამოცანას წარმოადგენს საწყისი მონაცემების გამოთვლა და მიღებული ჯამების ჩაწერა სპეციალურ ცნობა ტაბულაგრამებში⁴.

აღნიშნული პერფორაციული გამომთვლელი მანქანების მუშაობის პროცესების განმარტებიდან ჩანს, რომ ისინი აღიქვამენ და ბეჭდავენ მხოლოდ ციფრობრივ ინფორმაციას, გამონაკლისს შეადგენს ანბანური მანქანები, რომლებიც აღიქვამენ კოდების კომბინაციას და ბეჭდავენ ტექსტსაც. პერფორაციულ-გამომთვლელი მანქანების ტექნიკური თვისებების საფუძველზე მხოლოდ ციფრობრივი აღნიშვნების აღქმა იწვევს პირველადი საბუთების მაჩვენებლების კოდირების აუცილებლობას. კოდირებული ინფორმაცია პერფორაციის მაკეტების საფუძველზე გადაიტანება ინფორმაციის მანქანურ მატარებელზე პერფორაციული აღრიცხვის შემთხვევაში — პერფორატებზე.

პერფორატული ფორმით აღრიცხვის ტექნოლოგია მოითხოვს უნიფიცირებულ ინფორმაციას, რომელიც წარმოდგენილია ერთჯერად პირველად

⁴ აღრიცხვის მექანიზაციის პერფორაციული ფორმის ტექნოლოგია დამუშავებულია ავტორთა კოლექტივის—ლ. გურჯიცი, ვ. ლიბერმანი, ნ. თვსიანიკოვი, ვ. ვ. როუნოვის შიგნის Счётные машины и вычисления в бухгалтерском учёте მიხედვით, თბ., 1971. გვ. 219-223.

ბარათებში და ჯამობრივ პერფობარათებში, აგრეთვე ნაშთობრივ, ნორმატიულ და სხვა სახის მუდმივ ბარათებში. ერთჯერად ჯამობრივ პერფობარათებში ასახულია ისეთი მონაცემები, საანგარიშგებო თვის და წლის დასაწყისიდან, რაც აუცილებელია სათანადო საანგარიშგებო ტაბულაგრამების შესადგენად.

აღრიცხვის პერფობარათული ფორმის თავისებურება ისაა, რომ თითოეული სამეურნეო ოპერაციის სინთეზურ აღრიცხვას ითვალისწინებს ორ პერფობარათში. ერთ პერფობარათში დაჩვრეტის გზით იწერება ანგარიშის მონაცემები დებეტით, ხოლო მეორეში კრედიტით.

მთლიანად სინთეზური და ანალიზური აღრიცხვის რეგისტრების შესადგენად გამოიყენება ორი კომპლექტი ჯამობრივი პერფობარათ-გამტარებელი და ორი კომპლექტი პირველადი ბარათ-გამტარებელი. იხმარება აგრეთვე გასული თვის რეგისტრების მიხედვით დამუშავებული ნაშთობრივი პერფობარათები იმ შემთხვევაში, როდესაც საჭიროა ამა თუ იმ ტაბულაგრამის მიღება ნაშთების მიხედვით.

პერფობარათული ფორმით ბუხჰალტრული აღრიცხვის რაციონალური ორგანიზაციის პირობებში მის თვალსაჩინო მიღწევებად ითვლებიან: 1. ყველა აუცილებელი ინფორმაცია მიიღება პერფობარათების საფუძველზე. აღრიცხვის ყველა სახის მაჩვენებლებსა და მათ ცალკეულ უბნებს, აგრეთვე ანალიზური და სინთეზური აღრიცხვის მონაცემებს შორის სრული ურთიერთდაკავშირების უზრუნველყოფა.

2. პერფორაციის მაკეტების მინიმალური რაოდენობის გამოყენება.
3. მთლიანად დამთავრებული რეგისტრების ტაბულაგრამების სახით შედგენა მათი ფორმების მცირე სახესხვაობით.
4. წანამძღვრების წარმოქმნა ინფორმაციის დამუშავების უფრო რაციონალური ტექნოლოგიის, სპეციალიზებული საპერფორაციო ავტომატების, სხვადასხვა სახის მუდმივი პერფობარათების და დულა/ბარათების გამოყენებისათვის.

გარდა ამისა აღრიცხვის ტაბულურ-პერფობარათული ფორმა უზრუნველყოფს შესაძლებლობას გამოყენებულ იქნეს ნორმატიულ-გეგმიურ ინფორმაციათა მატარებლები, რომლებიც ვათვალისწინებულია ერთდროულად წარმოების მომზადების ტექნიკურ განგარიშებათა ოპერატიული და ტექნიკურ-ეკონომიკური დაგეგმვის სამუშაოთა მექანიზაციისათვის, მიუხედავად აღრიცხვის პერფობარათული ფორმის პროგრესულობისა, ამჟამად მის გამოყენებაში ადგილი აქვს რიგ სიძნელეებს, რომლებიც აქვეითებენ ეკონომიკური ინფორმაციის დამუშავების ხარისხს, სააღრიცხვო სამუშაოთა შრომატევადობის შემცირების შესაძლებლობასა და მექანიზაციის ეფექტურობას. ეს სიძნელეები უმთავრესად აიხსნება იმით, რომ აღრიცხვისა და მექანიზაციის მუშაკებს არა აქვთ ღრმად შესწავლილი ამ ახალი ფორმის გამოყენების ტექნოლოგია. ამ დარგის მუშაკებისათვის საჭიროა ერთდროულად ორი დისციპლინის—ბუხჰალტრული აღრიცხვისა და აღრიცხვის მექანიზაციის ღრმა ცოდნა. სამწუხაროდ, ბუხჰალტერიის სპეციალისტები ნაკლებად, ან სულ ვერ ერკვევიან მექანიზაციის, ხოლო მექანიზატორ-ოპერატორები ბუხჰალტრული აღრიცხვის საკითხებში.

ცენტრალიზებული აღრიცხვისა და კომპლექსური მექანიზაციის ზემოხსენებული პროექტებიც არ ითვალისწინებენ პერფობარათული ფორმის უნი-

ვერსალურ ვარიანტებს, რომელიც დაეხმარებოდა მათ ამ პროგრესული ფორმის რაციონალურ ორგანიზაციაში.

გარდა ამისა პერფორბარათული ფორმის განვითარებას ხელს უშლის შემდეგი ნაკლოვანებანი:

1. ინფორმაციათა მექანიზებული დამუშავება არ მოიცავს ყველა საბალანსო ანგარიშებს;

2. ნორმატიული და საგეგმო განაგარიშებების მექანიზაციათა შორის არ არსებობს არავითარი კავშირი.

3. სუსტად გამოიყენება (ან სრულებით არ გამოიყენება) პირობით მულტიმივი ინფორმაციების მატარებლები;

4. არასაკმარის სისრულით გამოიყენება ფართო ექსპლოატაციის შესაძლებლობის მქონე სპეციალიზებული გამომთვლელი პერფორაციული ტექნიკა და მათთან მისადაგმელი მოწყობილობა;

5. ნაკლები ყურადღება ექცევა პირველადი აღრიცხვის მექანიზაციასა და ავტომატიზაციას, ამოსავალ ინფორმაციათა მატარებლების მოწესრიგებას;

6. ტაბულაგრამების მოცემული რაოდენობა ვერ აკმაყოფილებს მიმდინარე აღრიცხვისა და ანგარიშების ყველა სფეროს მოთხოვნებს;

7. სააღრიცხვო ნომენკლატურების არაუნიფიცირებული და არასტაბილური კოდების სისტემა, რაც ხელს უშლის ანგარიშების ყველა ფორმის შესავსებად საჭირო მაჩვენებლების ავტომატურად მიღებას.

ადგილი აქვს აგრეთვე საპროექტო ნაკლოვანებებსაც აღრიცხვის პერფორბარათული ფორმის ვარიანტების დანერგვაში. ამიტომ ამ ფორმის რაციონალურ ორგანიზაციაში ვადამქრელი მნიშვნელობა ენიჭება მექანიზაციის პროექტის დამუშავებას, სამეურნეო ოპერაციების კოდირებასა და პერფორაციის მაქეტების შედგენას აღრიცხვის თავისებურებათა გათვალისწინებით.

მართვის ავტომატიზებულ სისტემაში ელექტრონული გამომთვლელი მანქანების გამოყენებამ დიდად გაზარდა ინფორმაციის მექანიზაცია და ავტომატიზაციის პორიზონტი. შესაძლებელი გახდა მართვის რთული ალგორითმების განხორციელება და ერთი ალგორითმიდან მეორეზე სწრაფი გადართვა პროგრამების შეცვლის საშუალებით.

ჩვენს ქვეყანაში სადღეისოდ ფართოდ არის გამოყენებული სამამულო წარმოების სხვადასხვა ტიპისა და წარმადობის შემდეგი ელექტრონული გამომთვლელი მანქანები: „ურალი—11, „ურალი—2“, „ურალი—14“, „არაგაცი“, „ბესმ—2“, „ბესმ—4“, „ბესმ—6“, „მ—220“, „მ—222“, „მინსკ—22“, „მინსკ—32“, „მ—6000“, „ნაირი—2“, „მაირი—3“, „პრომინი“, „ეს—1020“, —1022“, —ეს—1030“, „ეს—1033“, „ეს—1040“, და სხვ.

ეს მანქანები იყოფიან: პირველი, მეორე, და მესამე თაობის მანქანებად. პირველი თაობის მანქანებს მიეკუთვნება რადიონათურებზე მომუშავე მანქანები: „ურალი“, „არაგაცი“, და სხვა, მეორე თაობის მანქანებს მიეკუთვნება ნახევარ გამტარებზე მომუშავე მანქანები: „ბესმ—4“, „ბესმ—6“, „მ—220“, „მ—222“, „მ—6000“, „მ—22“, „მ—32“, „რაზდან“, „ნაირი“, ყველა სხვის „მაირი“ და „პრომინი“. მესამე თაობას მიეკუთვნება ინტეგრალურ სქემებზე მომუშავე მანქანები, როგორცაა „ეს—1020“, „ეს—1022“, „ეს—1030“, „ეს—1033“, და სხვა⁵.

⁵ ი. ბურდული, მართვის ავტომატიზებული სისტემები, 1981, გვ. 110.

მართვის ავტომატიზებულ სისტემებსა თუ მის ცალკეულ ქვესისტემებში მოქმედ ელექტრონული გამომთვლელი მანქანების მუშაობის უპირატესობასა და მალალ დატვირთვაზე მიუთითებს აგრეთვე ჩვენს რესპუბლიკაში მოქმედი და ასამოქმედებელი მართვის ავტომატიზებული სისტემების ელექტრონული გამომთვლელი მანქანების მუშაობის შედეგები, საიდანაც ჩანს, რომ ელექტრონულ გამომთვლელ მანქანებს უფრო ეფექტურად იყენებენ ასამოქმედებელ მართვის ავტომატიზებული სისტემების დამამუშავებელ გამოთვლით ცენტრებში. მათ შორის: „სოფლტექნიკის სახელმწიფო კომიტეტის „რიგც“, „ავტოტრანსტექნიკის იგც“, საქ. სსრ მშენებლობის სამინისტრო „რიგც“, საქ. სსრ მსუბუქი მრეწველობის სამინისტროს „რიგც“, ცენტრალური სტატისტიკური სამმართველოს „რიგც“, სახელმწიფო ბანკის რესპუბლიკური კანტორის „რგც“ საავიაციო ქარხნის „იგც“, ამიერკავკასიის რკინიგზის სამმართველოს გც, ქუთაისის საავტომობილო ქარხნის „იგც“, საქართველოს საზღვაო სანაოსნოს „გც“.

გამოთვლითი ტექნიკის გამოყენების თანამედროვე ეტაპისათვის დამახასიათებელი უნდა იყოს მათი მუშაობა კომპლექსური ექსპლოატაციის საწყისებზე, რაც რამდენიმე ელექტრონული გამომთვლელი მანქანის კომპლექსური გაერთიანების საფუძველზე უნდა განხორციელდეს დისტანციური კავშირების მოწყობილობებით მათი აღჭურვის ბაზაზე, მართვის ავტომატიზებული სისტემების თანამედროვე მოთხოვნათა პირობებში ელექტრონული გამომთვლელი მანქანების კოლექტიური გამოყენება აამაღლებს მათ საშუალო სადღელამისო დატვირთვას. ინფორმაციის მანქანური დამუშავების ასეთი ორგანიზაციის პირობებში ცალკეულ სამინისტროებისა და უწყებების მიხედვით გამოთვლითი ცენტრების შექმნის აუცილებლობა იხსნება, რაც ხელს უწყობს ცალკეულ ეგმ დაუტვრთველობის ლიკვიდაციას, აუმჯობესებს ეგმ კადრებითა და შენობებით უზრუნველყოფის მდგომარეობას და სხვ.

გამოთვლითი ტექნიკის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე გამოთვლითი ცენტრებისა თუ სხვა ორგანიზაციული ფორმის გამოთვლითი დანადგარების ოპერატიულ მუშაებას დიდ დახმარებას გაუწევდა მოწინავეთა გამოცდილების განზოგადება, სამამულო, თუ საზღვარგარეთული გამოთვლითი ტექნიკის ეფექტური გამოყენების სააღრიცხვო-ეკონომიკური ინფორმაციის მანქანური დამუშავების ტექნოლოგიური პროცესების გაცნობა. „ახლა, როდესაც სსრ კავშირში იქმნება ერთიანი საერთო-სახელმწიფოებრივი სისტემა აღრიცხვის, დაგეგმვისა და მართვის ინფორმაციის დასამუშავებლად, უაზრო იქნებოდა უარგვეყო მდიდარი გამოცდილება მრავალი პრინციპული ტექნიკური გადაწყვეტილებით, რომელიც საზღვარგარეთულ გამოთვლით ქსელში გამოიყენება“.⁶

წარმოების სპეციალიზაციისა და დასამუშავებელი ინფორმაციის მოცულობის მიხედვით კაპიტალისტური ქვეყნების სპეციალური ფირმები აღრიცხვის მექანიზაციის ტექნოლოგიის სხვადასხვა მეთოდებს იყენებენ, მაგრამ დამახასიათებელი მაინც ისაა, რომ ელექტრონული გამომთვლელი მანქანები წარმოადგენენ ინტეგრალური აღრიცხვის ორგანიზაციის, მისი ფორმისა და შინაარსის განსაზღვრულ ფაქტორს. ამჟამადაც აღრიცხვის მექანიზაციის

⁶ Г. Бердина, О. Голосов, Э. Чернин, Вычислительные системы для обработки учётной информации, М., 1977, с. 7.

სრულყოფა მიმდინარეობს გამომთვლელ-მანქანურ საშუალებათა ტექნიკური პარამეტრების შეთავსებით აღრიცხვის ფორმებთან ერთის მხრივ და მექანიზაციის მოთხოვნათა შესაბამისად — მეორე მხრივ.

საზღვარგარეთის ქვეყნებში და მათ შორის, აშშ ეკონომიკური ინფორმაციის დამუშავებაში, უფრო მეტი ყურადღება აღრიცხვის კომპლექსურ მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის ეთმობა, ალბათ ამან განაპირობა ის ფაქტი, რომ უკვე 1965 წ. ამერიკის შეერთებული შტატების მრეწველობის ძირითად დარგებში ბუხჰალტრული აღრიცხვის ყველა სახის გაანგარიშებანი ავტომატიზებული იყო.

1979 წელს ეგმ მიერ შესრულებულ სამუშაოთა სტრუქტურაში 44% შეადგენდა ფორმების ფინანსურ საქმიანობასა და ბუხჰალტრულ აღრიცხვასთან დაკავშირებულ ოპერაციებს: წარმოების ოპერატიული ხელმძღვანელობის წილად მოდიოდა 19, საბაზრო კონიუნქტურის ანალიზზე — 13%, ფორმის საქმიანობის დაგეგმვაზე — 3%, წარმოების მომზადებაზე — 11%, პროდუქციის გასაღებაზე — 10%.

აშშ-ში მოქმედი თითქმის ყველა გამოთვლითი დანადგარი აწარმოებს ხელფასის დარიცხვის, მასალების აღრიცხვის, რეალიზაციის აღრიცხვისა და ანალიზის, პროდუქციის გასაღების ხარჯების აღრიცხვისა და ანალიზის და ბუხჰალტრული აღრიცხვა-ანგარიშგებასა და ანალიზთან დაკავშირებულ სხვა ოპერაციების მექანიზებულ აღრიცხვას, რაც ეგმ-ით შესრულებულ სამუშაოთა ტექნოლოგიურ პროცესში მონაცემთა დამუშავების იდეალურ სისწორესა და სიმედიანობას ვერ უზრუნველყოფს, მაგრამ აღრიცხვისა და ანგარიშგების კომპლექსური მექანიზაციის საჭირო დონეს ტექნიკური პროგრესის მოთხოვნათა შესაბამისად ინტეგრაციის საწყისებზე აკმაყოფილებს.

აშშ-ში, ინგლისში, გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში, საფრანგეთში და სხვა კაპიტალისტურ ქვეყნებში ბოლო დროს ფართოდ გავრცელდა სპეციალიზებული კომერციული კოლექტიური გამოყენების გამოთვლითი ცენტრები, სისტემები რომლებიც აღჭურვილი არიან მესამე და მეოთხე თაობის „მინი“ ელექტრონული გამომთვლელი მანქანებით. ისინი ასრულებენ უმთავრესად სააღრიცხვო-ეკონომიკურ სამუშაოებს. მათ შორის კლიენტთა უმრავლესობისათვის ახორციელებენ შრომისა და ხელფასის გამოთვლასა და აღრიცხვას, პროდუქციის რეალიზაციის აღრიცხვასა და მიღებული შედეგების ანალიზს, ამუშავებენ გასაანგარიშებლად წარმოდგენილ და განაღებულ ანგარიშებს, აწარმოებენ ფინანსურ და საანგარიშსწორებო ოპერაციებს, ასრულებენ აგრეთვე ფორმათა სამეურნეო — ფინანსური საქმიანობის საანალიზო და სხვა რთულ ეკონომიკურ ამოცანებს.

გასულ წლებთან შედარებით საქართველოს სსრ გამოთვლითი ცენტრებსა და სხვა მანქანათა დანადგარების მიერ დახარჯულ ყოველ 100 ათას საათში ეკონომიკურ სააღრიცხვო სამუშაოების სტრუქტურა-მოცულობა საგრძნობლად გაუმჯობესდა. ამჟამად ყოველ 100 ათასი საათიდან ყველაზე მეტი დრო იხარჯება შრომისა და ხელფასის აღრიცხვის მექანიზაციაზე. სააღრიცხვო ინფორმაციის მექანიზებული დამუშავების სრულყოფისა და ეკონომიკური ეფექტიანობის ამაღლების სადღეისო, გადაუდებელი ამოცანაა კომპლექსური მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის დანერგვა. ავტომატიზაციამ უნდა მოიცვას სააღრიცხვო-საგეგმო ინფორმაციის დამუშავების მთელი პროცესი, რასაც

წარმატებით უზრუნველყოფს ორგანიზაციული მართვის ავტომატიზებული სისტემა.

მართვის ავტომატიზებული სისტემის პრაქტიკაში ფართო გავრცელება მიიღო ე. წ. ტერმინალურმა მოწყობილობამ, რომელიც ტელეარხების მეშვეობით ამყარებს ორმხრივ კავშირს ელექტრონულ გამომთვლელ მანქანასა და ეკონომისტების, ბუხალტრების და სხვა მუშაკების სამუშაო ადგილებს შორის. ასეთი მოწყობილობის არსებობის პირობებში სათანადო უბნის მუშაკებს ეგმ-ს უშუალო გამოყენების შესაძლებლობას აძლევს, სახელდობრ, „მათ შეუძლიათ კოდირების გარეშე შეიყვანონ დასამუშავებელი ინფორმაცია მანქანაში თავიანთი კლავიშის პულტის საშუალებით და მიიღონ პასუხი ეგმ-დან ტელეეკრანზე.“

ერთმანეთისაგან განსხვავდება ორი სახის მართვის ავტომატიზებული სისტემა: ტექნოლოგიური მართვის ავტომატიზებული სისტემა და ორგანიზაციული მართვის ავტომატიზებული სისტემა. აქედან, ცხადია, რომ პირველი ახორციელებს ტექნოლოგიური პროცესის მართვას, მეორე კი ეკონომიკურ-სოციალურ, საგემო-სააღრიცხვო და სხვა მართვითი ამოცანების გადაწყვეტას. ამჟამად, ორგანიზაციული მართვის სისტემები იქმნება უკვე მეორე და მესამე თაობის ელექტრონული გამომთვლელი მანქანების ბაზაზე, რომლებიც უაღრესად დიდი წარმადობისა და სხვა დამახასიათებელი თვისებების გამო სოციალურ-ეკონომიური მრავალფეროვანი ამოცანების გადასაწყვეტად საჭირო ინფორმაციის შეგროვების გადაცემისა და გადამუშავების ყველა პირობას ქმნიან. ორგანიზაციული მართვის ავტომატიზებული სისტემის ფუნქციონირებაში გარკვეული როლი ენიჭება ინფორმაციის შეგროვებისა და გადაცემის „ელექტრონულ სისტემას“.

ამჟამად, საბჭოთა კავშირში მუშავდება სახალხო მეურნეობის აღრიცხვის, დაგეგმვის და მართვის ინფორმაციის შეგროვებისა და დამუშავების საერთო სახელმწიფოებრივი ავტომატიზირებული სისტემა, რომელსაც საფუძვლად დაედება ელექტრონულ-გამომთვლელი მანქანური ტექნიკა და კავშირგამბულობის საშუალებები. საერთო სახელმწიფოებრივმა ავტომატიზებულმა სისტემამ უნდა უზრუნველყოს საკავშირო, რესპუბლიკური და უწყებათა მმართველობის აპარატი (ხელმძღვანელობა) აუცილებელი ინფორმაციით, აღრიცხვის, დაგეგმვის, მმართველობის ამოცანების გადასაწყვეტად.

უკანასკნელ წლებში ინტენსიური მუშაობა გაიშალა ორგანიზაციული მართვის სპეციალიზებული ავტომატიზებული სისტემების შესაქმნელად. ამ პროგრესულ ღონისძიებას საფუძვლად ედება მათემატიკური მეთოდების დანერგვა, მეორე-მესამე თაობის ელექტრონულ-გამომთვლელი და სხვა საანგარიშო ტექნიკის გამოყენება, ასევე პირველადი სააღრიცხვო კავშირგამბულობისა და დისტანციური გადაცემის საშუალებები. მართვის ავტომატიზებული სისტემები უზრუნველყოფენ ორგანიზაციული მართვის ყველა შრომატევადი ფუნქციის ავტომატიზაციას.

ორგანიზაციული მართვის ავტომატიზებული სისტემის ერთ-ერთ ძირითად ქვესისტემას წარმოადგენს „ბუხალტრული აღრიცხვა“ ცენტრალიზებული ბუხალტერიის სახით. მართვის ავტომატიზებული სისტემის ფართო პროგრამის განხორციელება მოითხოვს არსებული ელექტრონულ გამომთვლელი მანქანების რაციონალურ გამოყენებას, მანქანების მათემატიკური პროგრამირების გაუმჯობესებას და ა. შ. მაგრამ კიდევ ერთხელ უნდა აღი-

ნიშნის, რომ ელექტრონულ-გამომთვლელი და სხვა გამოთვლითი ელექტრონული ტექნიკური საშუალებები სააღრიცხვო ინფორმაციის დამუშავების პროცესის ყველა სტადიაზე არაა გამოყენებული, ჯერ კიდევ მნიშვნელოვანია იმ ოპერაციათა რიცხვი, რომელიც ხელით სრულდება.

ნაკლოვანებები, რომლებიც შეიმჩნევა უკვე მოქმედ მართვის ავტომატიზებული სისტემის ზემოაღნიშნული ქვესისტემის მუშაობაში იმითაც აიხსნება, რომ მათ დანერგვას წინ არ უსწრებს აღრიცხვისა და სხვა ეკონომიკური სამსახურების ინფორმაციის დამუშავების ცენტრალიზაცია და კომპლექსური მექანიზაცია.

პირველად შექმნილი მართვის ავტომატიზირებული სისტემის დაპროექტებისა და ექსპლოატაციის პრაქტიკული გამოცდილება მთელი სიცხადით მეტყველებს აგრეთვე ეკონომიკური ინფორმაციის სისტემაში ბუხპალტრული და ოპერატიული აღრიცხვის ადგილის, დანიშნულებისა და როლის ღრმა შესწავლის აუცილებლობაზე.

Ш. И. БУРДУЛИ, Г. П. КВИРИКАШВИЛИ

УСКОРЕНИЕ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ПРОГРЕССА В НАРОДНОХОЗЯЙСТВЕННОМ УЧЕТЕ

Резюме

Рассматриваются вопросы методологии механизированного и автоматизированного учёта в условиях применения перфорационной и электронной вычислительной техники.

Определены роль и место механизации учёта в системе АСУ различного уровня с учётом требования ускорения научно-технического прогресса в части совершенствования интегрированной обработки учётных данных.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის აღრიცხვისა და ფინანსების პრობლემათა ჯგუფმა

ზაზი თოფურიძე

კომპლექსური მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრამების რეალიზაციის ეკონომიკური ასპექტები

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ცენტრალიზებული მართვის სიტემაში მნიშვნელოვანი ადგილი აქვს დათმობილი კომპლექსური მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრამების შემუშავებასა და რეალიზაციას.

უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ახალი მიდგომის ქმედითობა ბევრად არის დასაბუთებული პროგრამების რეალიზაციის ორგანიზაციულ-ეკონომიკურ მექანიზმზე, რომელსაც, უპირველეს ყოვლისა, განსაზღვრავს პროგრამის საბოლოო შედეგების აღრიცხვისა და ანალიზის დონე.

მეცნიერ-ეკონომისტთა უმეტესობის აზრით, კომპლექსური მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრამების აღრიცხვისა და ანალიზის არსებული ფორმები სრულიად ვერ აკმაყოფილებენ კომპლექსური, სისტემური მიდგომის მოთხოვნებს. როგორც წესი, შედარებით ღრმა ანალიზი უკეთდება პროგრამის რეალიზაციის პროცესში ტექნიკურ შედეგებს, როგორცაა: — გამოკვლევებისა და დამუშავებების სიახლე, ნაწარმის ტექნიკური დონე, საიმედოობა და ა. შ. რაც შეეხება ეკონომიკურ მაჩვენებლებს, მათ კვლევას ნაკლები ყურადღება ექცევა.

კომპლექსური მიზნობრივი პროგრამების შესრულების პროცესში ცალკეულ სამუშაოთა მიმდინარეობის აღრიცხვა და ანალიზი უნდა მოიცავდეს გამოკვლევა-წარმოების მთელ ციკლს, ანუ ხორციელდებოდეს პროგრამის რეალიზაციის ყველა ეტაპზე. კონკრეტული საკვლევი ობიექტების როლს ამ შემთხვევაში ასრულებენ მიზნობრივი პროგრამის მონაწილე ორგანიზაციები, რომლებიც დაკავებულნი არიან ცალკეული დავალებებისა და ეტაპების შესრულებით.

კომპლექსური მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრამების ეკონომიკური ანალიზის მეთოდოლოგიური საკითხები ჩვენ მიერ განხილული იქნა რესპუბლიკისთვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პროგრამის ფხვნილური მეტალურგიის მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრამის მაგალითზე. პროგრამა მოიცავს პერიოდს 1981-1990 წწ. პირველი ეტაპის სამუშაოები უნდა დასრულდეს 1985 წლისთვის. პროგრამის მოთავე ორგანიზაციას წარმოადგენს ფხვნილური მეტალურგიის რესპუბლიკური სამეცნიერო ცენტრი, რომელიც ფუნქციონირებს საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მეტალურგიის ინსტიტუტში.

პროგრამის ეკონომიკური ანალიზის დროს ჩვენს მიერ გამოყენებული იქნა უკრაინის სსრ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტთან არსებული საკოორდინაციო საბჭოს მიერ შემუშავებული კომპლექსური მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრამის პასპორტის მაჩვენებლები, მოთავე ორგანიზაციისა და ორგანიზაცია-შემსრულებლების საკოორდინაციო გეგმები, პრობლემის მდგომარეობისა და პერსპექტიული განვითარების სამეცნიერო ანგარიშები და სხვა სტატისტიკური მონაცემები.

„ფხვნილური მეტალურგიის“ პროგრამის განხორციელებაში მონაწილეობს 7 სამინისტრო და გაერთიანება, როგორც საკავშირო, ისე რესპუბლიკურ დონეზე, 6 ქარხანა, 19-მდე სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი და საკონსტრუქტორო ბიურო.

ეკონომიკური ანალიზის პირველ ეტაპზე შესწავლილ იქნა პროგრამის მიზნის შესაბამისობა დარგის წინაშე მდგომ ამოცანებთან — რაც გულისხმობს პრობლემის თეორიული დამუშავების დონეს, ახალ პროდუქციაზე სახალხო-მეურნეობრივ მოთხოვნილებას, ნაწარმის პერსპექტიულობას და ა. შ. ფაქტიური მასალების შესწავლამ საშუალება მოგვცა გაგვეკეთებინა დასკვნა, რომ პროგრამა პასუხობს დარგის წინაშე დასახულ ამოცანას — ფხვნილური მეტალურგიის განვითარება საშუალებას იძლევა ნაწარმის დამუშავების ტექნოლოგიიდან გამოირიცხოს ისეთი ტრადიციული პროცესები, როგორცაა ლითონის დნობა და ჩამოსხმა; უზრუნველყოს განსაკუთრებული ფიზიკური თვისებების მქონე პროდუქციის გამოშვება; ფხვნილური მეტალურგიის ხერხით ლითონების დამუშავება ამალეებს შრომის ნაყოფიერებას, ამცირებს არასაწარმოო დანახარჯებს და პროდუქციის თვითღირებულებას.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მეტალურგიის ინსტიტუტის მიერ ჩატარებულმა წინასწარმა გამოკვლევამ რესპუბლიკის რიგ საწარმოებში დაადანტურა, რომ ფხვნილური მეტალურგიის წესით შეიძლება დამზადდეს 10.000 ტ. მეტი ნაწარმი, მათ შორის — 3.000 ტ. ფერადი ლითონების ფხვნილისაგან და 7.000 ტ. შავი ლითონების ფხვნილისაგან. ამასთან მიღებულ იქნეს 6000 ტონა შავი ლითონებისა და 14.000 ტ. ფერადი ლითონების ნაგლინი. აღნიშნული ღონისძიებების გატარება შეამცირებს დეტალების დამზადების შრომატევადობას 4.000 ნორმა საათით და გამოანთავისუფლებს მძიმე ფიზიკური შრომისაგან 2 ათასამდე მალაქვალთა ციურ სპეციალისტს. პროგრამის განხორციელების შედეგად მიღებული ეკონომიკური ეფექტი სავარაუდოდ შეადგენს 30 მლნ მან. ეს წინასწარი გაანგარიშებები დაედო საფუძვლად პროგრამის მიზნის საბოლოო ჩამოყალიბებას — „მალაქმწარმოებლური ტექნოლოგიური პროცესების და მოწყობილობა-დანადგარების შექმნა ლითონური ფხვნილებისა და მის საფუძველზე მეტალურგიის ახალი პროდუქციის წარმოებისათვის“.

ეკონომიკური ანალიზის განხორციელების ამოსავალ მაჩვენებლებს წარმოადგენენ: პროგრამის ცალკეულ დავალებებზე და მთლიანად პროგრამის მიხედვით სამუშაოთა სახარჯთაღრიცხვო ღირებულება (ათას. მან.); ცალკეულ სამუშაოთა შესრულების ვადები და მათზე გაწეული კაპიტალური დაბანდებები. პროგრამის სტრუქტურა სამუშაოთა ეტაპებისა და სახეობების მიხედვით; — (სამეცნიერო-კვლევითი, საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოები, ექსპერიმენტალური წარმოება). მაჩვენებელთა ასეთი ნაირსახეობა, საშუალებას იძლევა დავადგინოთ პროგრამის შესრულების პროცესში სხვადასხვა სახის რესურსების ხარჯვის ტენდენციები და დავსახოთ მათი რაციონალურად გამოყენების გზები.

ანალიზის შემდეგ ეტაპს წარმოადგენდა დანახარჯების აღნუსხვა პროგრამის ძირითადი დავალებებისა და სახეების მიხედვით. უნდა აღინიშნოს, რომ 1981-1985 წლების მანძილზე პროგრამით გათვალისწინებულია ოთხი დავალების შესრულება, რომლებიც მოიცავენ ცალკეულ სამეცნიერო-კვლევით თემებსა და სამუშაოებს. № 1 ცხრილში მოცემულია ფხვნილური მეტალურგიის

კომპლექსური პროგრამის სამუშაოთა განაწილება ძირითადი დავალებებისა და სახეების მიხედვით.

ცხრილი 1

სამუშაოთა განაწილება დავალებების და სახეების მიხედვით (%)

პროგრამის ძირითადი დავალებები და შიფრები	სულ დანახარჯები ცალკეულ დავალებებზე % ჯამთან	მათ შორის:	
		დანახარჯები სამეცნიერო კვლევით სამუშაოებზე	კაპიტალდაბანდებები
1. რკინის ფხვნილების მიღების ტექნოლოგიური პროცესების შექმნა და წარმოებაში ათვისება. (01)	43,3	23,2	20,0
2. ფერადი ლითონების და კომბინირებული ფხვნილების შექმნისა და წარმოებაში ათვისების ტექნოლოგიური პროცესები. (02)	13,1	4,2	8,7
3. შავი და ფერადი ლითონების ფხვნილებისგან მასალებისა და ნაწარმის მიღების ტექნოლოგიური პროცესები. (03)	15,3	8,5	6,1
4. დეტალებზე კოროზიის საწინააღმდეგო ფენის მიღების სამრეწველო მეთოდების შემუშავების ტექნოლოგიური პროცესები. (04)	27,3	16,3	10,8
სულ:	100,0	53,2	46,8

როგორც ცხრილიდან ჩანს, პროგრამაზე გამოყოფილი სახსრების 53,2% მოდის სამეცნიერო-კვლევით სამუშაოებზე, 46,8% — კაპიტალდაბანდებებზე. შეიმჩნევა დანახარჯთა ხვედრითი წილის ცვალებადობა პროგრამის ძირითადი დავალებების მიხედვით: პროგრამის ოთხი დავალებიდან მეტი ხვედრითი წილით დანახარჯთა საერთო მოცულობაში წარმოდგენილია 01 და 04 დავალებები. 01 დავალებაში სამეცნიერო-კვლევით სამუშაოებზე მოდის 23,2%, კაპიტალდაბანდებებზე — 20,0%. 04 დავალებაში კი შესაბამისად 16,3% და 10,8%. დანახარჯთა ასეთი ცვალებადობა, უპირველეს ყოვლისა, გამოწვეულია აღნიშნულ დავალებებში ეტაპებისა და თემების რაოდენობით. 01 დავალებაში სულ არის 12 თემსა და ამდენივე ქვეთემისა; ხოლო 04 დავალება აერთებს 10 თემსა და ამდენივე ქვეთემისა, მაშინ, როცა 03 დავალება თემების რაოდენობითაც (8) და მათ შესრულებაზე გამოყოფილი შრომითი და მატერიალური რესურსების მოცულობით ბევრად ჩამორჩება 01 და 04 დავალებას.

დიდი მნიშვნელობა აქვს ანალიზის დროს პროგრამის დავალებების შეფასების ძირითადი კრიტერიუმის დადგენას. ასეთ კრიტერიუმს წარმოადგენს ფაქტიურად შესრულებული სამუშაოების შესაბამისობა საეკონომიკური დავალებებთან; ამოსავალ ერთეულად კი ანალიზის პროცესში უნდა ჩავთვალოთ დავალება-პოზიცია, რომელშიც იგულისხმება ცალკეული თემების ან სამუშაოს მიხედვით ყველა სახის რესურსების აღნუსხვა. ასეთი მიდგომა უზრუნველყოფს ანალიზისთვის სასურველ მონაცემთა საიმედოობას.

პროგრამის უკვე დასრულებულ სამუშაოთა ანალიზი, რომელსაც ვუწოდოთ შუალედური შედეგები გვიჩვენებს, რომ თანაფარდობა სამეცნიერო-კვლევით სამუშაოებსა და იმ სამუშაოებს შორის, რომლებიც მთავრდება სამრეწველო

ათვისებით, გადახრილია ამ უკანასკნელის მხარეს. კერძოდ, სულ 49 სამუშაოდან 60,1% სამუშაოებისა ველისნობის დამზადებული ახალი პროდუქციის სამრეწველო ათვისებას. ფულად გამოხატულებაში კი ეს შეადგენს მთელი გაწეული სახსრების 66,5%. ყოველივე ეს კიდევ ერთხელ ხაზს უსვამს პროგრამის დიდ სახალხომეურნეობრივ მნიშვნელობას.

პროგრამის ეკონომიკური ანალიზის მნიშვნელოვან ეტაპს წარმოადგენს სამუშაოთა ანალიზი სტრუქტურის მიხედვით. პროგრამის რეალიზაციის ცალკეულ ეტაპზე სრულდება სამეცნიერო-კვლევითი თემები, ხორციელდება ახალი პროდუქციის გამოშვება სერიული და ექსპერიმენტალურ-საცდელი წარმოებისთვის და ა. შ. სამუშაოთა სტრუქტურის ანალიზი საშუალებას იძლევა გამოვლინდეს პროგრამის შედარებით ძვირად ღირებული ეტაპები, დადგინდეს მათი ხანგრძლივობა, რაც განპირობებულია გამოკვლევა-წარმოების ციკლის შემცირების აუცილებლობით. ზემოაღნიშნულ პროგრამაში ყველა ეს სამუშაოები გაერთიანებულია ერთ — სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოების — გრაფაში. ასევე ერთიანად არის წარმოდგენილი მათზე გამოყოფილი სახსრებიც. აღნიშნული მდგომარეობა აძნელებს სახსრების აღრიცხვასა და ანალიზს. ამიტომ, ჩვენი აზრით, მიზანშეწონილი იქნებოდა, შემსრულებელი ორგანიზაციების ანგარიშებში სამუშაოები წარმოდგენილი ყოფილიყო სახეების მიხედვით.

რამდენადაც ანალიზის ჩატარების დროს პროგრამით გათვალისწინებული იყო მხოლოდ სამუშაოთა ნაწილის დამთავრება, ჩვენ შევეცადეთ სამუშაოთა სტრუქტურის დასადგენად ჩაგვეტარებინა ე. წ. გამსვლილებული ანალიზი, რომლის შედეგები გვიჩვენებენ, რომ დაგეგმილი სახსრების ძირითადი ნაწილი მიმართულია საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოებზე, რომლებიც უნდა დასრულდეს დანერგვით. დანახარჯები ამ სახის სამუშაოებზე შეადგენს 33,0%. ეს კი პროგრამის შეფასების დადებითი მაჩვენებელია, რამდენადაც მიუთითებს დანერგვის დიდ მნიშვნელობაზე.

პროგრამის ანალიზის დროს მიზანშეწონილია, მოვახდინოთ ახალი ნაწარმის ტექნიკური დონის ანალიზი. ამ შემთხვევაში სასურველია ვიხელმძღვანელოთ შემდეგი მაჩვენებლებით: პირველად მსოფლიოში ან კავშირში დამუშავებული პროდუქციის ხვედრითი წილი მთელ პროდუქციაში; უმაღლესი კატეგორიის პროდუქციის ხვედრითი წილი, რეგისტრირებული გამოგონებების რაოდენობა; სამეცნიერო გამოკვლევების გამოყენების ლიცენზიურ-ხელშეკრულებათა რაოდენობა.

ჩვენ მიერ გაანალიზებულ პროგრამაში მთელი რიგი ეტაპებისა და დავალებების დაუსრულებლობის გამო ახალი ნაწარმის ტექნიკური დონის ანალიზი არ ჩატარებულა. შეიძლება აღინიშნოს მხოლოდ, რომ სპილენძის ფხვნილისა და მარგანეცის ორჟანგის მიღების ტექნოლოგიური პროცესი დაპატენტებულია აშშ-ში, კანადაში, ესპანეთსა და ინდოეთში.

პროგრამის ანალიზის დროს არ შეიძლება არ შევჩერდეთ შრომითი და მატერიალურ-ტექნიკური რესურსების ანალიზზე, რის შედეგადაც დადგინდა, რომ აღნიშნული მაჩვენებლების წინასწარი დაგეგმვა ცალკეულ ეტაპზე, თემასა და სამუშაოზე ძნელდება. ეს მაჩვენებლები იგეგმება სამუშაოთა შესრულების მიმდინარეობის პროცესში. ჩვენი აზრით, გამართლებული იქნებოდა შრომითი და მატერიალურ-ტექნიკური რესურსების გეგმური მაჩვენებლების თავიდანვე წარმოდგენა მათავე ორგანიზაციაში, ხოლო სამუშაოთა მიმდინარეობის პროცესში საპირობების შესაბამისად მათი კორექტირება.

როცა რესურსების ანალიზზე ვლავარაკობთ, განსაკუთრებით ხაზი უნდა გაესვას ფინანსური რესურსების ანალიზს. პროგრამის ღონისძიებათა დაფინანსება ძირითადად ხორციელდება წყაროებიდან:

სახელმწიფო ბიუჯეტი (უმეტესი ნაწილი), მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარების ერთიანი ფონდი, და სამეურნეო ხელშეკრულებები სხვა ორგანიზაციებთან. პროცენტულ გამოხატულებაში სახსრები წყაროების მიხედვით ასეა წარმოდგენილი: სახელმწიფო ბიუჯეტი — 46,4%, მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარების ერთიანი ფონდი — 43,7%; სამეურნეო ხელშეკრულებები სხვა ორგანიზაციებთან — 9,9%.

უნდა აღინიშნოს, რომ ფინანსური სახსრების განაწილების დროს განსაკუთრებით მაღლდება მოთავე ორგანიზაციის როლი, როგორც ანალიზი გვიჩვენებს, დავალებების და თემების დაფინანსება პროგრამებში ხდება სხვადასხვა ორგანიზაციებიდან, რომელთა რაოდენობა ზოგჯერ 5-7 ორგანიზაციამდე აღწევს. ეს, თავის მხრივ, ართულებს განაწილებული ფინანსური სახსრების აღრიცხვასა და კონტროლს. ამიტომაც პრიორიტეტი ამ შემთხვევაში უნდა ეკუთვნოდეს პროგრამის მოთავე ორგანიზაციას, რომელიც მოახდენს მთელი სახსრების მობილიზაციას და მათი საჭიროების მიხედვით განაწილებას.

ფუნქციური მეტალურგიის პროგრამის ძირითადი დავალებების მიხედვით სახსრები განაწილებულია შემდეგნაირად (ცხრილი 2).

ცხრილი 2

კომპლექსური პროგრამის სახსრების განაწილება დავალებების მიხედვით

დავალებები (შიფრები)	ფინანსების მოცულობა (ათას მან.)			იჯ.ვე % გამოხატ.	
	მთ შორის			სამეც. კვლევითი სამუშაოები	კაპიტალდაბან- დებები
	სულ	სამეც. კვლევით სამუშაოებზე	კაპიტალდაბან- ბანდ.		
01	2000	1070	930	53,5	46,5
02	600	200	400	33,3	66,7
03	700	400	300	57,1	42,9
04	1260	760	500	60,0	41,0
სულ:	4550	2420	2130		

როგორც ცხრილიდან ჩანს, 04 და 03 დავალებებში მეტი ხვედრითი წილით არის წარმოდგენილი სახსრები სამეცნიერო-კვლევით სამუშაოებზე — შესაბამისად 60,0% და 57,1%; 02 დავალებაში მეტი ხვედრითი წილი მოდის კაპიტალდაბანდებებზე — 66,7% (მთელი დანახარჯებისა). სახსრების ასეთი განაწილება განპირობებულია აღნიშნულ დავალებაში თავმოყრილი სამუშაოების ხასიათით. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მთელი რიგი თემები გარდამავალი რჩება მომდევნო წლებისთვის, რაც, თავის მხრივ, იწვევს სახსრების დადგენილი ლიმიტის გადახარჯვას. ამიტომ ჩვენი აზრით, საჭიროა განხორციელდეს მთლიანი ფინანსური სახსრების დანაწილება ცალკეულ ეტაპებზე წყაროების მიხედვით, რათა გადახარჯვის შემთხვევაში უფრო სრულად იქნეს გამოყენებული არა მარტო სახელმწიფო ბიუჯეტის სახსრები, არამედ სამეურნეო ხელშეკრულებები და დაფინანსების სხვა ისეთი დამატებითი წყაროები, როგორცაა — ბანკის კრედიტი, საფინანსო სახსრების რეზერვი პროგრამის შემსრულებელი ორგანიზაციებიდან და სხვ.

ფინანსური სახსრების ანალიზის დროს სასურველია მოვანდინოთ ანალიზი

დანახარჯთა ელემენტების მიხედვითაც. ანალიზი საშუალებას გვაძლევს დავადგინოთ, რომ ხელფასის ხვედრითი წილი მთლიან დანახარჯებში შეადგენს 57-59%; ხოლო სტატია „მასალები და მკომპლექტბელი ნაწარმი“ და „სპეც-მოწყობილობა“ მხოლოდ 15-17%-ია, ეს გარემოება გამოწვეულია ტექნიკური აღჭურვილობის დაბალი დონით მთლიანად რესპუბლიკაში კავშირთან შედარებით.

ეკონომიკური ანალიზის საბოლოო ეტაპს წარმოადგენს პროგრამის სოციალურ-ეკონომიკური ეფექტების განსაზღვრა.

სოციალურ-ეკონომიკური ეფექტურობის საკითხები, სცილდება რა ჩვენი კვლევის ობიექტს მოცემულ ეტაპზე, ცალკე შესწავლის საგანს წარმოადგენს.

ამრიგად, კომპლექსური პროგრამის ეკონომიკური ანალიზის შედეგად დადგინდა, რომ სტატისტიკური აღრიცხვის არსებული სისტემა სრულად ვერ პასუხობს კომპლექსური, სისტემური მიდგომის მოთხოვნებს და არ ასახავს პროგრამის რეალიზაციის ზოგიერთ მხარეს; ანგარიშები შემსრულებელ ორგანიზაციებში უნდა დგებოდეს ცალკეული ეტაპისა და დავალების შესრულების შემდეგ და სისტემატურად იგზავნებოდეს მოთავე ორგანიზაციაში.

პროგრამის შესრულებაზე გამოყოფილი სახსრების განაწილებისა და გამოყენების ანალიზის შედეგად გამოვლინდა, რომ ეს სისტემაც მოითხოვს სრულყოფას; მიზანშეწონილია ფინანსური სახსრები წარმოდგენილ იქნეს არა მხოლოდ სამეცნიერო-კვლევით სამუშაოებსა და კაპიტალდაბანდებებზე გამოყოფით, არამედ დაფინანსების წყაროებისა და დანახარჯთა ელემენტების მიხედვითაც.

ანალიზმა ასევე გვიჩვენა, რომ ანგარიშებში ნაკლები ყურადღება აქვს დათმობილი შრომით და მატერიალურ-ტექნიკური რესურსების აღრიცხვას; ეს მაჩვენებლები კი, ჩვენი აზრით, მეტად მნიშვნელოვანია პროგრამის სამეცნიერო-ტექნიკური პოტენციალის ანალიზის დროს.

პროგრამის დავალებათა ანალიზმა ასევე გვიჩვენა, რომ მომავალში მიზანშეწონილია გავზარდოთ დაფინანსების სამეურნეო ანგარიშთანობის წყარო, სახელმწიფო ბიუჯეტის სახსრების პირვანდელ დონეზე შენარჩუნებით. იგი ხელს შეუწყობს პროგრამაში მონაწილე ინსტიტუტების დაინტერესების ამაღლებას დარგობრივი თემატიკის შესრულების საქმეში, რითაც კიდევ უფრო განამტკიცებს კავშირს მეცნიერებასა და წარმოებას შორის.

Ф. М. ТОПУРИДЗЕ

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ КОМПЛЕКСНЫХ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИХ ПРОГРАММ

Резюме

Рассмотрены экономические аспекты реализации комплексных научно-технических программ на примере программы развития порошковой металлургии в Грузинской ССР. Проведен анализ ресурсного обеспечения, организации и хода выполнения программы. Выявлены недостатки в области финансирования, даны предложения по совершенствованию системы финансирования, организации выполнения и отчетности по комплексным республиканским целевым программам.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის მეცნიერებისა და განათლების ეკონომიკის განყოფილებამ

В. Г. ПАПАВА

ОБ УСЛОВИЯХ ПРОДУКТИВНОСТИ МЕЖОТРАСЛЕВОЙ МОДЕЛИ С ЧАСТИЧНО ПРОДУКТИВНОЙ МАТРИЦЕЙ

Решение динамических моделей межотраслевого баланса общественного продукта может быть сведено к классическому соотношению для статической модели $X = (I - A)^{-1}Y$ (где: X — вектор валовых выпусков; Y — вектор конечного продукта; A — матрица коэффициентов прямых затрат; I — единичная матрица), что, в свою очередь, создает реальные предпосылки обобщения свойств последней². В связи с этим исследуем свойства указанного соотношения при допущениях, характерных для динамических моделей.

Прежде всего отметим, что, в отличие от статической модели, для динамических моделей понятия продуктивности модели и неотрицательности матрицы решения $(I - A)^{-1}$ неидентичны: модель, как правило, имеет неотрицательное решение (о чем свидетельствуют разработанные для каждого типа динамической межотраслевой задачи специальные алгоритмы решения, обеспечивающие неотрицательность последнего), в то время как матрица $(I - A)^{-1}$ наряду с неотрицательными содержит и отрицательные элементы тоже.

Матрицу $A_{n \times n}$ разобьем на четыре блока:

$$A = \begin{pmatrix} A_{11} & A_{12} \\ A_{21} & A_{22} \end{pmatrix},$$

где: $A_{11} = (a_{ij})_{m \times m}$; $A_{12} = (a_{ij})_{m \times (n-m)}$; $A_{21} = (a_{ij})_{(n-m) \times m}$; $A_{22} = (a_{ij})_{(n-m) \times (n-m)}$.
 Неотрицательную матрицу A назовем частично продуктивной, если имеют место следующие условия³:

$$\sum_{j=1}^m a_{ij} < 1, \quad i = 1, 2, \dots, m, \quad (1)$$

$$\sum_{j=m+1}^n a_{ij} \geq 1, \quad i = m+1, \dots, n. \quad (2)$$

¹ Экономическое содержание параметров X , Y и A для аналогичных соотношений динамических межотраслевых моделей отличается от данной интерпретации для статической межотраслевой модели.

² Папавა В. Г. Математика плановых расчетов (модели межотраслевого баланса). Тбилиси, 1985, (на груз. яз.).

³ Именно соотношения типа (1)–(2) характерны для матриц решения динамических моделей межотраслевого баланса.

С учетом структуры матрицы A , уравнение $(I - A)X = Y$ запишется так:

$$(I_1 - A_{11})X_1 - A_{12}X_2 = Y_1, \quad (3)$$

$$-A_{21}X_1 + (I_2 - A_{22})X_2 = Y_2, \quad (4)$$

где: X_1 и X_2 — векторы, составленные, соответственно, из первых m ($x_j, j = 1, 2, \dots, m$) и последних $(n - m)$ ($x_j, j = m + 1, \dots, n$) элементов вектора X ; Y_1 и Y_2 — векторы, аналогичным образом составленные (соответственно, $y_i, i = 1, 2, \dots, m$, и $y_i, i = m + 1, \dots, n$) из вектора Y ; I_1, I_2 — единичные матрицы, соответственно, размерностей $m \times m$ и $(n - m) \times (n - m)$.

Введем обозначение: b_{ij} — элемент матрицы $B_1 = (I_1 - A_{11})^{-1}$.

Можно доказать, что для неотрицательности решения (3) — (4), при соблюдении (1) — (2) для $A \geq 0$, необходимо, чтобы для любых неотрицательных $y_i \geq 0, i = 1, 2, \dots, m$, хотя бы для одного i^* , $i^* \in \{m + 1, \dots, n\}$ имело место неравенство

$$- \sum_{k=1}^m \sum_{j=1}^m a_{i^*(*)k} b_{kj} y_j \geq y_{i^*}. \quad (5)$$

С этой целью из (3) определим X_1

$$X_1 = B_1(Y_1 + A_{12}X_2). \quad (6)$$

Подставив (6) в (4), получим

$$(I_2 - A_{22} - A_{21}B_1A_{12})X_2 = A_{21}B_1Y_1 + Y_2. \quad (7)$$

Из (1) следует, что $B_1 \geq 0^4$. Тогда, так как $Y_1 \geq 0$ и $A_{12} \geq 0$, то согласно (6) задача неотрицательности решения (3) — (4) сводится к задаче неотрицательности решения (7) $X_2 \geq 0$.

Условие (2) для матрицы A_{22} тем более усиливается для матрицы $A_{22} + A_{21}B_1A_{12}$ (ибо $A_{21}, B_1, A_{12} \geq 0$), а это свидетельствует о том, что для последней не соблюдены необходимые условия продуктивности⁵. А это означает, что для любого $X_2 \geq 0$ левая часть (7) будет содержать по крайней мере один неположительный элемент, т. е. будет иметь место (5), что и требовалось доказать.

Можно также доказать, что если для $A \geq 0$ соблюдены (1) — (2), то для любого заданного $Y_1^* \geq 0$ найдется такой Y_2^* , удовлетворяющий условию

$$-A_{21}B_1Y_1^* \geq Y_2^*, \quad (8)$$

что (3) — (4) будет иметь неотрицательное решение.

⁴ Например: Никайдо Х. Выпуклые структуры и математическая экономика. М., 1972.

⁵ Аганбегян А. Г., Гранберг А. Г. Экономико-математический анализ межотраслевого баланса СССР. М., 1968, с. 181.

Так же как и выше, рассмотрим (7). Пусть $D \equiv (I_2 - A_{22} - A_{21}B_1A_{12})^{-1}$. Исследуем вопрос существования полуположительного решения у $D\tilde{Y}_2 \leq \leq 0$. Согласно одной из теорем о решениях линейных неравенств⁶, либо последнее имеет полуположительное решение, либо полуположительное решение имеет $ZD > 0$. Допустим, что $D\tilde{Y}_2 \leq 0$ не имеет полуположительного решения, тогда существует такой $Z^* \geq 0$, что $Z^*D = U^* > 0$. Таким образом, $U^*(I_2 - A_{22} - A_{21}B_1A_{12}) \geq 0$, где $U^* > 0$. Но это невозможно, ибо согласно (2) (как это уже отмечалось) для любого $U > 0$ UD^{-1} будет содержать по крайней мере один отрицательный элемент. Следовательно, наше допущение неправомерно, т. е. существует такой $\tilde{Y}_2^* \geq 0$, что $D\tilde{Y}_2^* \leq 0$.

Пусть $\tilde{Y}_2^* \equiv (A_{21}B_1Y_1^* + Y_2^*)$ и $X_2^* \equiv -D\tilde{Y}_2^*$; тогда Y_2^* удовлетворит (8), и при данных условиях $X_2^* \geq 0$ будет являться решением (7), что и требовалось доказать.

Рассмотрим достаточные условия продуктивности межотраслевой модели для случая, когда (7) представлена двумя неизвестными x_1 и x_2 . Этот случай соответствует агрегированному отраслевому разрезу общественного производства, используемому в динамических народнохозяйственных межотраслевых моделях, когда из фондосоздающих отраслей выделяются „машиностроение“ и „строительство“⁷. Если через \tilde{a}_{ij} обозначить элементы $A_{22} + A_{21}B_1A_{12}$, а через \tilde{y}_i — элементы $A_{21}B_1Y_1 + Y_2$, то (7) запишется так:

$$(1 - \tilde{a}_{11})x_1 - \tilde{a}_{12}x_2 = \tilde{y}_1, \quad (9)$$

$$-\tilde{a}_{21}x_1 + (1 - \tilde{a}_{22})x_2 = \tilde{y}_2. \quad (10)$$

Можно доказать, что если для $A \geq 0$, при $n - m = 2$ имеет место (1) и

$$\tilde{a}_{11} > 1, \tilde{a}_{12} > 0, \tilde{a}_{21} > 0, \tilde{a}_{22} > 1, \quad (11)$$

то для неотрицательности решения (9) — (10) достаточно, чтобы

$$\tilde{y}_1 < 0, \tilde{y}_2 < 0, \quad (12)$$

и

$$\min \left\{ \frac{\tilde{a}_{21}}{\tilde{a}_{11} - 1}; \frac{\tilde{a}_{22} - 1}{\tilde{a}_{12}} \right\} \leq \frac{\tilde{y}_2}{\tilde{y}_1} \leq \max \left\{ \frac{\tilde{a}_{21}}{\tilde{a}_{11} - 1}; \frac{\tilde{a}_{22} - 1}{\tilde{a}_{12}} \right\}. \quad (13)$$

С этой целью рассмотрим систему неравенств

$$z_1(1 - \tilde{a}_{11}) - z_2\tilde{a}_{21} \geq 0, \quad (14)$$

$$-z_1\tilde{a}_{12} + z_2(1 - \tilde{a}_{22}) \geq 0, \quad (15)$$

$$\tilde{z}_1y_1 + \tilde{z}_2y_2 < 0. \quad (16)$$

Исследуем вопрос о разрешимости (14) — (16) при (11) — (13). Случай, когда $z_1 = z_2 = 0$ исключен из-за (16). Невозможны и $z_1, z_2 \geq 0$ и $z_1, z_2 \leq 0$; в первом случае — из-за (11), (14) — (15), а во втором — из-за (16). Остаются два случая: а) $z_1 < 0$ и $z_2 > 0$; б) $z_1 > 0$ и $z_2 < 0$.

⁶ Например: Ланкастер К. Математическая экономика. М., 1972, с. 288.

⁷ Озеров В. К. Темпы и пропорции расширенного социалистического воспроизводства в СССР (анализ использования укрупненной динамической модели межотраслевого баланса). Новосибирск, 1978, с. 45—46.

Для случая а), на основе (14) — (15) можно получить, что

$$-\frac{z_1}{z_2} \cong \max \left\{ \frac{\bar{a}_{21}}{\bar{a}_{11} - 1}, \frac{\bar{a}_{22} - 1}{\bar{a}_{12}} \right\}. \quad (17)$$

А из (16) следует, что

$$-\frac{z_1}{z_2} < \frac{\tilde{y}_2}{\tilde{y}_1}. \quad (18)$$

Но одновременное соблюдение (17) и (18) невозможно из-за (13), что свидетельствует о невозможности случая а). Аналогичным образом доказывается невозможность случая б).

Таким образом, (14) — (16) при условиях (12) — (13) неразрешима. Но тогда, согласно лемме Фаркаша, в альтернативной постановке⁸ (9) — (10) имеет неотрицательное решение, что и требовалось доказать.

Экономическая интерпретация каждой из рассмотренных условий продуктивности зависит от конкретной динамической модели межотраслевого баланса.

Представлена отделом воспроизводства и экономической эффективности капитальных вложений Института экономики и права АН ГССР

⁸ Например: Ланкастер К. Математическая экономика, с. 284.

გრიგოლ სპაზანიშვილი

მეგობრურობის განვითარება საბჭოთა საქართველოში (1921—1940 წწ)

იმის გამო, რომ საბჭოთამდელ საქართველოში მეგობრურობა დამხმარე დარგად იყო წარმოდგენილი, მის ინტენსიურ განვითარებას არ ექცეოდა ყურადღება. არსებული აგრორტეჟნიკა და ბოსტნეულ კულტურათა მრავალფეროვნება, აგრეთვე მათი ჯიშობრივი სიმრავლე, ძირითადად დამოკიდებული იყო ერთბიროვნული წვრილ-გლეხური მეურნეობის ბოსტნებზე.

მართალია, ეს დარგი გარკვეულწილად დაწინაურებული იყო რესპუბლიკის ქალაქების საგარეუბნო მეურნეობებში, რომელსაც უმეტესად კერძო და მსხვილი მეურნეობები (კულაკები) მისდევდნენ, და ისინი ფართოდ იყენებდნენ დაჭირავებული მუშახელის ექსპლუატაციას, მაგრამ მათი მთელი მეურნეობის ბედი დამოკიდებული იყო მხოლოდ ბაზარზე და მის კონიუნქტურაზე. ამიტომ ამ დარგის განვითარება ყოველთვის შეფერხებებით მიმდინარეობდა.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ კი, როდესაც 1921 წ. 6 აპრილს გამოქვეყნდა დეკრეტი მიწის ნაციონალიზაციის შესახებ და მთელი მიწები მშრომელი გლეხობის საკუთრებად გამოცხადდა, აიკრძალა მიწის გასხვისების ყოველგვარი ფორმა და მოხდა მემამულეთა, ეკლესია-მონასტრებისა და სხვა მსხველქმე მესაკუთრეთა მიწების კონფისკაცია, მყარი საფუძველი ჩაეყარა მთელი სოფლის მეურნეობისა და მამასადამე მეგობრურობის შემდგომ განვითარებასაც.

მართალია, პირველ ხანებში გლეხები მეგობრურობას უპირატესად საკუთარი მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად მისდევდნენ, მაგრამ მას შემდეგ, რაც 1921 წ. საბჭოთა კავშირში შემოღებული იქნა ახალი ეკონომიკური პოლიტიკა, „საქართველოს კომუნისტებმა მამინვე გაშალეს მუშაობა ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის შემოღებისათვის“¹. რის საფუძველზე დაშვებული იქნა განსაზღვრულ ფარგლებში თავისუფალი ვაჭრობა, მათ უკვე დაიწყეს ბოსტნეულის მოყვანა ბაზრისათვის, ქალაქის მოსახლეობის დასაკმაყოფილებლად.

საქართველოს სსრ სახკომსაბჭოს 1921 წ. 31 აგვისტოს დადგენილებაში აღნიშნული იყო, რომ რესპუბლიკის ხელსაყრელი კლიმატური და ნიადაგობრივი პირობები ჯერჯერობით არ იყო სავსებით გამოყენებული სოფლის მეურნეობის ისეთი დარგების განვითარებისათვის, როგორც იყო მეზღვეობა-მეგობრურობა-მეზღვეობა, რომ მას ხელს უშლიდა აგრეთვე სოფლის ტრანსპორტის მოუწყობლობა და სიძვირე, ადგილობრივი და მახლობელი ბაზრების მცირე ტევადობა, პროდუქციის ტექნიკური გადამუშავების საქმის მოუწყობლობა, ბალ-ბოსტნების სტიქიურად, უგეგმოდ განლაგება და სხვა. ამის გარდა — ნათქვამი იყო მასში — მის განვითარებას ხელს უშლიდა: „ზილითა და ბოსტნეულით ვაჭრობის მოუწყობლობა, მტკიცე სავაჭ-

¹ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, თბ., 1976, ტ. VII, გვ. 112.

რო სტანდარტის უქონლობა, კოოპერაციული და სახელმწიფო-კორგანიზაციების მიერ ხილისა და ბოსტნეულის ბაზრისათვის სათანადო ყურადღების მიუქცევლობა... შესანახი მოწყობილობის უქონლობა, კრედიტის სიმცირე“ და ა. შ².

გამომდინარე აქედან, მთავრობამ დასახა ამოცანები არსებული ნაკლოვანებების აღმოსაფხვრელად და მოცემული დარგის შემდგომი განვითარებისათვის. გატარებულმა და სხვა ღონისძიებებმა უკვე მალე, თავისი დადებითი შედეგები გამოიღო. თუ 1921 წ. რესპუბლიკაში ბოსტნეულის საჰექტარო მოსავლიანობა უდრიდა 85 ცენტნერს, ხოლო მისი მთლიანი მოსავალი — 46,7 ათას ტონას, უკვე 1922 წ. ბოსტნეულის საჰექტარო მოსავლიანობა გაიზარდა 93 ცენტნერამდე, ხოლო მთლიანი მოსავალი კი 50,1 ათას ტონამდე.

კარტოფილის საჰექტარო მოსავლიანობა ამავე პერიოდში 71 ცენტნერიდან გაიზარდა 74 ცენტნერამდე, ხოლო მთლიანი მოსავალი 29,1 ათასი ტონიდან 30,3 ათას ტონამდე³.

საქართველოს სსრ ცენტრალური სტატისტიკური სამმართველოს მონაცემებით ბოსტნეულის, ბაღჩეულისა და კარტოფილის ნათესმა ფართობმა რესპუბლიკაში 10 ათასი ჰექტარი შეადგინა ანუ დაახლოებით ორჯერ მეტი ვიდრე 1917 წელს. შშ. ბოსტნეულს ეკავა 5,3 ათასი, ხოლო კარტოფილს — 4,7 ათასი ჰექტარი. აქედან, ბოსტნეულისა და კარტოფილის ნათესი ფართობის დაახლოებით 70% მოდიოდა აღმოსავლეთ საქართველოზე ხოლო 30% დასავლეთ საქართველოზე.

1921 წ. 28 ივნისს საქართველოს მიწსახკომის სპეციალისტი ერმ. ნაკაშიძე წერდა მიწსახკომს რესპუბლიკაში მებოსტნეობის განვითარების შესახებ: „მებოსტნეობას საქართველოში მისდევენ ტფილისის და რკინიგზის ახლო მდებარე ადგილებში. დასავლეთ საქართველოში საბოსტნე ადგილების სივრცე დაახლოებით 150 დესეტინა იქნება. საადრეო მრეწველობის კულტურა გავრცელებულია იმერეთში... ამ დარგის გასაუმჯობესებლად საჭიროა დახმარება კარგი თესლის გავრცელებით, ინსტრუქციების საშუალებით. საჭიროა წვანილეულობის მოყვანის ტექნიკის გაუმჯობესება და გასაღების მოწესრიგება“⁴.

მებოსტნეობის განვითარებას მისი აზრით უნდა ჰქონოდა როგორც სამომხმარებლო ისე სამრეწველო ხასიათი. სამრეწველო მებოსტნეობის ძირითად რაიონად მიჩნეული უნდა ყოფილიყო დასავლეთ საქართველოში-ხონის, ვანის, სამტრედიის, ქუთაისის რაიონები, აფხაზეთის და აჭარისტანი. აღმოსავლეთ საქართველოში კი: ლაგოდეხის, ყვარელის, გარე-კახეთის, თბილისის, მცხეთის, კასპის, გორისა და სტალინირის რაიონები. დანარჩენ რაიონებს კი უნდა ჰქონოდა სამომხმარებლო და ნაწილობრივ სამრეწველო ხასიათი. მაგრამ 1925-1926 წწ. მებოსტნეობა ძირითადად განვითარებული იყო — თბილისისა და გორის მაზრებში⁵.

² საქ. სსრ ორცა, ფ. 600, აღწ. 1, საქ. 1035, ფურც. 21-22.

³ საქართველოს სსრ სახალხო მეურნეობა სსრკ 50 წლისთავეზე (სტატისტიკურა კრებული), თბ., 1972, გვ. 133-135.

⁴ იქვე, საქ. 189, ფურც. 33.

⁵ ა. ბ რ ე ვ ა ძ ე, საბჭოთა საქართველოს კვების მრეწველობის და მისი სანდღვეულო ბაზის შექმნისა და განვითარების ისტორია, ავტორეფერატი (რუს.) თბ., 1972, გვ. 32.

სულ 1927 წ. ბოსტნეულ-ბალჩეულისა და კარტოფილის კულტურას ეკავა 14,1 ათასი ჰექტარი ფართობი. აქედან კარტოფილს 8,0 ათასი, ბოსტნეულს — 4,5 და ბალჩეულს 1,6 ათასი ჰექტარი. თუ 1925 წ. საქართველოში წარმოებული იქნა კარტოფილი 46 051 ტონა, ბოსტნეული 50814 ტონა და ბალჩეული 25 519 ტონა, უკვე 1927 წ. კარტოფილის წარმოებამ შეადგინა — 4 8701 ტონა. ბოსტნეულის წარმოება შემცირდა 35 421, ხოლო ბალჩეულისა 20206 ტონამდე⁶.

საქართველოში მებოსტნეობის განვითარებამ გარკვეულ წარმატებებს მიიღწია პირველ ხუთწლეულში. საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის 1928 წ. თებერვლის პლენუმმა ხაზი გაუსვა, რომ პირველ ხუთწლეულში ფართოდ უნდა განვითარდეს სამრეწველო მებოსტნეობა⁷.

სსრ კავშირის სახკომსაბჭომ 1930 წ. 16 მაისს, მიიღო დადგენილება კავშირში ხილბოსტნეულის წარმოების შემდგომი განვითარების შესახებ, ხოლო საკ. კ (ბ) ცკ და ცენტრ. საკონტროლო კომისიის გაერთიანებულმა პლენუმმა 1930 წ. დეკემბერში მიიღო გადაწყვეტილება „მოსახლეობის ხორცი და ბოსტნეულით მომარაგების შესახებ, სადაც ნათქვამი იყო: „ამჟამად არსებული ნაკლოვანებანი ბოსტნეულით მომარაგების საქმეში აიხსნება უმთავრესად იმით, რომ მეტისმეტად სუსტია დამამზადებელი და მომარაგებელი აპარატი, რომელიც ბოლო დრომდე დანაგვიანებულია უცხო და მტრული ელემენტებით, რომ მეტისმეტად ჩამორჩენილია, ხოლო მთელ რიგ რაიონებში თითქმის სრულიად არ მოიპოვება ტექნიკური ბაზა ბოსტნეულის მიღების, გადამუშავების, ტრანსპორტირების, შენახვისა და განაწილების დარგში“⁸ ამის საფუძველზე დაიხატა და განხორციელდა კონკრეტული ღონისძიებები საქართველოში მებოსტნეობის ჯეროვან სიმაღლეზე დაყენებისათვის. კერძოდ რესპუბლიკის კოლმეურნეობების ხაზით გაშენდა 1750 ჰექტარი ბოსტნეული და 770 ჰექტარი კარტოფილის ახალი ფართობი⁹.

მებოსტნეობის სათვისა ფართობმა პირველ ხუთწლეულში ასეთი სურათი მოგვცა. (იხ. ცხრილი № 1).

ცხრილი 1

მებოსტნეობის სათვის ფართობის ზრდის დინამიკა პირველ ხუთწლეულში (ათასი ჰა)¹⁰

წელი	ბოსტნეული, ბალჩეული, კულტურები და კარტოფილი	მათ შორის		
		კარტოფილი	ბოსტნეული	ბალჩეული
1928	15,8	8,5	6,1	1,4
1929	15,8	8,6	6,5	0,7
1930	23,1	10,2	11,6	1,3
1931	34,4	16,6	15,6	1,2
1932	38,1	16,8	18,3	3,0

⁶ საბჭოთა საქართველოს 10 წელი, (სტატისტიკური), 1921-1931 წწ. ტფ. 1931, გვ. 184.

⁷ საქართველოს კომუნისტური პარტია ყრილობების, კონფერენციების და ცკ-ს პლენუმების გადაწყვეტილებებში (რუს.) თბ., 1976, გვ. 284.

⁸ სკკ ყრილობების, კონფერენციებისა და ც. კ.—ის პლენუმების რეზოლუციებსა და გადაწყვეტილებებში, ნაწ. II, თბ., 1956, გვ. 113.

⁹ საქ. სსრ ორცა, ფ: 288, აღწ. 1, საქ. 2703, ფურ. 7.

¹⁰ საქართველოს სსრ ცენტრ. სტატისტიკური სამმართველოს მონაცემებით.

მოტანილი მონაცემებიდან ჩანს, რომ პირველ ხუთწლედში ბოსტნეულ-ბაღჩეულის მთლიანი ფართობი 15,8 ათასი ჰექტარიდან გაიზარდა 38,1 ათას ჰექტარამდე ანუ 150%-ით.

ნიშანდობლივია ის გარემოება, რომ ბოსტნეულ-კარტოფილის მთლიანი ფართობიდან, პირველი ხუთწლედის ბოლოს კოლმეურნეობებს უკავიათ მხოლოდ 8,3 ათასი ჰექტარი ანუ 21,8%. საბჭოთა და სახელმწიფო მეურნეობებზე მოდიოდა — 4,3 ათასი ჰექტარი ანუ 11,3% ხოლო ერთპიროვნულ და პირად დამხმარე მეურნეობებზე 22,5 ათასი ჰექტარი ანუ 66,9%.

სამრეწველო მეზობსტნეობის განვითარებას დიდად შეუწყო ხელი რესპუბლიკაში საკონსერვო მრეწველობის განვითარებამ. ამ მხრივ პიონერი იყო გორის საკონსერვო ქარხნის მშენებლობა, რომელიც დაიწყო 1928 წელს და რომლის საპროექტო სიმძლავრე წელიწადში ითვალისწინებდა 6 მლნ პირობითი ქილას წელიწადში. მისი გაწყობილობა შემოტანილ იქნა გერმანიიდან, რომლის მშენებლობის კაპიტალ-დაბანდებამ დაახლოებით 808 ათასი მანეთი შეადგინა, ექსპლოატაციაში კი იგი გადაეცა 1930 წ. 26 ივლისს. ასევე 1930 წ. დაიწყო ქუთაისის ხილბოსტნეულის საკონსერვო ქარხნის მშენებლობა, წელიწადში 30 მლნ პირობითი ქილის ოდენობით¹¹.

თუ 1928 წ. რესპუბლიკაში წარმოებული იყო სულ 65067 ტონა კარტოფილი (3175,3 ათასი მანეთის), 1930 წ. იგი გაიზარდა 85 850 ტონამდე (4191,5 ათასი მანეთის ღირებულებისა). ბოსტნეული ამავე პერიოდში 35 716 ტონიდან (2454,9 ათას მან.) 168640 ტონამდე. (10118,4 ათას მან.) ხოლო ბაღჩეულის პროდუქციის 29095 ტონიდან, უმნიშვნელოდ 29130 ტონამდე გაიზარდა. (1745,7 ათასიდან 1147,8 ათ. მანეთამდე)¹².

ღირეკტივებში მეორე ხუთწლიანი გეგმის შესახებ, რომელიც მიიღო საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა 1932 წ. ბოლოს, ნათქვამი იყო: საქართველოს სასოფლო მეურნეობა თავისი საწარმოო სპეციალიზაციის მიხედვით უნდა განვითარდეს უმთვრესად ტექნიკური და სპეციალური კულტურათა გავრცელების სამრეწველო მეზობისა და მეზობსტნეობის, მევენახეობა-მეღვინეობისა და პროდუქტული მეცხოველეობის განვითარების ხაზით¹³. იქვე მითითებული იყო, რომ ხუთწლედში მთავარი ყურადღება უნდა მიქცეოდა არა მარტო ხილ-ბოსტნეულის კულტურების ფართობის გადიდებას, არამედ მოსავლიანობის ზრდასა და მიწათმოქმედების ხარისხის გაუმჯობესებას, მეცნიერებათა უახლოეს მიღწევათა გამოყენებას და მოწინავე პრაქტიკის დანერგვას.

ბოსტნეულ-ბაღჩეულისა და კარტოფილის სათესი ფართობი 39,1 ათასი ჰექტარიდან — 1933 წ. გაიზარდა 44,3 ათას ჰექტარამდე 1957 წ. ანუ 5,2 ათას ჰექტარამდე. აქედან ამ წელს კარტოფილის ფართობმა შეადგინა 23,1 ათასი, ბოსტნეულისამ (თესლის გარდა) 17,4 ათასი და ბაღჩეულისამ — 3,8 ათასი ჰექტარი, მეურნეობის კატეგორიების მიხედვით კი იგი ასეთ სურათს გვაძლევდა: კოლმეურნეობებში — 16,3 ათასი, საბჭოთა და სახელმწიფო მეურნეობებში 0,9 ათასი ჰექტარი, ე. ი. სულ საზოგადოებრივ მეურ-

¹¹ ა. ბ რ ე გ ვ ა მ ე, საკონსერვო მრეწველობა საქართველოს სსრ-ში „მაცნე“, 1975, № 2, გვ. 116.

¹² საბჭოთა საქართველოს 10 წელი, გვ. 184-185.

¹³ ღირეკტივები მეორე ხუთწლიანი გეგმის შედგენისათვის, ტფ. 1932, გვ. 20.

ნეობებში 17,1 ათასი ჰექტარი, ანუ მთლიანი ფართობის დაახლოებით 40%, დანარჩენი 27,1 ათასი ჰექტარი კი (60%) მოდიოდა პირად დამხმარე და ერთპიროვნულ მეურნეობებზე, 1936 წელს ბოსტნეულის საჰექტარო მოსავლიანობამ რესპუბლიკაში საშუალოდ შეადგინა 70 ცენტნერი, კარტოფილისამ 61 ცენტნერი. ბოსტნეულის მთლიანმა მოსავალმა კი ამ წელს შეადგინა 124,7 ათასი ტონა, ხოლო კარტოფილისამ — 140,7 ათ. ტონა.

აღსანიშნავია, რომ მებოსტნეობის განვითარებას 1940 წლამდე, მისი სათვლით ერთობ სტაბილური ხასიათი ჰქონდა და ზოგიერთი სახეობის პროდუქციის წარმოება მცირდებოდა კიდევ (იხ. ცხრ. 2).

ცხრილი 2

მებოსტნეობის განვითარების ძირითადი მაჩვენებლები რესპუბლიკაში 1940 წ.

დასახელება	ზომის ერთ.	სულ ყველა კატეგორიები	მ. შ.		
			საბჭ. მეურნეობა	კოლმეურნეობა	დამხმარ. მეურნეობა
I სათესი ფართობი	ათ. ჰა	43,1	0,6	28,4	19,1
კარტოფილი	"	27,6	—	—	—
ბოსტნეული	"	14,8	—	—	—
ბალჩეული	"	4,7	—	—	—
II საჰექტ. მოსავ.	ცენტ.	—	—	—	—
კარტოფილი	"	54,0	46,0	48,0	—
ბოსტნეული	"	71,0	60,0	56,0	—
ბალჩეული	"	51,0	42,0	42,0	—
III მთლიანი მოსავ.	ათ. ტონა	138,8	—	—	—
კარტოფილი	"	103,8	0,9	78,6	59,3
ბოსტნეული	"	20,4	3,6	49,9	50,3
ბალჩეული	"	—	0,4	14,8	5,2
IV საბ. შესყიდვა	"	—	—	—	—
კარტოფილი	"	19,0	—	12,9	6,1
ბოსტნეული	"	22,9	—	22,9	—

მოტანილ მონაცემებიდან ჩანს რომ:

1. ბოსტნეულის სათესი ფართობი მეურნეობის ყველა კატეგორიაში 1940 წ. უდრიდა 43,1 ათას ჰექტარს მ. შ. საბჭოთა მეურნეობებში 0,6 კოლმეურნეობებში — 28,4 და დამხმარე და ერთპიროვნულ მეურნეობებში — 14,1 ათ ჰა. აქედან მეურნეობის ყველა კატეგორიაში კარტოფილის ფართობმა შეადგინა — 23,6, ბოსტნეულისამ 14,8 და ბალჩეულმა 4,7 ათასი ჰექტარი.

2. კარტოფილის საჰექტარო მოსავლიანობამ რესპუბლიკაში საშუალოდ შეადგინა 54 ცენტ. მ. შ. საბჭოთა მეურნეობებში 46 და კოლმეურნეობებში 48 ცენტ. ბოსტნეული — 71 ცენტ. მ. შ. საბჭოთა მეურნეობებში 60 და კოლმეურნეობებში — 56 ცენტ. ბალჩეული — 51 ცენტ. მ. შ. საბჭოთა მეურნეობებში და კოლმეურნეობებში 42—42 ცენტნერი.

3. კარტოფილის მთლიანმა მოსავალმა შეადგინა 138,8 ათასი ტონა.

(მ. შ. საბჭოთა მეურნეობაში 0,9, კოლმეურნეობებში — 18,6 და დამხმარე მეურნეობებში — 59,3 ათასი ტონა) ბოსტნეულმა — 103,8 ათასი ტონა, (მ. შ. საბჭოთა მეურნ. — 3,6, კოლმეურნ. 49,9 და დამხმარე მეურნ. — 50,3 ათასი ტონა). ბალჩეულმა — 20,4 ათასი ტონა. (მ. შ. საბ. მეურნ. — 0,4, კოლმეურნეობებში — 14,8 და დამხმარე მეურნეობებში — 5,2 ათასი ტონა).

4. ბოსტნეულის სახელმწიფო შესყიდვამ (დამზადება) შეადგინა სულ კარტოფილი 19 ათასი ტონა. (მ. შ. კოლმეურნეობებში 12,9 და დამხმარე მეურნეობებში 6,1 ათასი ტონა). ბოსტნეულის დამზადებამ კი შეადგინა სულ 22,9 ათასი ტონა, რაც მთლიანად კოლმეურნეობების ხარჯზე მოდიოდა.

ბოსტნეულის ცალკეული სახეობის სახით ამ წელს დამზადებული იქნა რესპუბლიკაში სულ (ათას ტონა): კომბოსტო — 7,5; ხახვი — 2,8 კიტრი — 0,9; სუფრის ჭარხალი — 1,0; სტაფილო — 0,7 პამიდორი — 8,9 და სხვა ბოსტნეული — 1,1 ათასი ტონა. საერთოდ ომამდე თანდათან იქმნებოდა როგორც საგარეუბნო ისე საკონსერვო ტიპის მეზოსტნეობა. კერძოდ საკონსერვო მეზოსტნეობა სპეციალისტდებოდა ისეთ ბოსტნეულზე რომელიც ნედლეულს წარმოადგენდა «სამრეწველო გადამუშავებისათვის — დაკონსერვება, დაწნილება დამარილება, გახმობა და სხვა»¹⁵.

დიდი სამამულო ომის დასაწყისში რესპუბლიკაში დიდი პრაქტიკული და სამეცნიერო მუშაობა გაიშალა მეზოსტნეობის ხაზით. როგორც დამოუკიდებელი საგანი — მეზოსტნეობა, იკითხებოდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე 1920 — 1922 წწ. (ა. როლოვი), 1924 წლიდან კი ამ საქმეს სათავეში უდგება ს. ჩოლოყაშვილი. 1930 წლიდან კათედრას ხელმძღვანელობს ნ. ხომეზურაშვილი. 1931 წლიდან გ. ჯაფარიძე ატარებს პრაქტიკულ მეცადინეობას მეზოსტნეობაში შემდეგ კი მასვე დაევალია მეზოსტნეობის კურსის ხელმძღვანელობა. 1938 წლის სექტემბრიდან საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტში არსდება მეზოსტნეობის დამოუკიდებელი კათედრა. ამავე პერიოდში საცდელ სამუშაოებს ატარებდა აჯამეთის მეზოსტნეობის საცდელი სადგური, აგრეთვე ქუთაისის ბოსტნეულ-ბალჩეულის კულტურების სასელექციო საცდელი სადგური, გარდაბნის (ყარაია) ექსპერიმენტალური ბაზა და სხვ.

Г. А. СТЕПАНИШВИЛИ

РАЗВИТИЕ ОВОЩЕВОДСТВА В ГРУЗИНСКОЙ ССР (1921—1940 гг.)

Резюме

Рассмотрены вопросы развития овощеводства в Грузинской ССР за 1921—1940 гг. На основе архивных документов, статистических данных, фактических материалов научно проанализированы пути развития овощеводства в республике по отдельным этапам общественного развития страны

¹⁵ თ. საღარეიშვილი, სოციალისტური სოფლის მეურნეობის ეკონომიკა, თბ., 1975, გვ. 245-246.

(восстановительный период, первая и вторая пятилетки и начало третьей пятилетки).

В труде показана ведущая роль общественного хозяйства (колхозов и совхозов) в деле производства и заготовки овощей в довоенных пятилетках. Отмечена постоянная забота Коммунистической партии и Советского правительства Грузии в деле дальнейшего развития этой отрасли в республике.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის სოციალისტური ეკონომიკის გამოცდილებისა და ეკონომიკური აზრის ისტორიის განყოფილებამ

Дж. Ш. ХАВТАСИ

ПРОБЛЕМА ОПИСАНИЯ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА И ИЗМЕРЕНИЯ ЕГО ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ

Понятие технологии занимает важное место как в научной, так и в практической деятельности человека. Ее общее и строгое определение и формализованное описание, очевидно, может способствовать уточнению анализа и расчетов, повышению уровня строгости в решении некоторых задач экономики.

В данной работе сделана попытка с помощью единого энергоинформационного подхода¹ формализовать технологический процесс, который понимается как единство процесса труда, функционирования техники и превращения вещества. Такой подход, по нашему мнению, может способствовать повышению точности определения трудовых, технологических и организационных показателей производства.

Будут рассмотрены технологии при неизменной производственной ситуации, т. е. при фиксированных предметах труда, техники, рабочего и продукта. Влияние внешней среды: условия труда, управление, случайные возмущения и т. п. не принимаются во внимание. На данном этапе исследуется рабочее место (один рабочий и его техническое окружение), т. е. низший уровень экономической иерархии.

1 Язык описания трудовых процессов, естественно, должен основываться на современных методах нормирования труда. В качестве алфавита такого языка выгодно выбрать систему микроэлементного нормирования труда, так как она может обеспечить высокую точность, общность и полноту описания². Обозначим этот алфавит через $\Omega = \{\omega^v\}$, $v = \overline{1, s} < \infty$, где буквы $\omega^v \in \Omega$ обозначают микроэлементные движения.

Последовательность букв ω^v , т. е. слово:

$$x^i = \omega_1^{v_1} \omega_2^{v_2} \dots \omega_n^{v_n}, \quad (1)$$

где $i = \overline{1, e}$, будем называть трудовой операцией. Последовательность букв в слове должна быть постоянной, причем „правильной“, т. е. технологически допустимой.

Любой трудовой процесс x можно описать как последовательность трудовых операций, т. е.

$$x = x_1^i, x_2^i, \dots, x_n^i \quad (2)$$

¹ Хавтаси Дж. Ш. К проблеме измерения количества живого труда. Результаты разработки АСПР Госплана ГССР, Тбилиси, 1983, с. 22—31.

² Машинский М. Г. Нормирование труда и заработная плата при капитализме, М., 1971.

где нижний индекс указывает место трудовой операции в последовательности³ и $n=1,2,\dots<\infty$. Множество всех слов — трудовых операций — обозначим через $X=\{x^i\}$, а множество последовательностей типа (2)— $X^*=\{x\}$.

Таким образом, с целью описания трудовых процессов было выделено три уровня детализации: 1) микроэлементные движения $\omega^v \in \Omega$, 2) трудовые операции $x^i \in X$ и 3) трудовой процесс $x \in X^*$. Причем, каждый уровень детализации можно описать как последовательность более мелких элементов. Мы полагаем, что с помощью таких средств можно обеспечить достаточную для наших целей адекватность, точность и полноту описания трудовых процессов.

Возникает естественный вопрос: как измерить последовательность (2). По этому вопросу существуют различные мнения. Энергоинформационный подход учитывает как энергетический, так и информационный компоненты⁴.

С каждым словом x^i сопоставим число $E(x^i)$, которое выражает энергозатраты рабочего при выполнении операции x^i . Функцию $E(x)$, $x \in X^*$ определим как сумму:

$$E(x) = \sum_{j=1}^n E(x_j^i)$$

и назовем экстенсией последовательности x . Она будет характеризовать тяжесть трудового процесса, количество израсходованной механической энергии. $E(x)$ является энергетической составляющей труда, однако для измерения x она явно недостаточна. Необходимо учесть умственную, информационную сторону труда. Функция мозга, которая является качественно отличной формой затрат и требует иного подхода, заключается в знании последовательности x . Это знание раскрывает неопределенность—как изготовить продукт—и, следовательно, должно измеряться в информационных единицах⁵.

Принимая алфавит Ω за множество элементарных событий, с каждой буквой ω^v свяжем число $p(\omega^v) \leq 0$ — его вероятность, причем $\sum_{j=1}^s p(\omega^v) = 1$. Вероятность любого слова (события) $x^i \in X$ определяется по формуле:

$$P\{x^i\} = \prod_{\tau=1}^{c_i} p(\omega_\tau^v)$$

Количество информации, достаточное для раскрытия неопределенности, созданной последовательностью x , определяется по формуле:

$$I(x) = -\log P\{x\},$$

³ В дальнейшем в аналогичных выражениях будем опускать субиндексы.

⁴ Руководство по физиологии труда. Ред. З. М. Золина и Н. Ф. Измеров, М., 1983, с. 483.

⁵ Мысль „об информационной природе труда“ С была развита академиком В. А. Трапезниковым (Управление и научно-технический прогресс, М., 1983, с. 38). См. также: Гомберг Я. И. Квалифицированный труд и методы его измерения, М., 1972, с. 89.

где $P\{x\}$ есть вероятность того, что при случайном выборе с возвращением n раз трудовых операций x^i , получим последовательность x . Функцию $I(x) \geq 0$, $x \in X$ назовем интенсивией последовательности x . Она характеризует знание технологии, количество информации, достаточной для раскрытия неопределенности, существующей перед трудовым процессом.

Трудовой процесс рабочий может осуществить благодаря наличию у него в памяти программы π воспроизведения (записи) последовательности x . По мнению многих психологов "...в нервных сетях, управляющих движением, находится — еще до начала движения — его программа"⁶. Последовательность x имеет определенную объективную сложность, которая, следуя теории А. Н. Колмогорова⁷, определяется формулой

$$K_{\psi}(x) = \begin{cases} \min I(\pi), & \text{когда } \psi(\pi) = x \\ \infty & , \text{когда } \psi(\pi) \neq x, \end{cases}$$

где $I(\pi)$ есть длина программы π воспроизведения последовательности x , заданной в двойном коде, а существование функции $\psi(\pi) = x$, (т. е. возможность изготовления продукта) не вызывает сомнения. Этими двумя функциями, которые считаются эквивалентным, т. е. $I(x) \approx K_{\psi}(x)$, будем пользоваться для измерения сложности процесса.

Трудовой процесс есть затрата „совокупности физических и духовных способностей“ рабочей силы⁸ и следовательно, количественно он должен зависеть от обоих своих компонентов:

$$L(x) = x \cdot E^{\alpha}(x) \cdot I^{\beta}(x) \quad (3)$$

где $L(x)$ есть количество труда, понимаемое как „масса живого труда (мускульной, нервной, энергии), затраченная в процессе трудовой деятельности человека“⁹. Коэффициент x зависит от применяемых единиц измерения, а α и β положительные числа. С целью упрощения изложения примем, что $\alpha = \beta = 1$, (что не будет влиять на корректность выводов). Следовательно, будем пользоваться формулой:

$$L(x) = x \cdot E(x) \cdot I(x)$$

Единицей измерения количества труда принят эргбит¹⁰.

Из определения следует, что $L(x)$ измеряет затраты рабочей силы в физиологическом смысле, т. е. является результатом абстрагирования на этапе производства. Важность и полезность этого понятия отмечается многими экономистами¹¹. Следовательно, $L(x)$ может сыграть полезную роль

⁶ Зинченко В. П., Мунипов. Методологические проблемы эргономики, М., 1974.

⁷ Колмогоров А. Н. Три подхода к определению понятия информации. Проблемы передачи информации, 1965, т. 1, с. 1.

⁸ Маркс К. Капитал, т. 1, М., 1973, с. 178.

⁹ Экономическая энциклопедия. Политическая экономия, т. 2, М., 1972 — 1980, с. 169.

¹⁰ Хавтаси Дж. Ш. Энергоинформационный подход к проблеме определения количества живого труда. Депонировано в ГрузНИИНТИ, 1980, № 32.

¹¹ Корняков В. И. Общественный труд: затраты и результаты. М., 1981.

при исследовании таких проблем, как: оплата, стимулирование, нормирование, редукция, организация труда, т. е. в задачах, требующих индивидуальных оценок количества труда; оценки качественных показателей труда¹²; изучение трудовых затрат в непроизводственной сфере; задачи эргономики и т. п.

2. При описании техники ограничимся рассмотрением только контрольно-управляющими и исполнительными (рабочими) частями системы машин. С позиции описания технологии контрольно-управляющая часть, т. е. вход машины — это множество тех трудовых операций $X_m \subset X$, которые можно осуществить на данной машине. Входным алфавитом машины будет множество Ω . Аналогично, исполнительная часть машины — ее рабочие механизмы — принимая различные состояния, образуют машинные операции — y^j , $j = \overline{1, d}$. Множество всех машинных операций, свойственное данной машине, обозначим через Y_m .

Таким образом, машина M рассматривается как автомат, который входные слова $x^i \in X_m$ преобразовывает в выходные слова $y^j \in Y_m$, а когда на вход машины поступает последовательность трудовых операций $x = x_1^i, x_2^i, \dots, x_n^i$, на ее выходе образуется последовательность машинных операций $y = y_1^j, y_2^j, \dots, y_m^j$. Этим осуществляется отображение $x \rightarrow y$.

Экстенсия $E(y)$ характеризует количество механической энергии, которую машина развивает на выходе. Если ее сравнить с энергозатратами рабочего, т. е. с $E(x)$, то разность

$$E(y) - E(x) = \delta E(y, x)$$

выражает усиление машинной энергозатраты рабочего (или экономию энергозатрат) для всего трудового процесса $x \rightarrow y$. Эта разность есть то количество энергозатрат, которое машина, замещая рабочего, берет на себя, и поэтому $\delta E(y, x)$ можно назвать количеством механизации машины при $x \rightarrow y$.

Величина $I(y)$ измеряет сложность последовательности машинных операций. При сравнении со сложностью труда $I(x)$, разность

$$I(y) - I(x) = \delta I(y, x)$$

характеризует роль машины в процессе раскрытия неопределенности технологии. Любая машина, особенно с программным управлением, имеет определенный автоматизм, способна внести свой вклад в процесс превращения предметов труда. Поэтому величину $\delta I(y, x)$ называем количеством автоматизации машины при реализации $x \rightarrow y$.

Функционирование машины количественно можно описать функцией

$$W(y) = x \cdot E(y) \cdot I(y),$$

которая характеризует развиваемый машиной энергоинформационный процесс y , объем, энергию и сложность ее работы.

Разность

$$W(y) - L(x) = K(x, y)$$

¹² Хавтаси Дж. Ш. Об измерении качественных характеристик труда. Депонировано в ГрузНИИНТИ, 1980, № 31.

характеризует роль машины в деле увеличения возможности человека, способность машины усиливать деятельность рабочего.

Функцию $K(x, y)$ назовем усилением труда рабочего машиной при реализации преобразования $x \rightarrow y$. Результирующее функционирование на выходе машины $W(y)$ обуславливается действием рабочего $L(x)$ на входе и усилением этого действия $K(x, y)$, т. е.

$$L(x) + K(x, y) = W(y) \quad (4)$$

Все вышеприведенные показатели характеризуют технический уровень рабочего места. Их можно определить как непосредственно, так и на стадии проектирования техники и выбора технологии.

Для оценки экономической эффективности конструкции машины может быть использована величина

$$q = \frac{K(x, y)}{S},$$

где S — расходы на изготовление и эксплуатацию машины.

3. Предметы труда в результате непосредственного воздействия исполнительской части машины из первоначального состояния превращаются в готовый продукт. Это превращение есть не что иное, как процесс постепенного изменения физических, геометрических, химических, биологических и других свойств вещества, и оно осуществляется в результате целесообразной трудовой деятельности рабочего.

Допустим, что предметы труда, как материальный объект, можно описать с помощью вектора $(\xi_1, \xi_2, \dots, \xi_l)$, где ξ_k , $k = \overline{1, l}$, действительные числа и характеризуют естественные измеримые свойства предметов труда. Пространство, образованное этим вектором, обозначим через R^l , т. е. $R^l = (\xi_1, \xi_2, \dots, \xi_l)$ и назовем пространством превращения предметов труда. Без ограничения общности это пространство можно принять дискретным.

В пространстве R^l выбираем две точки $a \in R^l$ и $b \in R^l$, где вектор $a = (\xi_1^a, \xi_2^a, \dots, \xi_l^a)$ характеризует состояние предметов труда перед началом трудового процесса, а вектор $b = (\xi_1^b, \xi_2^b, \dots, \xi_l^b)$ характеризует состояние предметов труда после его завершения, т. е. естественные, потребительные свойства готового продукта.

В результате трудовой деятельности рабочего постоянно происходит изменение состояния свойств предметов труда, а именно: фазовая точка $\xi \in R^l$, характеризующая это состояние, выходит из начального состояния, т. е. точки $a \in R^l$, движется скачкообразно по отдельным шагам в R^l , и завершает движение в точке $b \in R^l$. Путь фазовой точки, т. е. ломаная в R^l , соединяющая точки a и b , есть путь изменения предметов труда. Назовем ее траекторией превращения и обозначим через $z(a, b)$. Ее можно представить в виде последовательности: $z = z(a, b) = z_1^k, z_2^k, \dots, z_m^k$, где z^k суть единичные шаги траектории превращения, т. е. грани ломаной, параллельные осям ξ_k , $k = \overline{1, l}$. Таким образом, превращение предметов тру-

да, как результат воздействия на них машинных операций y_j , описывается преобразованием $y \rightarrow z$.

4. Технологический процесс, очевидно, является объединением вышеописанных этапов. Рабочий, выполняя соответствующие микроэлементные движения $\omega^i \in \Omega$, осуществляет трудовые операции $x^i \in X$ и этим на входе машины образует последовательность $x = x_1^i, x_2^i, \dots, x_n^i$. Машина эту последовательность x преобразовывает в последовательность машинных операций — $y = y_1^i, y_2^i, \dots, y_m^i$, которая непосредственно воздействует на предметы труда, вызывает их постепенное изменение в виде последовательности $z = z_1^k, z_2^k, \dots, z_m^k$, приводящей к изготовлению продукта B . Под термином технологический процесс будем понимать преобразование $T: x \rightarrow y \rightarrow z$, причем в этом процессе преобразуется вещество, энергия и информация.

Процесс превращения z является энергоинформационным, и за его меру примем $U(z) = x \cdot E(z) \cdot I(z)$, где экстенсия $E(z)$ есть количество механической энергии, затраченное на превращение предметов труда вдоль траектории z , а интенсия $I(z)$ есть сложность траектории z . Функцию $U(z)$ назовем количеством технологии. Она характеризует объем производственного процесса, количество обработки и т. п., учитывающие как тяжесть, энергетичность, протяжность, так и сложность, закономерность технологического процесса.

Для того, чтобы технологический процесс мог осуществиться очевидно, энергия, развиваемая машиной, не должна быть меньше той, которая достаточна для превращения предметов труда в продукт, т. е. $E(y) \geq E(z)$. С другой стороны, сложность функционирования машины, (ее разнообразие) не должна быть меньше той, которая достаточна для осуществления траектории превращения z , т. е. $I(y) \geq I(z)$. Следовательно, достаточное условие технологического процесса есть $E(y) \geq E(z)$ и $I(y) \geq I(z)$. Однако при разумном, нормальном течении технологического процесса, т. е. при отсутствии явных потерь и излишеств, можно принять, что оно является и необходимым, т. е. машина развивает ровно столько $E(y)$ и $I(y)$, сколько требуется для изготовления продукта, т. е.

$$E(y) = E(z) \text{ и } I(y) = I(z) \quad (5)$$

С учетом равенства (4) и (5) получим:

$$L(x) + K(x, y) = U(z), \quad (6)$$

где усиление труда рабочего машиной $K(x, y)$, равно:

$$K(x, y) = \delta E(y, x) \delta I(y, x) + \delta E(y, x) \cdot I(x) + \delta I(y, x) \cdot E(x).$$

Равенство (6) означает следующее: количество технологии, затраченное для изготовления продукта $U(z)$, равно количеству живого труда, затраченного рабочим $L(x)$ плюс количество усиления этого труда машиной $K(x, y)$. Выражение (6), которое вполне согласуется со здравым смыслом и интуитивным представлением о производственном процессе, назовем основным уравнением технологического процесса. Его можно переписать и в таком виде:

$$L(x) (1 + \lambda) = U(z), \quad (7)$$

где

$$1 + \lambda = 1 + \frac{K(x, y)}{L(x)} = \frac{U(z)}{L(x)} = \frac{W(y)}{L(x)}$$

выражает количество технологии, приходящееся на единицу труда, т. е. характеризует производительную силу труда. Назовем величину $1 + \lambda$ коэффициентом усиления труда машиной при реализации технологии $T: x \rightarrow y \rightarrow z$. Единицей измерения всех членов уравнения (6) является эрг-бит. Величина $1 + \lambda$ характеризует техническое строение капитала и, так как она является отношением выхода $U(z)$ на вход $L(x)$, может послужить показателем эффективности работы рабочего места.

5. Производительность труда является основным показателем результативности деятельности рабочего. Так как мы рассматриваем уровень рабочего места при неизменной технологической ситуации, при определении индивидуальной производительности труда будут учтены только два фактора — труд и техника.

Разделением уравнения (7) на время можно описать изменение количества технологии по времени. Обозначим через $t(z)$ промежуток времени протекания последовательности z , причем условимся, что $t(z) = t(y) = t(x)$. Количество технологии в единицу времени, т. е. отношение

$$\frac{U(z)}{t(z)} = Q(z, t)$$

назовем интенсивностью технологии. Она характеризует скорость превращения, мощность процесса, продуктивность рабочего места. Если интенсивность труда обозначим через $Q(x, t)$, т. е.

$$\frac{L(x)}{t(x)} = Q(x, t)$$

то из (7) получим:

$$Q(z, t) = (1 + \lambda) Q(x, t) \quad (8)$$

Обозначим через $U(B)$ количество технологии, затраченное на изготовление одного продукта B . Тогда

$$N_B(z) = \frac{U(z)}{U(B)} = \frac{L(x)}{L(B)}$$

будет количество продукта B , изготовленное технологией $T: x \rightarrow y \rightarrow z$. Производительность индивидуального труда $\Pi(x, t)$ получим делением $N_B(z)$ на время $t(z)$, т. е.

$$\Pi(x, t) = \frac{1 + \lambda}{U(B)} Q(x, t) \quad (9)$$

или

$$\Pi(x, t) = \frac{L(x)}{L(B) \cdot t(x)}$$

Предложенный способ определения индивидуальной производительности труда, по нашему мнению, имеет некоторое преимущество по сравнению с традиционными методами. Во-первых, $\Pi(x, t)$ обладает свойствами сравнимости, общности и делимости. Кроме того, на нее не влияет неточность субъективных оценок экспертов, планирования и ценообразования. Во-вторых, появляется возможность отделить друг от друга вклад живого труда от вклада техники. В-третьих, $\Pi(x, t)$ можно определить и тогда, когда при разделенном труде изготавливается несколько продуктов одновременно. В-четвертых, $\Pi(x, t)$ можно определить еще на стадии проектирования новой техники.

Из формулы (9) видно, что при прочих равных условиях существует три пути повышения индивидуальной производительности труда: 1. повышение интенсивности труда $Q(x, t)$, вернее, приведение ее к нормальному уровню в психофизиологическом смысле; 2. уменьшение количества технологии затраченного на изготовление одного продукта $U(B)$, т. е. выбор оптимальной траектории превращения; 3. использование другой техники с более высоким коэффициентом усиления труда $1 + \lambda$.

6. Проблема сравнения любых экономических ценностей настолько важна, что даже ее частичное и ограниченное решение представляется полезным. Сравнивая две технологии T_1 и T_2 , написав для них уравнение (6) и образуя разность, получим:

$$L(x_2) - L(x_1) + K(x_2, y_2) - K(x_1, y_1) = U(z_2) - U(z_1)$$

или, короче,

$$\Delta L + \Delta K = \Delta U \quad (10)$$

Равенство (10) дает возможность измерить влияние научно-технического прогресса на технологический процесс. В зависимости от знаков величины ΔL , ΔK , ΔU можно судить об эффективности внедрения новой техники и других нововведений, об уровне использования производственных мощностей и имеющихся резервов. Можно оценить, насколько „...человеческий труд ... отстает на задний план перед трудом машин“¹³.

7. В заключение сделаем несколько замечаний в отношении практического использования предложенных показателей. Результаты предложенного подхода в основном зависят от качества исходной информации, т. е. последовательности x . К настоящему времени разработаны системы микроэлементного нормирования труда: МТМ, ДМТ, МОДАПТС и др. В СССР тоже ведутся исследования в этом направлении. В НИИ труда создана „Базовая система микроэлементного нормирования труда (БСМ)“¹⁴, которая может послужить основой описания трудового процесса.

На основе БСМ можно определить количество труда $L(x)$, затраченное индивидуальным рабочим при реализации трудового процесса x . Если

¹³ Ленин В. И. Полн. собр. соч., т. I, М., 1971, с. 78.

¹⁴ Применение базовой системы микроэлементных нормативов времени (БСМ) в организации и нормировании труда рабочих. НИИ труда Государственного Комитета СССР по труду и социальным вопросам. М., 1983.

известна продолжительность работы $t(x)$, можно определить интенсивность труда $Q(x, t)$, а также индивидуальную производительность труда $\Pi(x, t)$.

Например, на уровне производственной бригады можно непосредственно вычислить трудоемкость работ как индивидуальных рабочих, так и всей бригады в целом, и определить коэффициент трудового участия для каждого члена бригады¹⁵.

С целью определения количества механизации $\delta E(y, x)$, количества автоматизации $\delta I(y, x)$, коэффициента усиления труда $1+\lambda$ и др., следует провести на рабочих местах специальное исследование используемой техники, которое можно осуществить непосредственным измерением соответствующих параметров техники, а некоторые сведения можно получить из паспортных данных. Перечисленные выше показатели $\delta E(y, x)$, $\delta I(y, x)$, $1+\lambda$ и др. могут служить объективными критериями при аттестации рабочих мест. Коэффициент усиления труда $1+\lambda$ является, по существу, единственным натуральным показателем, с помощью которого можно сравнить технико-экономические свойства различных машин.

Представлена отделом воспроизводства и экономической эффективности капитальных вложений Института экономики и права АН ГССР

¹⁵. Хавтаси Д. Ш. Проблема редукции труда. Ученые записки по статистике АН СССР., М. 1985, с. 328.

ს ა მ კ ო ს ე ჲ

დ. ლ. პურცელაძე

ИЗ НАЦИОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА КОРПУСА ВАХТАНГА VI*

II

В. ЗАКОНЫ КАТОЛИКОСОВЫ (— ЗК)

(Преамбула)

Именем божьим, я, во Христе благословенный католикос-патриарх всея Грузии Малакиа, (и) я, во Христе благословенный католикос-архипастырь Абхазии Эвдемон, сели и собрали всех епископов Абхазии.

И наступил великий голод по грехам нашим, завелись во множестве бесчинства и непотребные дела — человекоубийства, продажа людей (в неволю), ограбления церквей и несовместные (по степени родства) браки¹.

Положили перед собой Номоканон, и мы также из него (то и) извлекли, а чего не извлекли из него, взамен того от себя ничего не добавили.

Равно и Номоканон повелевает так.

¹ См. ст. 7, 12, 21.

I. (Продажа в неволю)

Какой человек продаст человека (в неволю), большой ли, малый ли, или тавад, или азнаур, либо же глехи, — да будет он предан анафеме святым собранием (судилищем), и изгнан.

Какой человек правым рассмотрением и следствием будет уличен в продаже человека (в неволю), если он выкупит его и приведет (обратно), то пусть обеспечит (искупление) своей престольной церкви и епископу, сколько будет в силах, — обеспечит также упалу отсутствующего (ущерб из-за пребывания его в неволе)¹.

А если не сможет привести, то, кто бы он ни был, будь он хоть тавадов сын, хоть азнауров сын, хоть глехи, пусть никакое дело (обстоятельство) не послужит ему избавлением, — он вне канона (уканонодца арс), да будет предан древу (виселице).

А кто возьмет мзду и не повесит его, тот да будет предан анафеме святым собранием (судилищем) и подлежит также канону святых апостолов².

¹ ...обеспечит... епископу, сколько будет в силах, обеспечит... упалу отсутствующего... — мисса сакдарса (საყდარსა) და ებისკოპოსს დაურვოს რა ერტიც (ერთიც) ძალ-ადვას დამკლებს უპალსაца (უჭაღსადაც) დაურვოს. Не совсем ясно ра эртиц дзал-эдвас — «сколько будет в силах» относится к удовлетворению церкви и епископа или же потерпевшего — упала, патрона бывшего в невольной отлучке кма или глехи.

² См. ст. 19.

* Продолжение. Начало см. — «Мацне» — Известия АН Груз. ССР. Сер. экон. и права, 1985, № 4.

О грабителях церкви нами определено так¹

2

Кто взломает церковь и оберет образ, тот вне канона (уконод — см. в ст. 1), — да будет предан древу (виселице).

¹ В связи с этим разделом см. ст. 19.

3

Кто проникнет в церковь и вынесет из нее имущество, пусть церкви будет возмещено ее имущество, а (сам тот) человек подвергнут изувечению.

(Убийство)

4

Кто убьет брата или отца, тот да подвергнется отсечению руки и будет выдворен из имения.

5

Кто убьет невинного человека, путника ли, или стража при чем-нибудь, (убьет), совершая воровство¹, тот да подвергнется каре².

¹ В груз. тексте не парва, т. е. именно красть, кража, а позднее курдоба (ქურდობა), передаваемое обычно как воровать, воровство.

² Настоящая статья в известной мере тяготеет и к следующему разделу о воровстве, поскольку выражение курдобит (ქურდობით) «совершая воровство» может относиться также к убийству «невинного...»² и «путника». Правда, различен характер санкций: тут тапятижеба — преимущественно тяжкая кара, там — гардах-девинеба (გარდაჯდევინება), т. е. вообще взыскивать взыскание, в настоящем случае, скорее всего, несколько-кратный (в отношении украденного) штраф-возмещение.

6. (Воровство)

Кто совершит воровство, пусть с него взыщут по правилу, какое (на этот случай) будет прежде того иметься¹.

¹ См. пр. 1 к ст. 5.

Дело епископа мы определили так

7

Который епископ отлучится от своего престольного храма более чем на двадцать дней, разве что по причине и ради дела патрона (царя) или же из-за занятости разъездами по своей пастве, либо будучи болен.

или не станет держать хорепископа непрерывно в разъездах по своей пастве и оказывать подлинно пастырское попечение — направлять и утверждать дела веры и дело священствующих и монашествующих¹, и дело церковей своей паствы, строить и украшать, сколько в его силах, свой престольный храм, или укреплять (за церковью) храмовое имение,

и который епископ помимо написанного в Номоканоне даст разрешение на дело несовместности (при браке между родственниками), и (ли) при кумовстве, либо не возьмет (за подобный брак) епитимью, — он да будет предан анафеме святым собранием (судилищем), и подлежит также канону святых апостолов, и да подвергнется (царем)² изгнанию со своего престола.

¹ *մցեմոնոզնիս* (մեղքը...) — иеромонаха, однако здесь это выражение имеет, скорее, широкий смысл.

² Ср. в ст. 19.

8

Который епископ посвятит в диаконы и священники так, что не испытает (посвящаемого) в праведности или же (посвятит) не могущего читать псалтырь и седмицу (парамийник?), и требник, или же такого, что не имеет духовника (не имевшего (законо)учителя, наставника в вере, не бывавшего у исповеди?), и (даже) не разберется в том, что касается духовника, — он да будет предан анафеме¹.

¹ Затем должна бы, пожалуй, следовать статья, значащаяся 18-ой.

9

Который епископ даст отпущение (человеку), лишенному отпущения другим епископом, либо совершит у него (по чужой епархии) посвящение в диаконы и священники, — тот да будет предан анафеме.

10

В пастве которого епископа произойдет такое, что кому-нибудь будет послано причастие без священника, в крайности без протодиакона, — с мирянином, или же через него совершится причастие (св. таин), да отстранит он (епископ виновного) священника от священослужения¹.

¹ См. также ст. 11.

11

Который епископ осмелится на сие в своей пастве и не спросит (за то), — да будет предан анафеме¹.

¹ См. ст. 10.

12

(У) которого епископа хореепископ не будет ходить от селения к селению и от церкви к церкви, и собирать людей, принадлежащих к (приходу) той церкви, дознаваться, как в подлинности обстоит (у них) дело с соблюдением праздников, родства¹, с колдовством, соблюдением кумовства, скоромничеством, и не станет наставлять их, — он да будет предан анафеме.

¹ См. в *Прб* о несовместных браках, также — ст. 7, 21.

13

Который, большой или малый, тавад или азнаур, либо глехи, воспротивится епископу и воспрепятствует хореепископу спрашивать, правым судом и рассмотрением, *сасджуло*, — тот да будет предан анафеме.

¹ См. предм. указ., вера.

14

Кто бы ни осмелился воспрепятствовать епископу и его хор-епископу спрашивать, правым рассмотрением и следствием, касательно (соблюдения) веры, пусть патрон царь спросит с того как за (деяние, заслуживающее) сисхли и провинность в отношении (самого) него.

15

Который епископ, большой или малый, провинится чем-либо перед католикосом в деле сагмто¹ и(ли) сасджуло, (в деле) престола ли (своего же, католикосова?), или веры, (и который) тому, как католикос, по правом рассмотрении и тщательном исследовании, поучал его и направлял в праведности, нипочем не внял и не последовал, — да будет он отрешен от священослужения и царь подвергнет его изгнанию с (его) престола.

¹ См. предм. указ.

² См. предм. указ., вера.

16. (Измена царю)

За кем обнаружится измена патрону царю, за большим ли, (малым ли), или тавадом, или азнауром, или кем бы то ни было, тот, по правом рассмотрении и тщательном исследовании, да подвергнется каре смертью, как (то) будет определено святыми соборами и святыми апостолами, и в Номоканоне писано.

17. (Поношение католикоса и епископа)

Кто станет поносить католикоса и епископа и дерзнет нанести им бесчестье, — да подвергнется каре, как то в Номоканоне будет писано.

18. (Посвящение в священники и диаконы недостойного)¹

Который епископ посвятит в священники и диаконы недостойного, или же, ведая, что (этот священник или диакон) недостоиин², допустит, чтобы он отправлял священослужение, или же возьмет с него (за то) мзду, — предан он анафеме подобно Семену волшебнику.

Да не поставляются ни епископ, ни (законо)учитель, ни настоятель за мзду.

О том Номоканон постановляет так — да пребудут без отпущения и посвятивший и посвященный..

¹ См. пр. ст. 8.

² Имеющиеся здесь в рукописях да ану, да аи (или же) не согласуются со смыслом.

19. (Неправосудность)

Который (человек, будучи судьей обвиняемых в качестве) продавца человека (в неволю) и разгромителя церкви, (дело) правого расследует покрывив, а кривду оправдает, — да будет предан анафеме.

20. (Отторжение церковно-монастырского имения)

Кто, большой или малый, отторгнет имение (у) престольного храма или же монастыря, или селение, или виноградник, или землю,

или же агару, кто бы он ни был, большой или же малый, — да будет предан анафеме.

21. (Брак с невесткой)¹

Кто, большой ли, (малый ли), или тавад, или азнаур, либо глехи, сочетается (браком) с невесткой², — предан он анафеме от бога и святых его, и от семи соборов (и) святых апостолов, и да замуруют и мужчину и женщину (в стену) друг против друга, и да благословены будут от нас замуровавшие их.

¹ В рукописях и публикациях статья эта значится 22-ой. О причине ее перемещения см. во вступлении и пр. к скрепительной части постановления собора.

² р д з а л - и — должна иметься в виду вообще невестка в семье, а не сноха лишь.

(Скрепление соборного постановления — скрип)

Кто сей, установленный апостолами и святыми соборами, и утвержденный нами закон, и грамоту исполнит, — (на нем) благословение божье, непорочной родительницы его и святых соборов, и святых апостолов, и всех святых,

кто утвердит сие, — будь благословен и в милости сам, с женой и детьми, с домом, именем и агараком, да будет исполнен всех благ, какие сотворены богом для человека, да пребудет на нем благословение и милость (божьи).

Кто сие, святыми соборами и апостолами установленное и нами утвержденное, не уважит и против сего, вселенской церковью положенного, восстанет и заповеди нашей не соблюдет, — связан он святыми соборами, святыми апостолами и всеми святыми в небесах и на земле, и да постигнут его трепет Каина, удавление Иуды, поражение громом Диоскора, потопление исполинов, сожжение содомлян, проказа Гиезия, поглощение Дафана и Авирона, посрамление Христения и Фавина, и да разделит он участь всех отрекающихся от Христа.

(Далее следуют подписи участников собора, 11-и западногрузинских иерархов: Абхазского католикоса Эвдемона, Кутаисского митрополита Свимеона, Гелатского архиепископа Антония, «отца» Чкондидского, Бедийского митрополита, Моквского архиепископа, Драндского митрополита Филиппа, Цагерского благочинного Козьмы, Хонского архиепископа Захария, Никорцмидского епископа Иоакима и Чишского, т. е. Цаишского, благочинного Кирилла (порядок соблюден; имена трех не сохранились), скрепивших принятый акт формулой: «Я... (такой-то), канонем (канонит, ჯგებობ — согласно канону, угрозой канонем) утверждаю...»)

(Добавочная, полагают, позднейшая статья)

Об оставлении жены (дс)

Который (человек) оставит жену без вины (ее), — предан он анафеме от святых апостолов, и да подвергнется каре смертию.

Г. ТАК НАЗЫВАЕМЫЕ «КАНОНИЧЕСКИЕ ЗАКОНЫ» (КЗ),

(фрагменты, сохранившиеся в «Законах Бека и Агбуга»)

1 (161)

Который человек, кто бы он ни был, большой или малый, вероломно убьет брата, или же вероломно (убьет) другого человека, — будь связан и проклят, предан анафеме устами бога безначального.

И сообразно тому, к какому роду тот (убитый) человек будет принадлежать, пусть (убийца) обеспечит (потерпевшим) двойное **сисхли**.

А кто поможет ему (убийце) и станет ему прибежищем, — будь связан и проклят, предан анафеме (ср. **ЗБгр**, ст. 19, 52).

2 (162)

Кто, человек-христианин, выжжет брату глаза, в открытую или вероломно, или отсечет ему один из членов (тела), — пусть обеспечит ему полное **сисхли** и **санахширо**, —

(и) будь связан и проклят, предан анафеме, и тщетно поминание жизни и смерти его (ср. **ЗБгр**, ст 26, 27, 53, 54).

3 (163)

С человека, которого в бою постигнет смерть, пусть никто, кроме доспехов, одежды и рубахи и исподников не снимает, —

(снявший) будь связан и предан анафеме устами божьими (ср. **ЗБгр**, ст. 20).

4 (164)

(Если) кто убьет человека — грабителя, **меджурмуце** и крадуна, (и) явно окажется, что, он (убитый) был неправомерен, (в своих действиях)¹, то, кто из его родственников и посредников станет спрашивать (искать) его **сисхли**, — будь связан и предан анафеме, и проклят.

¹ окажется... неправомерен — გამოჩნდეს რომე უსამართლო კოპილიკოს (უმსაბოროლო ყოფილიყოს), дословно — окажется, что то (он?) было (был?) несправедливо (несправедлив?). Отнесение этих «он», «был», к убившему противоречит смыслу: если убивший действовал неправомерно, то почему потерпевшие должны лишаться права искать удовлетворения? Здесь, надо думать, имеется в виду необходимая оборона или крайняя необходимость. Ср. хотя бы в публикуемых здесь же **ЗБгр**, ст. 40.

5 (165)

Который человек отнимет и похитит у кого-нибудь венчанную жену, пусть обеспечит ему полное **сисхли**, —

и будь связан и проклят, и предан анафеме устами божьими, и будет подлежать канону святых апостолов (ср. **ЗБгр**, ст. 37).

6 (166)

Который человек, к какому бы роду он ни принадлежал, тайком, вероломно убьет, захватит и ограбит священника, монаха или диакона, — пусть обеспечит (потерпевшему) двукратное **сисхли**, —

(и) будь связаны и прокляты, и преданы анафеме душа и тело его (ср. ЗБгр, ст. 6. 24, 25).

7 (167)

Который человек украдет что-нибудь и это обнаружится, — ему да будут выжжены оба глаза, или же отсечены рука и нога.

Если он украл не в месте, почитающемся сапатижо (см. напр. ЗБгр, ст. 23), и окажется желающий купить его, то, во сколько он будет оценен, пусть (за ту цену) продадут ему (в связи с местом сапатижо ср. в ст. 8, также 10, 11),

а краденое он пусть сполна отдаст хозяину (имущества), — и будь связан, проклят и предан анафеме (ср. ЗК, ст. 3, 5, 6).

8 (168)

Который человек, большой или малый, из-за какого бы имущественного дела и вражды ни было, в расплату по поводу сисхли и долга разгромит церковь или подожжет и спалит ее в открытую ли, или тайком, — он подлежит канону святых апостолов и святых соборов, —

и будь проклят и предан анафеме.

Нами (же) определено сие малое, подлежащее обеспечению, — какая (для) той церкви будет (вообще) написана к обеспечению и определена кара, пусть (виновный) обеспечит вдвойне, и возместит добычу, какую унес (в связи с карой ср. в ст. 8!, также 10 и 11).

(И) этому же канону да будет подлежать сей (посягнувший на церковь) человек.

9 (169)

Который человек, хотя бы * из-за сисхли и сердечной обиды, вырубит (у кого-нибудь) виноградник или плодоносящие деревья, или скосит ниву, в открытую или тайком, —

будь тот человек связан и проклят, и предан анафеме в небесах и на земле.

10 (169¹)

Кто ночью подожжет принадлежащие к церковному имуществу (жилые) помещения, агары, сасисхво¹, житницы, винохранилища и (ли) иное что употребительное (см. предм. ук.) для человека², из-за какого бы сисхли, вражды, какой бы сердечной досады или задолженности (он это ни сделал), — будь тот человек связан, проклят и предан анафеме в небесах и на земле.

И из-за какого дела он то дело совершит, пусть (за то послужившее ему поводом дело) с него (же и) взыщется.

И в зависимости от того, каким будет место (совершения деяния), пусть уплатит сисхли и (понесет) кару (в связи с карой см. в ст. 7, 8 и 11), и будет подлежать канону.

И пусть возместит (потерпевшему) ущерб (см. ст. 8).

¹ сасисхво — так в рукописях; в ППП-1 конъектура — сахлта (სახლთა): (подожжет) дома, но, ведь, перед тем уже указаны «помещения» — сенакта (სენაკთა). Орб., IV₂: «сенаки... малый дом», «сахли (дом)... сенаки... дом... монахов... малый... санеште... дом отхожий...» (отхожее место; см. там же авхана).

11 (170)

(Если) какой-нибудь человек, из-за какого бы дела и какой бы вражды ни было, тайком или в открытую подожжет церковь и церковное имущество, спалит что-нибудь, (и это за ним) явно обнаружится, — пусть как кару (за содеянное против) церкви обеспечит ей (удовлетворение) на тридцать две тысячи **тетри** (в связи с карой см. в ст. 7, 8, 10), —

и будь он связан и проклят, и предан анафеме,

и тщетно поминание благодатью бога безначального души и тела его в этой жизни и в вечной,

и подлежит он канону¹ святых апостолов (ср. ст. 8).

¹ В рук. S—3683; саканоноса — епитимье.

УКАЗАТЕЛИ

Лица

Авирон В скрп	Каин В скрп
Антоний, Гелатский архиепископ В скрп	Кирилл, Цаишский благочинный В скрп
Баграг (который?) Куропалат А прб	Козьма, Цагерский благочинный В скрп
Бедийский митрополит В скрп	Малакиа, католикос всея Грузии В прб
Георгий святой А 23	Моквский архиепископ В скрп
Гиезий В скрп	Свимеон, Кутаисский митрополит В скрп
Давид (иудейский царь) А прб	Семен волшебник В скрп
Дафан В скрп	Фавин В скрп
Диоскор В скрп	Филипп, Драндский митрополит В скрп
Захариа, Хонский архиепископ В скрп	Христенгий В скрп
Иоаким, Никорцмидский епископ В скрп	Христос В прб, скрп, Спаситель А 23
(Иоани) Креститель А 23	Чкондидский «отец» В скрп
Иуда В скрп	Эвдемон, католикос Абхазии В прб, скрп

Этнические наименования

Содомлянин В скрп

Географические наименования

Абхазия (— Западная Грузия) В прб, скрп	Грузия (Сакартвело, საქართველო) В прб
Бедиа В скрп	Дранда В скрп
Генати (— Гелати) В скрп	Кутаиси В скрп

Диад — СГНГ, П: снх-а... понос, снх-ва... загадить пометом. Не разумеется ли в тексте снх-хе — навозник?

² «и(ли) иное что употребительное для человека — да вис гинда схуата (სხუათა) кациса мосахмаребелта (მოსაქმარებელთა). Переводим почти дословно. Однако не вовсе исключено толкование в том смысле, что речь идет либо о поджоге вообще, не только церковного имущества, но и принадлежащего светским лицам (см. Т6В, ЗБА, ст. 170), либо о поджоге церковного имущества, находящегося в пользовании физического лица.

Мокви В скрп
Никорцмида, В скрп
Хони В скрп

Цагери В скрп
Чиши (— Цанши) В скрп
Чкондиди В скрп

Предметный указатель

А

агара, агар-и, агарак-и (пашня; заимка, вы-
селок) В 20, скрп, Г 10
азнаур-и (свободный, знатный; лицо гос-
подствующего класса феодального
общества) А прб, 6, 9, 10, 49, 52,
55, 62
апоцсоА А 23; В 1, 7, 16, 21, скрп, дс, Г 5,
8, 11
архангел А 23
архиепископ В скрп
архипастыр (ма мат-мтавари, მამათ-
მთავრო) В прб; ср. благочинный

Б

батон-и (от патрон-и, ср. господин) Б 1,
см. пр. 2
бесчестье А 17, 23, 43, В 17; см. борода
бесчинство (уцесоба, უწყისობა) В прб;
ср. непотребный
благо,-а (жизни) В скрп
благочинный (ма мат-мтавари, მამათ-
მთავრო, ср. епископ) В скрп; ср. ар-
хипастыр
близкий, см. родной и близкий
бог А прб, 1, 36, В прб, 21, скрп, Г 1, 3, 5
богородица А 23, В прб 21, скрп, Г 1, 3, 5
бой, смерть в — ю Г3; см. обирать
болезнь епископа В 7
большой А 62, В 13, 16, 20, 21, епископ
В 15, человек А 29, В 1, Г 1, 8;
ср. вельможа, главнейший, первейший,
малый
борода, обрезать, оборвать- у А. 46; см
бесчестье
брак А 42, В дс, несовместный В 7, 21;
см. вдова, венец, жена, кумовство,
муж, родство
брань, см. поношение
брат А 1, 52, 55, 57, Г 2; братоубий-
ство В 4, Г 1
бче (ბჭე — судья) А 2

В

вдова Б 5
вельможа (дидебули — лицо высшего

слоя феодального общества) А прб,
6, 8, 10, 56, 62, великовельмож-
ный человек А 54
венец (брачный) А 41, Г 5
вера (сджули, рджули) А 4, В 14,
христианская А 5; дело -ы А 4,
В 7; сасджуло — взыскание за
прегрешение против-ы (см. ПГП-III,
д. 39. Млнебай сасджулой —
«Наставление в вере»), близко к епи-
тимье (см. там же д. 102) В 13, 15;
см. закон, законо(учитель), канон,
грех
вероломство (галати, დაღობი) А 19, 35,
Б 1, Г 1, 2, 6; ср. измена
взлом (взломать, გატეხა) сокровищ-
ницы А 54, церкви А 11, 15, 54, В 2;
см. кража, грабеж
взыскание (за вину) А 5, В 6, 13, 15 (в
связи со ст. 13, 15 см. закон), Г 10
вина,* провиниться (шесцодос)
перед царем А 3, 5, (дашаос) перед
католикосом В 15; безвинность перед
к. -н (убрало) В 5, дс
виноградник Г 9; см. вырубка
винохранилище (марани) Г 10
владение, владелец имения (мема-
муле) Б 4 (патрони, хозяин) име-
ния Г 7; см. имение
вода святая (в которую окунали крест,
образ — набани) А 42
воин А 24
войско А 31
враг А 16 21, вражда А 22, Г 8, 10, 11
выдача преступника «на руки» потерпевше-
му А 15, 16
выдворение из имения В 4; ср. изгнание
выжигание глаза А 53, (в наказание) А 53,
54, Г 7
вызов (на бой) А 29, 30; см. угроза
выкуп проданного в неволю В 1
вырубка виноградника, деревьев Г 9

Г

герш-и (относительно нетяжелое телесное
повреждение, в основе — кровоточивое; со-
ответствующее композиционное удов-
летворение, т. с. раневое) А 27,
46

глаз А 26, 53, 54, Г 7; см. выжигание, телесные повреждения
 главнейший, -ее (лицо) Б 1; ср. большой, первый
 глех-и (непосредственный производитель, лицо зависимой части общества, в ходе времени феодального) А 18, 23, 32, 50, 51, 55, 57, 62, В 1, 13, 21
 гнев, (царю) прогневаться (ганцкрома, ვანწყობა) на к.н. А 4
 голод В прб.
 грабеж, грабить (дзарцва) А 25, 50, В 2, Г 6, на скорую руку А 25, (крехва) В прб; грабленое (от дзарцва) А 24, 43; ср. кража, добыча; см. взлом.
 грамота, (цигн, წიგნი, — законов, судная) В скрп
 грех А 36, В прб; погрешить против веры А 5

Д

дворцовый (тадзреули — принадлежащий ко дворцу, т. е. сенюру, короне, состоящий при них) азнаур А 52
 дерево Г 9; см. вырубка
 диакон А 24, В 8, 9, 18, Г 6; см. протодиакон
 добыток (монагеби) А 55, 56; ср. труд
 добыча (алапи, ალაფი) А. 13, 15, 16, 25, В 8; ср. грабленое
 доверенность Б 1 (см. и пр. 1 к ней)
 должность (хели, ჯელი) А 6
 долг (по займу) В 8; задолженность (?) В 10
 доля, дольщик в церкви А 14
 дом (семья) В скрп, Г 10 (? см. пр. к ней); (жилье) А 57
 донос А 34; ср. клевета
 досада сердечная Г 9
 доспехи Г 3
 духовник, см. (законо)учитель
 душа Г 6, 11

Е

епископ А 3—5, 8, 9, В прб, 1, 7—14, 17, 18, скрп, большой В 15; ср. благочинный
 епитимья, см. закон, искупление, канон

Ж

жалоба А 1
 жена А 7, 37, 41, 42, 47, В скрп, военная Г 5, хвоя А 42; оставить -у, разойтись с -ой А 42, В дс
 женщина А 32, 42, 43, 47, Б 5, В 21
 жертва, жертвенное приношение В 15; см. сагмто
 жилье, жилое помещение (сенаки) Г 10 (см. пр. 1); ср. дом
 житница (бегели, ბეღელი) В 10

З

заем, см. долг
 закон (с джули, რჯული) В скрп; ср. вера, канон
 (законо)учитель (модзгуари, მოძღვარი — руководитель, наставник, учитель, духовник) А 2, 5, В 18; не имеющий -а- (умодзгуро) В 8
 замурование (в стене — в качестве наказания) В 21; см. смертная казнь
 запись (цигн, წიგნი — письменное соглашение) А 59, 60
 заповедь В скрп
 захват (хелад шепкроба, ჯელად შეპყრობა человека — насильственное, самоуправное лишение свободы) А 3—6, 61, В 6
 земля (в противоположении небесам) Г 9, 10; (земельный участок) В 20
 зуб, выбитье -а А 44, 45
 зять А 59

И

иеромонах (мгвдел-моназони, მღვდელ-მონაზონი) В 7 (см. пр. 1); ср. монашествующий, священник
 изгнание (ганхда, განცდა) В 1; (эксорци) В 7, 15; см. выдворение, истребление, отрешение
 измена (галати, ღალატი) А 54, царю В 16; ср. вероломство (в частности, Б 1), предательство
 изувечение (дашавеба, — в наказание) В 8; см. отсечение
 имение (мамули, букв. вотчина; в сущности недвижимость, с крепостными, и совокупность имущественных прав) А 52, 58, 59, В 4 церковно-монашеское В 7, 20; ср. имущество

имущество (в основном — движимость — **საკონელი**, საქონელი) А 55—57, В 3; (изредка — совокупность имущества, включая имение — см.) Б 5 (см. пр. к ней); (**საკონებელი**) Г 10, 11; и м у щ е с т в е н н ы й (нивтнани, ბედობა, букв. — материальный, вещественный), — ое дело Г 8

искупление, (плата во) и (вины) В 1
исподники Г 3; см. обирать
исполни В скрп.

истребление (амоцквета, ამოწყობა; также: устранить, избавиться от к-н, ч-н. — **Абул**; по контексту — изгнание) А 52; см: выдворение, изгнание, отрешение

К

канон-и (закон) В скрп; быть вне -а В 1, 2, подлежать -у (епитимье) В 1, 7, Г 5, 8, 10, 11; **საკანონო** (епитимья) В 7, Г 11; ср. вера, закон; см. А 3; пр. 1

кара (патижи) А 18, Г 8, 10, 11; подвергать -е В 5, 17, смертью В 16, дс; карательное (взыскание, публично-правовой штраф) — **საპატიჯო** Б 1, место сапатижо (место совершения деяния, требующее, как квалифицирующее обстоятельство, особой карательной санкции) Г 7, (см. также 8, 10; ср. А 23); см. сапатижо

католикос В прб, 15, 17, скрп
клевета А 22

кма (კმა — витязь; подданный, вассал, также зависимый непосредственный производитель) Б 3

колдовство, (გრძნეულეა) А 48, **ავგისობა** — букв. — лихопутство) В 12

корчага (винная — чური, ქური) А 57
кража, красть (парва) А 39, Г 7, крадун (მპრავი) Г 4, краденое (на пареви) Г 7; (воровство — **კურდობა**, ქურდობა) В 3, 5, 6; см. взлом; ср. грабег

кривда В 19

кумовство (свинооба) В 7, 12; ср. родство

купец А 2

купля-продажа Б 2, продажа в неволю В прб, 1, 19, избличенного в воровстве (по оценке) Г 7; порок проданной вещи Б 2

куропалат (византийский титул) А прб

Л

лицо, отметина на -е А 26; см. телесные повреждения

лошадь, норовистая Б 2 (см. купля-продажа); лошадиный табун А 18

М

малый (мцире — по общественному положению) В 13, 16, 20, 21, (цота) А 62, епископ В 15, человек В 1, Г 1, 8; ср. большой, низкий

мамасахлис-и (букв. — отец дома; старшина, староста) А 2

мать А 1

меджурмуце (род преступника против имущества?; **Орб**. ограничивается цитированием данного источника) Г 4

место совершения преступления (квалифицирующее обстоятельство) Г 7, 10, см. также 8; см. кара.

мзда А 1, В 1, 18

мир, поладить (миром) А 4

мирянин В 10

митрополит В скрп

монастырь Б 5, В 20

монах А 5, 6, 24, Г 6; монашествующий В 7 (см. пр. 1).

муж разума А прб, 2; м. (— супруг) А 42, Б 5

мужчина А 32, 43, 47, В 21

Н

наезженное (нахедни — плата за пользование лошадью) Б 2

нападение на церковь А 17, напавший А 40

народ (лашкар, ლაშქარი — народ-воинство), на -е (публично) А 31

насилие, насильничество (самоуправство) А 6; см. захват

настоятель (**ცინამდგუარი**, წინამძღუარი) В 18

невестка В 21

неволя, продажа в -ю В прб, 1

недостойный человек (в отношении к почетному) А 33

немощность кма (см.) Б 3

необходимый, -ая оборона А 40, Г 4

непотребный (уджери), -ные дела В прб; ср. бесчинство

неправомерность, -ый (**უსამართლო**) Г 4; ср. несправедливость

неправосудность В 19, -ый (**უსამართლო**) А 2

несправедливость, -ый (усамартло, უსამართლო — лишенный достаточного, справедливого, правомерного основания) А 4, 29, 31, 34, 50, 51; ср. неправомерность
 нива, скосить чужую -у В 9
 низший (укуэмоэси უქუეშოესი по положению) А 7, 10, человек А 30; ср. малый
 нога А 26, В 7; см. отсечение, телесные повреждения
 номоканон В прб, 7, 16—18

О

обвинение, см. укор
 обида (дамдуреба) А 15, 16
 обирать (мертвого, убитого) А 20, снятие с него одежды, рубахи, исподников Г 3; о. образ В 2
 оборона, см. необходимый
 образ (икона) А 23, В 2; см. обирать
 ограда (церкви), ворваться за -у А 12, разорить вне -ы А 13
 одежда Г 3; см. обирать
 определение, определять А прб, 61
 отец (родитель) А 1, 58, (духовное звание) В скрп; отцеубийство В 4
 отметина, см. лицо
 отлушение В 9, 18
 отречение, отрекшийся от Христа* В скрп
 отрешение от имени А 52, от священнослужения В 15; см. изгнание
 отсечение (в наказание) руки В 4, руки и ноги Г 7; см. изуечение
 оценка, см. купля-продажа

П

паства В 7, 10, 11; пастырское попечение В 7
 патриарх В прб
 патрон-и (patronus, сюзерен, сеньор) А 15, 16, 34, 39, 50, 51, п. царь В 14, 16, дело -а царя В 7; ср. батон-и, упал-и хозяин
 первейший (утавадеси, უთავადესი), -ее лицо Б 1; см. почет, ср. большой, главнейший
 первосвященник (мгделт-модзуари, მღვდელთმოდელთარი) А 23
 платеж, платежное средство (сахсари, სახსარი) А 18, 32

побои (цема) А 28, тяжкие (гузма) А 11
 повеление А прб. В прб. 18
 повешение, повесить, предание древу В 1, 2; см. смертная казнь
 поджог Г 8, 10, 11
 пожертвование Б 5
 позор, опозорить жену священника А 7
 покушение на убийство А 36, оставленное А 35
 помещение, см. жилье
 помощь, оказать п. (швела) и стать прибежищем — шецнареба; (შეწყნარება) для проклятого Г 1
 поношение (брань) А 8—10, 31—33, В 17
 посвящение (в сан) В 8, 9, 18
 посредник (сашуали — см. Орб., IV₂:... Быт. 31, 37) Г 4
 потомство (нашни) А. 42
 потребление (в доме, семье — шесмулшечмули, ...შეკმულო) А 60; ср. употребление
 похищение жены у к.-н. А 37, Г 5, имущества А 38, 39
 почет, почетное (лицо), почетность (лица) А 32, 33; см. первейший
 праведность, -ый (мартали, მართალი, мартали цеси, ... წესი) В 8, 15
 правосудность А 2; см. суд
 праздник В 15 (см. сагмто); соблюдение -ов (укмоба, უკმობა) В 12
 предательство (гацема), предать соседа А 38; ср. вероломство, измена
 престол (саждари, საჯდარი; кафедра) епископский В 7, 15; престольный храм (кафедрал) В 1, 7, 20; ср. церковь
 прибежище, см. помощь
 приданое А 42
 признание (судебное) А 47, 48; см. суд
 примак А 59, 60
 присяга (судебная) А 15, 16, 21, 22, 42, 47; см. суд
 приход (церковный) А 14, В 12
 причастие В 10, причащение (св. таин) В 10
 провинность В 14
 проклятие, напр., будь «...связан, проклят и предан анафеме (...შეუენებუიკავი, ... იყავნ) В 1, 7—9, 11—13, 18—21, Г 1—11
 просьба, смиренно просить (шехуэцеба, შეხუეწება), склонить к композиционному удовлетворению А 3, 8, 10 (см.

то же в ПГП-II, дд. 52, 56); ср. сапиро, санахширо

протодиакон В 10, см. диакон
псалтырь В 8
путник В 5

Р

раздел А 55—59
разорение (морбева) вне церковной ограды А 13; ср. грабеж
ранение Б 3, ноги, руки А 26; см. телесные повреждения
род Г 1, 6
родство В 12 (в определенной степени препятствие к браку, основание к его несовместности — ухведроба) В прб, 7 (ср в том же смысле кумовство); родной и близкий (меквиси, მეუკისი) А 1; родственник Г 4
рубаха Б 3; см. обирать
рука А 26, В 4, Г 7; см. отсечение, ранение, телесные повреждения
рукопашный, -ая (схватка) А 28

С

сагито (საბლოთ — храмовый праздник и жертвенное приношение) В 15
санахширо (см. А 61, пр. 3) А 25, 61, 62, Г 2
сапатижо, см. кара
салиро (см. А 61, пр. 3) А 14, 61, 62
сасджуло, см. вера
сасихво Г 10 (см. пр. 1)
святой В 21, скрп
священник (мгдели, მღვდელი) А 5, 6, 10, В 8—10, 18, (хуцеси) А 7, 24, Г 6; священствующий В 7; ср. иеромонах
священослужение (служение обедни — цирва წირვა) В 18, отстранение, отсечение от -я В 10, 15
седемица (მსგენის, მსგეფისი) В 8
селение А 2, 3, 56, В 12, 20
сжсли (см. А 61, пр. 3) А 6, 7, 10—13, 18—20, 22, 24—26, 28, 34, 37, 40, 42—45, 48, 49, 52, 53, 61, 62, Б 1, В 14, Г 1, 2, 4—6, 8—10
службы (вассальная) Б 3 (см. также 4)
Службы хозяйственные Г 10; см. употребительный
скоромничество В 12

смерть в бою Г 3; смертная казнь В 16, дс; см. замурование, повешение

собор (креба) святой (церковный) В 16, 21, Г 8

собрание (кребули), святое (как-бы капитул!? — судилище) В 1, 7

сокровищница А 54; см. разгром

сопротивление действиям духовных властей В 13, 14

спор (тяжба) Б 5

справедливость, -ый (самартлиани, სამართლიანი) А 4; ср. неправомерность, неправомерность, несправедливость

средство, см. платежное средство

стадо, (джоги), угон -а А 18, 43, 54; ср. табун

старшинство (основание особой доли при разделе — соупросо, საუფროსო) А 55—57, 59

страж (при к.-н. имуществе) В 5

строитель, цари -и А прб

суд и судопроизводство А 1—3, 5, 14—16, 22, 32, 42, 47—49, 54, 58, 61, 62, В 1, 12—16, 19, Г 4; суд правый А 1; судьи А 1, 3, 5, 54; выступление в суде на стороне истца А 14; иск, притязание, спор, тяжба А 42, 58, Г 4; см. неправомерность, неправомерность, правосудность, правосудность, признание, присяга

схватывать, см. захват

сын (швили — чадо) А 42, 58, Б 4, 5

Т

табун, (кури, ქური джоги), угон -а А 18; ср. стадо

тело, член -а Г 2; телесные повреждения А 27, повреждение глаза А 26, 53, ранение ноги, руки А 26

тесть А 51, 60

тетри (თეთრი, букв. — белый, бела; серебряные деньги, серебряник; также денежная единица) А 6—9, 16, 17, 19—21, 29—31, 36, 41, 43, 49, 53, 61, 62, Г 11

требник (куртхевани, კურთხევაი) В 8

труд, испытать, понести т. и тяготы (чирнахулоба, ჭირნახულობა) Б 3, приобретенное в -ах и тяготах, добытое «в поте лица», «потом и кровью» (чирнахули) А 60, Б 3

У

- убийство** В прб. 5, вероломное А 19, Г 1, 6, при воровстве В 5; у **азнаура** А 52, брата В 4, Г 1, война А 24, грабителя Г 4, духовного лица А 24, Г 6, отца В 4, путника, стража В 5; см. **человекоубийство**
- угроза**, грозиться с вызовом (**мукара стхоос** მუჭარა სთხოოს) А 29, 30; см. **вызов**
- удовлетворение** (потерпевшего) А 3, 14, 26, 47, 51, 62, Г 11
- укор** (**сакведური**, საყვედური; дурная молва) А 22; бросить у, крикнуть в у. (**шекивлеба**, შეყივლება) А 47, 48
- упал-и** (უფალი, тот же **патрон-и**, так же — **господь**; см. Б 1, пр. 2) В 1; ср. **батони**, **патрони**
- употребительный** (**мосахмарбели**, მოსაყმარებელი, -ые для человека вещи, — длительного хозяйственно-обиходного использования, службы и др.) Г 10
- усыновление зятя** А 59
- ущерб** Б 2, В 1 (**данаклеби**) Г 10

Х

- хозяин (патрони)** имения А 59, (имущества) Г 7; см. **патрони**
- хорепископ** (ქორეპისკოპოსი — **χώρα** страна, округа, город + **ἐπίσκοπος**, по мощник епископа, как бы **викарий**) В 7, 12—14
- храм**, см. **престол**, **церковь**
- христианство**, А 4, **христианин** Г 2

Ц

- царь** А прб. 2—5, В 7, 14—16, ц. великий А прб. второй ц А 14, ц ц-сб, ц-а строители А прб
- церковь** (**эклесиа**) А 5, 11, 14—17, 54, В прб. 2, 3, 7, 12, 19, Г 8 (**сакдари**, საყდარი) Г 10, 11, **вселенская** (**католикэ**, კათოლიკე, **сакдари**) В скрп; см. **разгром**, **храм**

Ч

- чадо** (**швили**) А 42; см. **сын**
- человекоубийство** В прб; см. **убийство**

ЛИТЕРАТУРА И ИСТОЧНИКИ

- Абул** — Абуладзе И. В. Словарь древнегрузинского языка... Тб., 1973
- Ант** — Антелава И. П. Вопросы социально-политической истории Грузии XI—XV вв., Тб., 1980
- Джав** — Джавахишвили И. А. Сочинения, Тб., VI, 1982, VII, 1984: История грузинского права
- Дол** — Долидзе И. Древнегрузинское право Тб., 1953
- ЗВVI** — Законы Вахтанга VI. Перевод, введение... Д. Л. Пурцеладзе, Тб., 1980
- Кикв** — Киквидзе А. Я. Кому принадлежит известный под именем Баграта Куропалата памятник грузинского права. «Матер. по этнограф. Груз.», XVI—XVII, Тб., 1972
- Орб** — Сулхан-Саба Орбелиани. Соч., IV₁ и IV₂, Тб., 1965-66: «Словарь грузинский»
- ПГП** — Памятники грузинского права. Изд. И. С. Долидзе, I—VI, Тб., 1963—1977
- СБА** — Судебник Бека и Агбуга. Груз. текст, введ. И. С. Долидзе. Перевод В. Д. Дондуа, И. С. Долидзе, Тб., 1960.
- СБВ** — Сборник законов груз. царя Вахтанга VI. Изд. А. С. Френкеля... под ред. Д. З. Бакрадзе, Тифлис, 1887
- СГНГ** — Словарь груз. народных говоров. Сост. А. А. Глонти. Тб., I, II, 1974—1975
- Сург** — Сургуладзе Ив. К истории государства и права Грузии... Тб., 1952

ЛЕ ВАН КАМ

АНТИНАРОДНАЯ СУЩНОСТЬ ФЕОДАЛЬНОГО УГОЛОВНОГО ПРАВА ВЬЕТНАМА

1. До Августовской революции 1945 г. вьетнамское уголовное право, как и право в целом, являлось орудием эксплуататорских классов — туземных феодалов и французских колонизаторов. Оно имело своим основным содержанием держать в узде эксплуатируемое большинство в интересах эксплуатирующего меньшинства, в том числе и иноземных захватчиков.

Полное раскрытие антинародной сущности дореволюционного уголовного права Вьетнама прежде всего должно опираться на научно обоснованную периодизацию его истории. К сожалению, до сих пор еще нет монографического исследования, в котором освещался бы упомянутый вопрос¹. Опираясь на общую периодизацию возникновения и развития государства и права Вьетнама в целом, историю вьетнамского уголовного права можно рассмотреть по следующей схеме: первый период — уголовное право независимого феодального государства Вьетнама (с X в. до половины XIX в.);

второй период — уголовное право зависимого полуфеодально-колониального государства Вьетнама (с половины XIX в. до Августовской революции 1945 г.);

и, наконец, третий период — уголовное право Социалистической Республики Вьетнам (после Августовской революции 1945 г. по настоящее время).

Таким образом, история дореволюционного уголовного права Вьетнама охватывает два периода — первый и второй, иначе говоря, феодальный и колониальный эпохи. В рамках настоящей статьи мы можем дать лишь общую характеристику феодального уголовного права Вьетнама.

2. Независимое феодальное государство Вьетнама существовало больше девяти веков, т. е. с начала X в. до агрессивной войны французских колонизаторов в XIX в.² До X в. Вьетнам был колонией китайских феодальных династий, которые поработали его народ больше десяти столетий. В 938 г. восстание вьетнамского народа под руководством Нго Куена нанесло сокрушительный удар китайским поработителям на реке Батьданг, и Вьетнам завоевал независимость. Эта историческая победа положила конец периоду зависимости страны от китайских феодалов, продолжавшемуся свыше тысячи лет. С этого времени начинается новый этап в истории независимого вьетнамского государства³.

¹ Есть только одна работа, посвященная истории государства и права Вьетнама в целом. См.: Динь Зя Чинь. Очерки истории государства и права Вьетнама т. I (дофеодальный и феодальный этапы). Ханой, 1968 (на вьетнамском языке).

² Во Тхо, Ву Дык Чъен. Ознакомление с уголовным правом СРВ. Ханой, 1976, с. 77 (на вьетнамском языке).

³ История Вьетнама. М., 1983, с. 97 (перевод с вьетнамского).

Весной 939 г. Нго Куен провозгласил себя королем и стал во главе первого независимого феодального государства Вьетнама. После смерти Нго Куена (944 г.) местные феодалы подняли сепаратистские мятежи, и в 965 г. пала центральная феодальная власть. В это время страна была разделена на 12 районов, которыми правили 12 феодалов. В конце 967 г. мятеж был подавлен и страна воссоединилась благодаря победе Динь Бо Линя, который в 968 г. провозгласил себя королем и стал во главе независимого феодального Вьетнама. До настоящего времени нет данных о законодательной деятельности при династиях Нго и Динь. О карательной политике при династии Динь в летопись лишь записано, что для подавления своих противников правящая династия Динь прибегала к жестоким мерам наказания: во дворе королевской резиденции стоял большой котел кипящего масла, в клетку был посажен свирепый тигр. Если виновный был приговорен к смертной казни, то его либо бросали в котел, либо отдавали на съедение тигру⁴.

Из-за отсутствия полных и точных источников об уголовном праве, как и праве в целом феодального государства Вьетнама при тех династиях, мы не знаем, опиралось ли наказание на письменное право⁵. Однако вьетнамские феодалы могли применять китайское феодальное законодательство, соответствовавшее их интересам, в особенности уголовное, чтобы защищать привилегии господствующего класса⁶. Следовательно, уголовное законодательство феодального государства Вьетнама того периода характеризовалось дикой жестокостью и суровым подавлением эксплуатируемых. Ведь это общая черта права и других феодальных государств Востока того времени.

С XI в. вьетнамским феодальным государством правила крупная династия Ли (1009—1225 гг.). Для укрепления абсолютной монархии династия Ли уделяла внимание разработке законодательства. В 1042 г. король Ли Тхай Тонг издал «Уложение о наказаниях», которое было первым письменным сводом законов Вьетнама. К сожалению, «Уложение о наказаниях» 1042 г. не сохранилось. В летописи только записано, что уголовные законы при династии Ли допускали применение многих жестоких мер наказания, что соответствовало общему характеру уголовного права феодальной эпохи⁷.

После падения династии Ли в XIII в. к власти пришла могущественная династия Чан (1226—1400 гг.). В этот период правящая династия развернула законодательную деятельность. Известно, что при этой династии неоднократно разрабатывали, затем дополняли и составляли новый свод законов под названием «Уголовное уложение». Однако это «Уголовное уложение» тоже не сохранилось, что не дает возможности судить о нем. Историки пишут, что законодательство при династии Чан продолжало сохранять жестокие меры наказания с целью охраны монархического строя, привилегий и интересов знати⁸. Таким образом, изучение уголовного законодательства при династиях

⁴ Там же, с. 100.

⁵ Уголовное право СРВ. Общая часть. Пособие. Ханой, 1984, с. 10 (на вьетнамском языке).

⁶ Динь Зя Чинь. Указ, раб., с. 96.

⁷ История Вьетнама, с. 105.

⁸ Там же, с. 127.

Ли и Чан должно основываться на других неправовых источниках и данных истории феодализма Вьетнама⁹.

О карательной политике феодального государства Вьетнама при тех династиях юрист Динь Зя Чинь пишет: «Вообще, карательная политика при династиях Ли и Чан была очень суровой и жестокой, соответствовавшей общей черте феодального уголовного законодательства, которое выражало средневековый дикий характер»¹⁰.

Так, по законам династии Чан предусматривалось, что «за измену надо убить не только виновного, но и всех членов его семьи и рода». В особенности, этот принцип коллективной ответственности рода и семьи применялся к посягательствам на жизнь короля и безопасность правящей династии. Кстати, принцип коллективной ответственности был известен и другим государствам того времени. Например, согласно «Русской правде», на свободных распространялась такая форма наказания, как «поток и разграбление», при котором убивались все члены семьи и уничтожалось все их имущество. Даже в поздние средневековье в Европе коллективная ответственность считалась совершенно нормальным явлением¹¹. Лафарг писал: «Коллективная ответственность кажется еще в средние века столь естественной, что ордонысы Эдуарда I английского возлагают на всю ремесленную корпорацию ответственность за преступление одного из ее членов»¹².

При династиях Ли и Чан применялись такие жестокие меры наказания средневекового уголовного права Китая, как смертная казнь, ссылка, каторга, избивание палкой и розгами. Рядом с пятью этими основными наказаниями вьетнамскими феодалами применялись и другие: клеймение, отсечение рук, ног, либо пальцев, отдача осужденных в слуги, т. е. в рабы чиновникам и богатым семьям. В летописи записано, что смертный приговор в этот период часто исполнялся в ужаснейших видах казни, которые имели целью причинение осужденному максимальных мучений перед смертью. Такими видами казни являлись: сожжение, закапывание живыми, растаптывание слоном, четвертование, т. е. медленная смерть (постепенное рассечение тела осужденного на части). Кроме этого, феодалы приводили смертную казнь в исполнение и другими способами: заставляли осужденного лезть на дерево и срубали его, прибавляли осужденного гвоздями к доске и выставляли его напоказ на базаре до обезглавливания, сажали осужденного в подводную тюрьму и он задыхался при постепенном поднимании морской воды и т. д.

Следует отметить, что феодальные династии Вьетнама применяли средневековые жестокие меры наказания феодального уголовного права Китая, так как после завоевания независимости и образования монархии, правители Вьетнама не могли в то же время забыть, насколько китайские методы управления содействовали укреплению их феодальной власти, и поэтому не собирались отказываться от них¹³.

⁹ Чан Куок Вьонг, Ха Ван Тан. История вьетнамского феодализма, т. I, Ханой, 1960 (на вьетнамском языке); Фан Зун Ле. История вьетнамского феодализма, т. 2, Ханой 1960 (на вьетнамском языке).

¹⁰ Динь Зя Чинь. Указ. раб., с. 124.

¹¹ Шаргородский М. Д. Наказание по уголовному праву эксплуататорского общества. М., 1957, с. 44.

¹² Лафарг П. За детерминизм Карла Маркса. М., 1928, с. 86.

¹³ Жан Шено. Очерк истории вьетнамского народа. М., 1957, с. 49 (перевод с французского).

Таким образом, при разработке своего законодательства, вьетнамские феодалы в точности копировали институты феодального законодательства Китайской империи.

Словно-классовое неравенство перед законом при династиях Ли и Чан нашло явное отражение в тогдашнем уголовном праве. Так, по указу короля Чан Миня 1315 г. преступлением считалось деяние, когда простые граждане нарушали правила, запрещающие носить одежды и строить дома, которые были похожи на моду одежды и тип домов вышестоящих сословий. При династии Чан общество делилось на четыре сословия: аристократия, чиновничество, простые граждане и слуги, т. е. рабы, служившие лишь аристократическим и чиновничьим семьям. По тому же указу преступлениями считались оскорбление чиновника простым гражданином, а также жалоба слуг на своего хозяина, детей на своего отца, жены на своего мужа и ученика на своего учителя. Законы династии Чан дали право кредиторам посадить в тюрьму несостоятельных должников, либо принудить их продать себя в слуги семьям кредиторов, чтобы выкупить свой долг. По законам династии Ли, члены семьи и рода короля могли за преступление, совершенное ими, внести денежное возмещение, тем самым они освобождались от отбывания наказания. Как пишет проф. Н. Ф. Кузнецова, «Вслед за рабовладельческим правом, сословно-классовое феодальное законодательство развило далее систему откупов за преступления со стороны имущих и знатных классов, что помогло им избегать наказаний даже за самые тяжкие преступления и отвечало интересам королевской казны, которая теперь полностью присваивала себе композиции — штрафы»¹⁴.

3. Кодекс Хонг Дыка 1483 г. С XV в. государственная власть перешла в руки династии Ле. В годы правления короля Ле Тхань Тонга (1460—1497 гг.) законодательство было самым развитым и совершенным в эпоху существования феодализма Вьетнама. В 1483 г. по указу короля Ле Тхань Тонга были систематизированы все действовавшие нормативные акты того времени и создан единый свод законов — кодекс Хонг Дыка, который действовал до конца XVIII в.

Для изучения этого первого и сравнительно совершенного кодекса феодального государства Вьетнама, ученые-юристы должны опираться на другие источники. Дело в том, что до наших дней не сохранился первоначальный текст кодекса Хонг Дыка 1483 г.¹⁵

Кодекс Хонг Дыка содержал 721 статью, 16 глав и 6 томов. Он носил комплексный характер, так как содержал нормы не только уголовного права но и нормы гражданского, семейного и процессуального права. Но в основном кодекс Хонг Дыка был уголовным кодексом, так как во всех его статьях была предусмотрена уголовная санкция. Поэтому его нередко называют УК династии Ле. Классовая сущность уголовного права при династии Ле нашла свое отражение именно в кодексе Хонг Дыка. Кодекс открыто защищал интересы, привилегии и господствующее положение феодалов, а также деспотический режим. Французский историк Жан Шено справедливо писал о кодексе Хонг Дыка: «Кодекс законов, который принял Ле Тхань Тонг, является важным элементом в этом восстановлении феодального режима... Этот кодекс, составители которого руководствовались китайскими кодексами средних веков, был призван прежде всего

¹⁴ Кузнецова Н. Ф. Преступление и преступность. М. 1969, с. 13.

¹⁵ Динь Зя Чинь. Указ. раб., с. 156—157.

защищать существующий строй»¹⁶ (подчеркнуто мной — Л. В. К).

По кодексу Хонг Дыка преступления были классифицированы на: общеуголовные (четвертый и пятый тома), должностные и воинские (второй и третий тома). Среди общеуголовных преступлений были выделены т. н. «десять особо тяжких преступлений», которыми признавалось большинство посягательств на безопасность феодального государства, на личность, имущество и привилегии короля и членов его семьи и рода. Так, например, изменой считались захват королевского трона или свержение правящей династии, бунтом — разрушения дворца или мавзолея короля, «святотатством» — кража вещей короля, его оскорбление либо подделка печати короля.

Как раньше при династиях Ли и Чан, король Ле Хань Тонг ввел в кодекс принцип коллективной ответственности за преступление. Например, за кражу, совершенную детьми, наказывались и их родители.

Первая часть первого тома кодекса Хонг Дыка была посвящена системе наказания, общим началам назначения наказания. Кроме пяти основных наказаний феодального уголовного права Китая и телесных, членовредительских наказаний, применявшихся при ранних династиях, в кодексе было предусмотрено новое наказание — денежный штраф. Особенно надо отметить, что кодекс Хонг Дыка предусматривал точную и конкретную градацию наказания. Каждое наказание в зависимости от серьезности деяния было подразделено: удары — по их числу, ссылка — по отдаленности места ссылки, отдача в слуги — по сроку. В зависимости от тяжести преступления, смертная казнь приводилась в исполнение такими же видами казни при ранних династиях, одновременно и другими варварскими способами (повешение, отсечение головы, выставление отрубленной головы напоказ после обезглавливания).

В кодексе Хонг Дыка предусматривалась ответственность за т. н. «поступки, совершенные без разрешения». Согласно ст. 641 кодекса, серьезные «поступки, совершенные без разрешения» карались каторгой либо ссылкой, и малозначительные поступки такого же характера — денежным штрафом. По существу, ст. 641 предусматривала генеральную норму, дававшую возможность феодальной власти по своему усмотрению решать вопрос ответственности нарушителя за «поступки, совершенные без разрешения».

Статьи 657 и 668 кодекса выражали варварский характер средневекового уголовного права. Согласно этим статьям, органы феодального правосудия имели право истязать осужденных и применять орудия пытки (оковы, ручные кандалы и т. д.). Все это считалось «законным» и «нормальным» явлением. О такой жестокой сущности «кулачного права», права голого насилия феодалов, правильно писал проф. М. Д. Багородский: «Ужаснейшие виды смертной казни, членовредительские наказания и пытки должны устранить крестьян и вернуть их «в безмолственное повиновение»¹⁷, так как задачу наказания феодалы видели в том, чтобы как можно больше мучить осужденного»¹⁸.

¹⁶ Жан Шено. Указ. раб., с. 57.

¹⁷ Шаргородский М. Д. Указ. раб., с. 46.

¹⁸ Там же, с. 50.

С целью охраны безопасности личности короля, членов его семьи и дворца кодекс Хонг Дыка предусматривал особо строгие правила о королевской гвардии (вторая часть первого тома). По этим правилам, если телохранители короля неосторожно обнажали меч — они карались обезглавливанием. Карались также стрельба из лука в сторону дворца, вход и выход с нарушением установленного порядка дворца. К лицам, взбиравшимся по стенкам дворца, применялись ссылка, каторга или смертная казнь.

Наряду с жестокой системой наказания, кодекс предусматривал систему денежного вознаграждения и повышения должностных чинов доносчикам о совершенном преступлении.

Отвечая интересам господствующего класса и эксплуатирующего меньшинства, кодекс Хонг Дыка предусматривал композицию, которая была известна и уголовному законодательству других средневековых государств. Кроме этого, в кодексе были предусмотрены обстоятельства, смягчающие ответственность, и перечень категории людей, в отношении которых допускалось смягчение ответственности при назначении им наказания. Такие привилегии имели, например, родные и близкие короля; чиновники, длительное время служившие и помогавшие королю; люди «упорно» и «добросовестно» работавшие при династии; высокие гости короля и другие представители особой знати.

Наконец, согласно кодексу Хонг Дыка, любое лицо за совершение одного из «десяти особо тяжких преступлений» тоже подлежало строгому наказанию. При этом не устанавливались обстоятельства, смягчающие ответственность при назначении виновному наказания, запрещалась композиция, не допускалось освобождение от наказания в силу помилования. Следовательно, обеспечение «верховенства» абсолютной власти главы государства над всем обществом, защита неприкосновенности и «святости» особых привилегий короля, а также других интересов господствующего класса от всяких посягательств — сущность феодального государства Вьетнама как при ранних династиях, так и при династии Ле.

4. Кодекс Зя Лонга 1815 г. С начала XIX в. власть в свои руки взяла самая реакционная и последняя феодальная династия Вьетнама — Нгуен (1802—1945 гг.). Она образовала свое государство в результате контрреволюционной гражданской войны с помощью иностранных агрессивных сил и беспощадного подавления крестьянских волнений. Правители Нгуена укрепляли свое господство путем сосредоточения всей полноты законодательной, исполнительной и судебной власти в своих руках. Поэтому уголовное право при династии Нгуен было крайне реакционным. Оно было подчинено только одной задаче: восстановление и укрепление старого феодального правопорядка, защита устарелого самодержавия и прямое подавление любого посягательства на интересы эксплуататоров даже в форме обнаружения умысла. В 1815 г. был издан свод «Правила правящей династии Вьетнама» под названием «Кодекс Зя Лонга» — название первого короля династии, т. е. Нгуен Ань в годы своего правления (1802—1819 гг.).

Кодекс Зя Лонга, по существу, являлся полной копией свода законов маньчжурской династии Китайской империи. Об этом Жан Шено писал: «Не случайно этот новый кодекс носил на себе печать значительного влияния законов, обнародованных в Китае маньчжурской династией Цин. Снова, как и не раз. прежде, вьетнамский

привилегированный класс заимствовал у старого китайского режима средства для поддержания своей власти»¹⁹.

Кодекс Зя Лонга состоял из 398 статей и 22 томов, среди которых 9 томов (с 12 по 20) были посвящены вопросам уголовного права. Наряду с этим, в других статьях кодекса также была предусмотрена уголовная ответственность за различные деяния. Следовательно, по существу кодекс Зя Лонга был уголовным кодексом, основные положения которого (принцип коллективной ответственности, система наказания, общие начала назначения наказания, композиция, система денежного вознаграждения и повышения должностных чинов и т. д.) были заимствованы из кодекса Хонг Дыка 1483 г. Однако рядом с этим, кодекс Зя Лонга выделялся более суровым подавлением эксплуатируемых.

По этому кодексу, преступлением считалось большинство нарушений отношений в сферах административного, гражданского, семейного права, а также в области феодальной морали. Кодекс предусматривал принцип аналогии закона. Так, согласно ст. 43 кодекса, совершение деяния, не предусмотренного законом, каралось путем применения наказания за другое преступление, предусмотренное законом. Устанавливая принцип аналогии закона, кодекс Зя Лонга имел своей целью достижение последовательного осуществления неотвратимости наказания за любое «опасное» деяние, установленное феодальным государством. Кроме принципа аналогии закона, ст. 351 кодекса предусматривала т. н. «поступки, совершенные без разрешения». Эту статью применяли феодалы в тех случаях, когда они хотели наказать деяние, посягающее на интересы своего класса. Следует отметить, что принцип аналогии закона и наказуемость т. н. «поступка, совершенного без разрешения» выражали реакционный и консервативный характер феодального государства, в котором тяжким преступлением считалось малейшее нарушение частной собственности, привилегий феодального помещика²⁰.

По кодексу Зя Лонга, принцип коллективной ответственности применялся к преступлениям против власти, династии и короля. Например, согласно ст. 223 кодекса за измену либо бунт осужденный и соучастники наказывались четвертованием, его родные мужского пола старше 16 лет (дед, отец, братья, сыновья, внуки, зятья) — обезглавливанием, а родные мужского пола моложе 16 лет и все родные женского пола (бабушка, мать, сестры, жена, дочери, внучки, невестки) — отдачей в слуги знатым семьям.

Наряду с расширением объема и пределов уголовной ответственности, кодекс Зя Лонга предусматривал еще более варварские наказания. По этому вопросу Жан Шено писал: «Новый кодекс восстанавливал и усиливал наказания, предусмотренные кодексом династии Ле за сопротивление властям, за восстания и за измену»²¹.

По кодексу Зя Лонга, из пяти основных наказаний Китайской империи, телесные наказания (избиение палкой и избиение розгами) были предусмотрены во всех его статьях. В этом отношении режим, установленный феодалами при династии Нгуен, был в полном смысле слова палочным²². Например, ст. 80 кодекса устанавливала сто палочных ударов для виновных за уклонение от уплаты налогов и

¹⁹ Жан Шено. Указ. раб. с. 101.

²⁰ Курс советского уголовного права, т. 2, М., 1970, с. 6.

²¹ Жан Шено. Указ. раб., с. 102.

²² История Вьетнама..., с. 251.

населения от трудовой повинности, и от десяти до пятнадцати палочных ударов для ремесленников, скрывавшихся от трудовой повинности. Среди дополнительных наказаний, клеймение было самым распространенным. Таким образом, система наказания в уголовном праве при династии Нгуен была классической системой наказания феодального уголовного законодательства, имевшей крайне жестокий характер²³. Особо следует отметить, что в кодексе Зя Лонга были конкретно и точно предусмотрены размер, форма, материалы для изготовления орудий пытки (кнул, палка, оковы, колодка, ручные кандалы и многие другие), а также способы применения каждого из них к осужденным. Все это вновь свидетельствует о крайне реакционной и нечеловечной сущности династии Нгуен по сравнению с ранними феодальными династиями Вьетнама.

Характерной чертой кодекса Зя Лонга было отрицание принципа индивидуализации наказания, так как за каждое преступление законодатель устанавливал абсолютно определенное наказание. Такая устойчивая система наказания не давала возможности судебным органам индивидуализировать наказание с учетом характера и степени конкретного преступления и личности, его совершившего.

О денежном выкупе за преступление при династии Нгуен Жан Шено писал: «Народ живет в невероятной нищете. Король и мандарины угнетают народ самым возмутительным образом. Правосудие во власти денег. Богатый может безнаказанно притеснять бедняка, так как он уверен, что при помощи денег ему удастся привлечь правосудие на свою сторону»²⁴.

По кодексу Зя Лонга к «десяти особо тяжким преступлениям» широко применялась система денежного вознаграждения и повышения должностных чинов. Одновременно строго каралось недоносительство. Ст. 223 кодекса предусматривала денежное вознаграждение доносчику о совершенной измене либо бунте, а за задержание виновного — повышение чиновнической должности (для гражданских) и повышение звания (для военнотружущих). По той же статье лицо за недонесение о совершенных тех же преступлениях каралось обезглавливанием.

Кодекс Зя Лонга явно выражал классовое неравенство при назначении наказания, строгость которого зависела от социальной принадлежности виновного. Кодекс прямо предусматривал более строгое наказание за одно и то же преступление, но совершенное младшим в отношении старшего, простым гражданином в отношении чиновника, солдатом в отношении офицера, слугами в отношении своего хозяина и т. д. Так, ст. 236 кодекса, обеспечивая защиту чиновникам феодального государства, предусматривала ссылку за избиение сборщиков налогов. По кодексу Зя Лонга, не признавалось преступлением убийство мужем своей жены, если он застал ее во время прелюбодеяния. При этом, если жена не была убита, она каралась за измену супружеской верности.

5. Таким образом, анализ основных черт феодального уголовного права Вьетнама при различных династиях позволяет сделать следующие общие выводы.

Во-первых, феодальное уголовное право Вьетнама на всех этапах его существования всегда было антинародным уголовным правом. Оно

²³ Динь Зя Чинь. Указ. раб., с. 280.

²⁴ Жан Шено. Указ. раб., с. 104.

имело задачей охрану государственного и общественного строя, частной собственности, интересов и привилегий господствующего класса, всего феодального правопорядка от посягательств, а также подавления сопротивления народных масс, в основном крестьянства.

Во-вторых, в феодальном уголовном праве Вьетнама основным институтом признавался принцип коллективной уголовной ответственности, который применялся к преступлениям, посягающим на безопасность государства, личность и особые привилегии его главы — короля.

В-третьих, система наказания феодального уголовного права Вьетнама была крайне жестокой. Она была в основном системой наказания средневекового уголовного права Китая, имевшей целью причинение физических страданий, так как «первым и главным средством в борьбе с преступностью в условиях эксплуататорских формаций всегда было уголовное наказание»²⁵.

И, наконец, в-четвертых, феодальное уголовное право Вьетнама открыто провозглашало классовое неравенство. Это явно проявлялось не только в ненаказуемости за преступления, но и во взглядах феодалов на некоторые преступления. Маркс еще в молодости дал характеристику феодальному уголовному праву, закрепляющему положение классового неравенства: «Что для одной стороны — право, то для другой — правонарушение»²⁶, или «Один имеет право делать то, на что другой не имеет права»²⁷.

В заключение следует отметить, что, хорошо замечая такую антинародную сущность вьетнамского феодального уголовного права, после завоевания Вьетнама в середине XIX в. французские колонизаторы продолжали применять кодекс Зя Лонга до введения в действие их кодекса Наполеона в Южном Вьетнаме (1877 г.) и издания полуфеодально-колониальных УК Северного Вьетнама (1921 г.), УК Центрального Вьетнама (1933 г.).

²⁵ Карпец И. И. Наказания: социальные, правовые и криминологические проблемы. М., 1973, с. 10.

²⁶ Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. I, с. 16.

²⁷ Там же, с. 15.

6. „მაცნე“, ეკონომიკისა და სავაჭრობის სერია, 1986, № 1

განხილვის წიგნი

საკუთრების სამართლებრივი ურთიერთობის განხილვისათვის

საკუთრების სამართლებრივი ურთიერთობა ესაა აბსოლუტური, ნივთობრივი სამართლებრივი ურთიერთობა. აბსოლუტური, ტრადიციული გაგებით, გულისხმობს იმას, რომ მესაკუთრის, როგორც უფლებამოსილი სუბიექტის, წინაშე დგას ვალდებულ პირთა განუსაზღვრელი წრე. ნივთობრივის ცნება გულისხმობს, რომ მესაკუთრის ინტერესების დამაყოფილებსათვის საჭიროა მის წინაშე მდგარ ვალდებულ პირთა პასუხობა. ამდენად, საკუთრების სამართლებრივ ურთიერთობაში ერთ მხარეზეა უფლება, ყველა დანარჩენზე — მოვალეობები. ბუნებრივია, რომ ამ ურთიერთობის რეალიზაციაც აღნიშნულ უფლება-მოვალეობათა ფარგლებში უნდა მოხდეს. მაგრამ საკუთრების სამართლებრივი ურთიერთობისადმი ამგვარი მიდგომა ცალმხრივი იქნებოდა. ამ ურთიერთობაში მესაკუთრე არა მარტო აქტიური სუბიექტია, არამედ პასიურიც მესამე პირთა მიმართ. მარტო ამ უკანასკნელთა კი არ ევალდებათ თავი შეიკავონ მესაკუთრის უფლებათა შელახვისაგან, არამედ მესაკუთრეც ვალდებულია თავის მხრივ არ მიუყენოს მათ ზიანი საკუთრების ობიექტით. კანონით აკრძალულია საკუთრების ობიექტების გამოყენება სახელმწიფოსა და საზოგადოების ინტერესების საზიანოდ. აკრძალულია პირადი საკუთრების ობიექტებით სხვაზე ზიანის მიყენება, მათი არაშრომითი შემოსავლის წყაროდ გადაქცევა. ბუნებრივია, მესაკუთრის ეს მოვალეობანი მესამე პირთა მიმართ ხშირად მისი პასუხობით ხორციელდება. ამდენად, როდესაც რაიმე კანონსაწინააღმდეგო მოქმედებისაგან თავის შეკავებაზე ვლაპარაკობთ (ცხადია, ზემოქმედების ობიექტი ქონებაა, როცა მესაკუთრის უფლებებზეა ლაპარაკი, ხოლო მესამე პირთა უფლებებზე მსჯელობისას შეიძლება იყოს, როგორც ქონება ისე სხვა სიკეთე), იგი საკუთრების სამართლებრივი ურთიერთობის ორივე მხარეს ეხება. ახლა შევხედოთ მოცემულ ურთიერთობას სუბიექტთა აქტიურობის კუთხით. ეს მოვალეობაც ორივე მხარეზე აღმოჩნდება. რა თქმა უნდა, მესაკუთრეს სრული უფლება აქვს, გამოიყენოს ან არ გამოიყენოს ქონება. თავისთავად ნივთის ფლობა და ყველა დანარჩენთა პასუხობა საკმარისია საკუთრებითი ურთიერთობის რეალიზაციისათვის. მაგრამ ყოველთვის ეს ასე არაა. ზოგჯერ მესაკუთრეს კატეგორიულად მოეთხოვება იაქტიუროს და სათანადოდ დიცივას — შეინახოს საკუთრების ობიექტი. საქართველოს სსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსით შესაძლებელია სახლის ჩამორთმევა უსასყიდლოდ თუ მოქალაქე არ უვლის და არაფრად მიიჩნევს მის ნგრევას, არ უკეთებს მას აუცილებელ რემონტს (მ. 137). ასევე სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 138-ე მუხლით, თუ მოქალაქე არ უვლის თავის ქონებას, რომელსაც საზოგადოებისათვის მნიშვნელოვანი ისტორიული, მხატვრული ან სხვა ღირებულება აქვს, გაფრთხილების შემდგომ შესაძლებელია მისი სასყიდლიანი ჩამორთმევა

და სახელმწიფო საკუთრებად გამოცხადება. ამდენად, საკუთრების სამართლებრივი ურთიერთობის შიგნით მესაკუთრე ზოგჯერ აქტიური მოქმედების სუბიექტია. მხედველობაშია იმპერატიულობა, კანონით სავალდებულობა, თორემ საკუთრების არსებობას აზრი არ ექნება, თუ მესაკუთრე არ გამოიყენებს მას. იგივე მდგომარეობას დავინახავთ ჩვენ ამ სამართლებრივი ურთიერთობის მეორე მხარეზე. რა თქმა უნდა მესაკუთრის უფლებების რეალიზაცია ამ სამართლებრივი ურთიერთობის ფარგლებში ძირითადად მესამე პირთა პასიურობას მოითხოვს. ასე არაა მდგომარეობა ყოველთვის. ჯერ ერთი საჭიროა საკუთრების ობიექტის მოვლა-შენახვა მისი გამოყენების პროცესში (ვთქვათ, ვახდენთ ავტომანქანის ან სხვა ობიექტის შეკეთებას); ან კიდევ საჭიროა საკუთრების დაცვა და სხვა. ყველა ამ შემთხვევაში მესამე პირთა წრე უფრო შემოფარგლულია. სწორედ ამ შემთხვევებში მესამე პირთა აქტიური მოქმედება გარკვეულად იმპერატიულადაა დადგენილი. საკუთრების ობიექტი რომ შევაკეთოთ, ამისათვის საჭიროა სახელშეკრულებო ურთიერთობებში შესვლა მესამე პირებთან. იმპერატიულობაში ჩვენ გვესმის სწორედ მესამე პირთა მხრიდან გარიგების დადებაზე უარის თქმის შეუძლებლობა. არსებობს სპეციალური ორგანიზაციები, რომლებიც მოწოდებული არიან მოემსახურონ მესაკუთრეებს. ამ ვითარებაში მოცემული ვალდებულებითი ურთიერთობით სარგებლობს მესაკუთრე და მისი დამყარების მიზანია საკუთრების ობიექტის ნორმალურ მდგომარეობაში შენარჩუნება. მეორე მხარე საკუთრების ობიექტის სიკეთით არ სარგებლობს. საკმარისია ჩვენი საკუთრება იქცეს „სხვის საკუთრებად“ (ამ სიკეთით სხვაშეცხადის სარგებლობს), რომ ჩვენ აღმოვჩნდეთ ტრადიციულ ვალდებულებით ურთიერთობაში. თუმცა აქაც ვალდებულებათა ერთი კატეგორია არსებული საკუთრებითი ურთიერთობის, საკუთრების აბსოლუტური უფლების სრულ რეალიზაციას ემსახურება. სწორედ აქაა საკუთრება დინამიკაში. ნივთის განკარგვა ვასხვისებით არსებული საკუთრებითი ურთიერთობის დასასრულს მოასწავებს კონკრეტული მესაკუთრისათვის. მაგრამ მესამე პირთა პასიურობა-აქტიურობა მარტოოდენ მესაკუთრის მიმართ არ არსებობს. ტიტულიან მფლობელსაც (დამქირავებელს) შეუძლია მოითხოვოს მათგან ამგვარი ქცევა. მართალია, აქ სახელშეკრულებო ურთიერთობაა სახეზე, მაგრამ პასიურად ყოფნის მოვალეობა მესაკუთრის მიმართ ყოველთვისაა. ჩვენ ვთქვით, საჭიროა საკუთრების უფლების დაცვა. მესამე პირთა პასიურობა რომ უზრუნველყვოდ, საჭიროა გარკვეულ პირთა აქტიური მოქმედება. ამგვარი მოქმედების მოვალეობა საკუთრებითი ურთიერთობის ფარგლებში უნდა ვეძებოთ. უფლების დაცვა ხდება დარღვევამდე და მისი დარღვევის შემდეგ. ორივე შემთხვევაში სხვა პირთა წრე გარკვეულად დაკონკრეტებულია. სხვა პირებმა (მხედველობაშია პირთა განუსაზღვრელი წრე) თავი უნდა შეიკავონ მესაკუთრის ქონების ქურდობისაგან, დაზიანებისაგან ან სხვა სამართალდარღვევისაგან, რაც ხელს უშლის მესაკუთრეს ქონების ნორმალურად სარგებლობაში, განკარგვაში. ეს მოვალეობანი სამართლის სხვადასხვა დარგებითაა დადგენილი. ისინი აბსტრაქტული, ზოგადი ზემოქმედების ვითარებაში საკუთრებითი ურთიერთობის შინაარსის ელემენტებია. თუმცა ამგვარი მოვალეობანი არსებობს საზოგადოებაში არსებულ სხვა სიკეთის მიმართაც. ყველა ვალდებულია თავს იკავებდეს სხვისი ჯანმრთელობის დაზიანებისაგან, პატივისა და ღირსების შელახვისაგან. მაგრამ სამართლის ზოგიერთი დარგის სიცოცხლე ამ მოვალეობათა დარღვევის გარეშე არ იწყება. საკმარისია ქურდობის ფაქტი, რომ სისხლის სამართალში

თლებრივი ურთიერთობა გაჩნდეს. ამდენად, საკუთრებითი ურთიერთობა უნდა განვიხილოთ სტატიკასა და დინამიკაში. როცა საკუთრების ობიექტის სიკეთით სარგებლობს მარტოოდენ მესაკუთრე (ნიეთის მოხმარება პირადი მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად), აქ მისი სტატიკა გვაქვს მარტოოდენ. ხოლო, როდესაც საკუთრების სიკეთით სარგებლობს სხვაც (ქირავნობა, თხოვება) აქ მისი დინამიკა სახეზე. არსებული ვალდებულებითი ურთიერთობა არ აუქმებს საკუთრების ტრადიციული გაგებით. სტატიკა შედარებით მარტივ ურთიერთობას გულისხმობს და აქ მესაკუთრის უფლება ნივთზე უფრო ფართოა, ვიდრე დინამიკის პროცესში, რაც ურთიერთობათა გართულებას და ინტერესთა ზრდას მოასწავებს.

სამოქალაქო კანონმდებლობა მაქსიმალურად იცავს მესაკუთრის ინტერესებს. მომავალში კვლავაც გაიზრდება ამ უფლების დაცვის გზები. ამისათვის საჭიროა საკუთრების სამართლებრივი ურთიერთობის სრული რეალიზაცია. ჩვენ ზემოთ ვთქვით, რომ მესამე პირთაგან ზოგჯერ აქტიურობა საჭირო მესაკუთრის უფლებამოსილება რომ იქნას დაცული. ეს აქტიურობა კი საჭიროა როგორც ამ ურთიერთობის დარღვევამდე, ისე მისი დარღვევის შემდგომ. ამიტომ ამ მოვალეობის შეუსრულებლობისათვის პასუხისმგებლობის გაზრდა მესაკუთრის ინტერესების დაცვას ხელს შეუწყობდა. ეს იმის შესაძლებლობასაც მოგვემდღა, რომ ზოგჯერ ინტერესთა დაპირისპირებისგანაც განვთავისუფლებულიყავით. (მხედველობაში გვაქვს ვინდიკაციის პროცესში წარმოქმნილი წინააღმდეგობანი).

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის სამართლის სექტორმა.

როგორც ცნობილია, უკანასკნელ წლებში დაწესდა მეცნიერების სხვადასხვა დარგის წარმომადგენელთა რესპუბლიკური შეხვედრები, სადაც იხილავენ შესაბამისი მეცნიერების სფეროში წარმოქმნილ საჭირობოროტო საკითხებს. ამ კარგ ტრადიციას მხარი აუბენ აგრეთვე ქართველმა სწავლულმა იურისტებმაც, რომელთა პირველი თავშეყრა მოხდა ქ. ქუთაისში 1984 წ. 26—27 ოქტომბერს. ეს ღონისძიება მოეწყო საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის თაოსნობით.

შეხვედრა გახსნა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტმა აკად. ე. ხარაძემ. შესავალი სიტყვა წარმოთქვა და შეხვედრის მონაწილეებს მიესალმა საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მდივანი გ. ენუქიძე. პლენარულ სხდომაზე სწავლულმა იურისტებმა წაიკითხეს მოხსენებები. ამის შემდეგ შეხვედრის მონაწილენი დაიყვნენ სექციებად. სულ ჩამოყალიბდა სამი სექცია: 1) სახელმწიფო სამართლის, სამართლის თეორიისა და საბჭოთა აღმშენებლობის, 2) სამოქალაქო სამართლის და 3) სისხლის სამართლის, სისხლის სამართლის საპროცესო სამართლის და კრიმინოლოგიის.

ამ ნომერში ვაგრძელებთ იურისტთა ხსენებულ შეხვედრაზე წაკითხული მოხსენებების და სექციების სხდომებზე გაშრობულ მეცნიერთა მიერ წარმოთქმული სიტყვების ტექსტის ბეჭდვას (დასაწყისი იხ. „გაცნე“, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1985, 4).

გივი ინჟირავლი

ქართველ მეცნიერ-იურისტთა როლის ავალღებვისათვის
კომუნისტური მშენებლობის ამოცანების გადაწყვეტაში

ჩვენი ქვეყანა ემზადება საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XXVII ყრილობისათვის. ყოველი ყრილობა უდიდეს როლს ასრულებს პარტიისა და მთელი ხალხის ცხოვრებაში, მაგრამ მომავალი ყრილობის მნიშვნელობას, პირველ ყოვლისა, ის გარემოება განსაზღვრავს, რომ მასზე მიღებული იქნება პარტიის პროგრამის ახალი რედაქცია, რომლის საფუძველზე ჩვენ მოვიხდებოდა მუშაობა ათეული წლების მანძილზე.

უკვე გამოქვეყნებულ სახელმძღვანელო მასალებიდან ნათელი ხდება, რომ პროგრამის ახალი რედაქცია საჭირო შეიქმნა იმიტომ, რომ ბოლო მეოთხედი საუკუნის მანძილზე ჩვენს ქვეყანაში მომხდარმა სერიოზულმა ეკონომიკურმა და სოციალურმა ცვლილებებმა მოითხოვეს ღრმა ანალიზი, მიმდინარე და გრძელვადიანი მიზნების დაზუსტება, მათი მიღწევის გზების დასახვა. პარტიამ წამოაყენა და დაასაბუთა სოციალიზმის გეგმაზომიერი და ყოველმხრივი სრულყოფის, ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარე-

ბის საფუძველზე საბჭოთა საზოგადოების თვისობრივად ახალი მდგომარეობის მიღწევის, კომუნიზმისაკენ შემდგომი წინსვლის კონცეფცია.

აქამდე გავრცელებულმა ზოგიერთმა დებულებამ ვერ გაუძლო დროის გამოცდას, ვინაიდან შეიცავდნენ რეალობას მოწყვეტის, მოვლენათა გასწრების, გაუმართლებელი დეტალიზაციის ელემენტებს. ამიტომ, საჭირო იქნება საზოგადოებრივი შეგნების ერთგვარი „ხელახალი ორიენტირება“. სწორედ ამაში მდგომარეობს თანამედროვე პერიოდში ჩვენი იდეურ-პოლიტიკური მუშაობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ამოცანა, ყველა საზოგადოებრივ მეცნიერებათა და მათ შორის იურიდიული მეცნიერების საზრუნავი. წამოყენებული კონცეფციიდან გამომდინარე, პარტია პირველხარისხოვნად თვლის იურიდიულ მეცნიერებასთან უშუალოდ დაკავშირებულ ისეთ პრობლემებს, როგორცაა სოციალისტური დემოკრატიის შემდგომი სრულყოფა, საბჭოთა პოლიტიკური სისტემის, სოციალისტური სახელმწიფოებრიობის, ხალხის თვითმმართველობის ყველა ფორმის განვითარება. აქედან კი გამომდინარეობს თეორიულად დასამუშავებელი უფრო კონკრეტული საკითხები: სახალხო დემუტატთა საბჭოების როლის შემდგომი ამაღლება, საბჭოთა კანონმდებლობის სრულყოფა ახალი კონსტიტუციის საფუძველზე კანონიერებისა და მართლწესრიგის განმტკიცება, მოსახლეობის უფრო ფართოდ ჩაბმა სახელმწიფოს საქმეთა მართვაში.

გვიჭრობ, სწორედ თითოეული ამგვარი პრობლემა უნდა გახდეს განხილვის საგანი საქართველოს მეცნიერ-იურისტთა მომდევნო შეხვედრებში. მიმდინარე შეხვედრის თემა კი მეტად ზოგადია და ფაქტიურად ყველა სამართლებრივ ინსტიტუტებს მოიცავს. შემოთავაზებული მოხსენებების უმრავლესობაც რომელიმე ერთ პრობლემასთან არ არის დაკავშირებული.

მომავალი შეხვედრის თემა ამთავითვე თუ შეირჩევა, მეცნიერ-იურისტებს შესაძლებლობა მიეცემა წინასწარ დაამუშაონ საინტერესო აქტუალური საკითხები, თავიანთი კვლევის შედეგები გააცნონ შეკრების მონაწილეებს. ასეთ ვითარებაში შეხვედრაზე შეიძლება შემუშავებულ იქნეს სახელმწიფო მშენებლობის პრაქტიკისათვის სათანადო მეცნიერული რეკომენდაციები.

დღევანდელ პირობებში მეცნიერ-იურისტები, ისევე როგორც სხვა საზოგადოებრივ მეცნიერებათა ყველა წარმომადგენელი, კარგად უნდა ერკვეოდეს კომუნისტური პარტიისა და სახელმწიფოს საშინაო და საგარეო პოლიტიკის საკითხებში, იყოს აქტიური პოლიტიკური მებრძოლი და უნარი შესწევდეს ყოველთვის დაიცვას თავისი პოზიცია, ამხილოს არსებული ნაკლოვანებანი ამ პოლიტიკის გატარებაში.

ამ მხრივ დიდი ზიანი მოაქვს ისეთ მანკიერებას, როდესაც ცდილობენ ამოფარონ აქტუალურ თემატიკას, როდესაც სამეცნიერო ნაშრომებს დაასათურებენ სოციალისტური სახელმწიფოსა და სამართლის აქტუალური პრობლემების საკითხებით, შინაარსი კი სულ სხვაა, თანაც გადაწერილი რუსი ავტორების მოძველებული ნაშრომებიდან. არაკომპეტენტური და არაობიექტური რეცენზენტების წყალობით, თანაც ამა თუ იმ თანამდებობის პირის გაუმართლებელი მხარდაჭერით, ზოგიერთი ავტორი ახერხებს სქელტანიანი წიგნების გამოქვეყნებას, რომლებსაც არავითარი თეორიული ღირებულება და პრაქტიკული მნიშვნელობა არა აქვს. ეს მაშინ, როდესაც ქა-

ღალდის ნაკლებობის გამო ვერ ხერხდება საჭირო რაოდენობით ნორმატიული მასალის გამოცემა.

საბჭოთა საზოგადოების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე საზოგადოებრივ მეცნიერებათა, მათ შორის იურიდიული მეცნიერების როლის ამაღლებასთან დაკავშირებით არ შეიძლება ყურადღება არ მიექცეს მეცნიერ-იურისტთა წარმომადგენლობას რესპუბლიკის მეცნიერებათა აკადემიაში. განსხვავებით სხვა მეცნიერებებისაგან და განსხვავებით სხვა მოკავშირე რესპუბლიკებისაგან ამჟამად ქართული იურიდიული მეცნიერების არც ერთი წარმომადგენელი არ არის აკადემიაში მისი ნამდვილი წევრის ან წევრ-კორესპონდენტის სახით, მაშინ როდესაც ქართველ მეცნიერ-იურისტებს არანაკლები მიღწევები გააჩნიათ ვიდრე ქართველ ისტორიკოსებს, ეკონომისტებს, ფილოსოფოსებს. ბევრმა ქართველმა იურისტმა თავისი ნაშრომებით ფართოდ გაითქვა სახელი ჩვენი რესპუბლიკის ფარგლებს გარეთაც. მე მხედველობაში მყავს პირველყოვლისა, ჩემი კოლეგები, თბილისის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის პროფესორები სერგო ჯორბენაძე, ლევან ალექსიძე, შალვა ჩიკვაშვილი, აგრეთვე მეცნიერებათა აკადემიის სამართლის სექტორის მთელი რიგი თანამშრომლები. დარწმუნებული ვარ, რომ ეს გაუგებარი იგნორირება ქართველ მეცნიერ-იურისტებისა შეწყდება და მეცნიერებათა აკადემიაში ვაკანსიების გამოცხადების დროს სათანადო ადგილები სამართალმცოდნეებსაც დაეთმობა.

აპოლონ ფალიაშვილი

დანაშაულოების წინააღმდეგ ბრძოლის საკითხები თანამედროვე პირობებში

1. საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტი და ადმინისტრაციული ორგანოები დიდ ყურადღებას უთმობენ სოციალისტური საკუთრების დაცვას. სტატისტიკური მონაცემები მოწმობენ, რომ სოციალისტური ქონების გატაცება ჯერ კიდევ წარმოადგენს გავრცელებულ დანაშაულს. ამ დანაშაულის საშიშროება იმაში გამოიხატება, რომ იგი გრძელდება გარკვეული დროის განმავლობაში და მისი ჩადენა არ ამოწურება ერთეული ფაქტებით. ასეთი დანაშაული ხშირად ჯგუფურია და მის ჩადენაში მონაწილეობს ის, ვისაც მინდობილი აქვს სოციალისტური ქონების დაცვა, მოვლა-პატრონობა და კონტროლი. პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ სოციალისტური ქონების გამტაცებლების საქმიანობა დაკავშირებულია სხვა დანაშაულთან: მექრთამეობასთან, თანამდებობის ბოროტად გამოყენებასთან, სამსახურებრივი უფლებამოსილების გადაშეცემასთან, სამსახურებრივ სიყალბესთან, სპეკულაციასთან და მკვლელობასთანაც კი.

სოციალისტური ქონების დატაცების წინააღმდეგ ბრძოლის დარგში ჯერ კიდევ შეიმჩნევა ნაკლოვანებები. ყველგან და ყოველთვის ეფექტურად არ ებრძვიან ამ დანაშაულს. სათანადო რეაგირება არ ხდება მშრომელთა განცხადებებზე, და საჩივრებზე რომლებიც მიუთითებენ სოციალისტური ქონების დატაცების ფაქტებზე; შეიმჩნევა ნაკლოვანებები კადრების შერჩევაში, განაწილებაში და დაწინაურებაში. უნდა გაუმჯობესდეს და გადახარისხდეს სარევიზიო-საკონტროლო აპარატის მუშაობა, რომლებიც, ზოგ შემთხვევაში, ვერ აღგენენ სახელმწიფო ან საზოგადოებრივი ქონების დატაცების აშკარა ფაქტებს.

რა ფორმითაც არ უნდა ხორციელდებოდეს სოციალისტური ქონების დატაცება, იგი მიმართულია ჩვენი საზოგადოების ეკონომიკური საფუძვლების შესუსტებისაკენ და წარმოადგენს სერიოზულ დანაშაულს როგორც თავისი შედეგებით, ისე ხასიათითაც.

2. საბჭოთა აპარატის თანამშრომლების დიდი უმრავლესობა კეთილსინდისიერად და პატიოსნად ეკიდება თავის სამსახურებრივ მოვალეობას, მაგრამ არიან ისეთებიც, რომლებიც პირადი გამდიდრების მიზნით, იდენენ ისეთ მძიმე დანაშაულს, როგორცაა მექრთამეობა. მექრთამეობის წინააღმდეგ ბრძოლას არ დაუკარგავს აქტუალობა თანამედროვე პირობებშიც.

მექრთამეობის განსაკუთრებული საშიში ხასიათი იმაში გამოიხატება, რომ იგი ხელყოფს საბჭოთა სახელმწიფო აპარატის ნორმალურ მუშაობას, შეუძლია მიაყენოს მას სერიოზული ზიანი, შეასუსტოს სახელმწიფო დისციპლინა, სახელი გაუტეხოს საბჭოთა სახელმწიფო აპარატის ავტორიტეტს

მშრომელთა თვალში, იგი აგრეთვე ხელყოფს ცალკეულ მოქალაქეთა კანონიერ უფლებებსა და ინტერესებს.

თანამედროვე პირობებში ადმინისტრაციული ორგანოების კარგი მუშაობის შედეგად მექრთამეობის ბევრი შემთხვევა გამოძლეანდა და დამნაშავე პირები სამართლიანად დაისაჯნენ. მაგრამ, ამასთან ერთად, საგამოძიებო და სასამართლო ორგანოებმა ყოველი მექრთამეობის საქმის გამოძიება-განხილვის დროს უნდა დაადგინონ ის ხელშემწყობი პირობები და მიზეზები, რამაც გამოიწვია ან გააადვილა მექრთამეობა. შესაბამისი სახელმწიფო ორგანოებისა და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების მეშვეობით უნდა გატარდეს გამაფრთხილებელ-პროფილაქტიკური ღონისძიებანი მექრთამეობის წინააღმდეგ ეფექტურ ბრძოლას და ყოველი მექრთამის გარდაუვალ პასუხისმგებლობას შეუძლია მკვეთრად შეამციროს და აღმოფხვრას ისეთი მძიმე დანაშაული, როგორცაა მექრთამეობა.

3. თანამედროვე ეტაპზე ყველაფერი კეთდება იმისათვის, რომ დაკმაყოფილებულ და უზრუნველყოფილ იქნეს მოსახლეობის მზარდი მოთხოვნები. ასეთ ვითარებაში სპეკულაციის წინააღმდეგ დაუნდობელი ბრძოლა წარმოადგენს ადმინისტრაციული ორგანოების ერთ-ერთ ძირითად ამოცანას. სპეკულაციის მეშვეობით ხელოვნურად იზრდება მოთხოვნები საქონელზე, თავს იჩენს საქონლის დეფიციტურობა. სპეკულაციის ჩამდენი უშრომლად მდიდრდება, მასში უზომოდ ვითარდება კერძომესაკუთრული ტენდენციები, სპეკულანტი ეჩვევა მუქთახორულ და პარაზიტულ ცხოვრებას. ყოველი მოქალაქე, რომელიც სპეკულაციური გზით იძენს მოხმარების საგნებს, ნებით თუ უნებლიედ ხელს უწყობს სპეკულაციის განვითარებას. სწორედ ამიტომ ისინი საყოველთაო გაიციხვას იმსახურებენ.

სპეკულაცია ჯერ კიდევ წარმოადგენს გავრცელებულ დანაშაულს. იმისათვის, რომ შემცირდეს ეს დანაშაული მილიციისა და საგამოძიებო ორგანოებმა უნდა გაააქტიურონ ბრძოლა ამ დანაშაულის ჩადენის ყოველი ფაქტის გამოძიებასთან დაკავშირებით, უნდა გამოაშკარავონ ამ დანაშაულის ყოველი მონაწილე, ხელშემწყობი, წამქეზებელი, დამხმარე. ასეთი კატეგორიის საქმე უფრო ხშირად უნდა იხილებოდეს საზოგადოებრივი ბრალმდებლის მონაწილეობით, სასამართლოს გამსვლელ სესიებზე იმ დაწესებულებებში, სადაც მუშაობს ან სწავლობს დამნაშავე. სასამართლოს განაჩენი უნდა იყოს განხილული მშრომელთა კოლექტივის კრებებზე.

4. შრომა საბჭოთა სახელმწიფოში პატივის, ღირსების საქმეა და ყველა შრომისუნარიანი მოქალაქის მოვალეობაა, მაგრამ ჯერ კიდევ არიან ჩვენში ადამიანები, რომლებიც თავს არიდებენ შრომას, ცხოვრობენ სხვის ხარჯზე, ეწევიან პარაზიტულ ცხოვრებას, მათხოვრობას, მაწანწალობას. აქცევს რა აღნიშნულ საკითხს დიდ ყურადღებას, საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა არაერთხელ განიხილა რესპუბლიკაში მუქთახორობის წინააღმდეგ ბრძოლის გაძლიერების საკითხი.

მიუხედავად ამისა, არ შეიძლება ითქვას, რომ მუქთახორობისა და პარაზიტული ელემენტების წინააღმდეგ ბრძოლა ჩვენს რესპუბლიკაში ყველგან და ყოველთვის მიმდინარეობს თანაბრად და მიზანსწრაფულად. ზოგ შემთხვევაში შინაგან საქმეთა ორგანოები, სახალხო დეპუტატთა საქალაქო და რაიონული აღმასრულებელი კომიტეტები მუქთახორობასთან ბრძოლის დროს ამჟღავნებენ ფორმალიზმს, ძალიან ნელა და სუსტად ავლენენ მუქთა-

ხორებს, არ ლებულობენ ეფექტურ ღონისძიებებს მათი შრომითი მოწყობისათვის.

თანამედროვე პირობებში ყველაფერი უნდა გაკეთდეს იმისათვის, რომ გარდაიქმნას და გაუმჯობესდეს ადგილობრივი ორგანოების, მილიციის, პროკურატურის და სასამართლოების მუშაობა მუქთახორებისა და პარაზიტული ელემენტების წინააღმდეგ ბრძოლის დარგში. ყველა მუქთახორას და პარაზიტული ცხოვრების მოყვარულს უნდა შეექმნას შინაგანი რწმენა, რომ მისი მოქმედება არ დარჩება შეუმჩნეველი და დაუსჯელი. მხოლოდ ასეთ პირობებში შეიძლება მუქთახორობისა და პარაზიტული ელემენტების წინააღმდეგ ეფექტიანი ბრძოლა და ამ მანკიერების აღმოფხვრა.

5. ერთ-ერთი დანაშაული, რომლის აღკვეთაც თანამედროვე პირობებში პირველხარისხოვან ამოცანას წარმოადგენს, არის ხულიგნობა. იგი საკმაოდ გავრცელებული დანაშაულია. პარტია და მთავრობა ყოველთვის დიდ ყურადღებას უთმობს ხულიგნობის წინააღმდეგ ბრძოლას. კანონმა გააძლიერა ხულიგნობისათვის აღმინისტრაციული, მატერიალური, სიძხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა, შეამჭიდროვა ხულიგნობის საქმეთა მოკვლევის, წინასწარი გამოძიების და სასამართლოში საქმის განხილვის ვადები, ააძლიერა საზოგადოებრიობის როლი, დააწესა დამატებითი გარანტიები ხულიგნობის წინააღმდეგ ბრძოლის წარმატებით განხორციელებისათვის.

თანამედროვე პირობებში ყველაფერი უნდა გაკეთდეს იმისათვის, რომ მკვეთრად შემცირდეს ხულიგნობისა და საზოგადოებრივი წესრიგის დარღვევის შემთხვევები. მომკვლევმა, გამოძიებელმა ისე უნდა წარმართოს თავისი მუშაობა, რომ ფართოდ გამოიყენოს მოქალაქეთა, სახალხო რაზმელთა და სხვა საზოგადოებრივ ორგანიზაციათა დახმარება ხულიგნობისა და საზოგადოებრივი წესრიგის დარღვევებთან ბრძოლაში.

აღნიშნულ დანაშაულობათა წინააღმდეგ ბრძოლის გაძლიერება, რა თქმა უნდა, არ ნიშნავს სხვა სახის დამნაშაევობასთან ბრძოლის შესუსტებას. შესაბამისმა სამართალდამცველმა ორგანოებმა თანამედროვე პირობებში ისე უნდა წარმართონ ბრძოლა დამნაშაევობის წინააღმდეგ, რომ ეფექტურად ებრძოდნენ ყველა სახის დანაშაულს.

ოთარ ბაგრატიონი

პრესა და მართლმსაჯულება

ქართული პერიოდული პრესის ფურცლებზე ხშირად ქვეყნდება ხოლმე დანაშაულობის წინააღმდეგ ბრძოლის ამსახველი მასალები. ამ მასალებში უმთავრესად აღწერილია მკვლელობის, ყაჩაღობის, ქურდობის, მექრთამეობის და სხვა მძიმე ბოროტმოქმედებათა შემთხვევები. მაგრამ, ჩემი აზრით, პრესა მათ გვერდით უფრო მეტად უნდა აშუქებდეს აგრეთვე იმ ნაკლოვანებებსაც, რომლებიც საგამოძიებო და სასამართლო ორგანოების საქმიანობაში შეიმჩნევა. თუმცა არ ვიქნებით მთლად მართალი, თუ ვიტყვით, რომ ჩვენს პერიოდულ პრესაში ამ ხასიათის მასალებიც არ იბეჭდებოდეს. ცხადია, რომ ასეთი წერილებიც იბეჭდება და ამაში ადვილად დარწმუნდება ყველა, ვინც პრესას ყოველდღიურად ყურადღებით თვალს ადევნებს.

საგამოძიებო და სასამართლო ორგანოების მუშაობის ნაკლი, მართლმსაჯულების ბუნების თავისებურების გამო, ორგვარი შეიძლება იყოს. როგორც ცნობილია, მართლმსაჯულების დანიშნულება სისხლის სამართლის საქმის განხილვის დროს მდგომარეობს იმაში, რომ დამნაშავე შესაბამისად დაისაჯოს, ხოლო უდანაშაულო გამართდეს. ამიტომ მართლმსაჯულების ორგანოს ერთი ნაკლთაგანი იმით შეიძლება გამოვლინდეს, რომ მან დამნაშავე არ დასაჯოს ან, უკიდურეს შემთხვევაში, იგი აშკარად ლომობიერად დასაჯოს.

მეორე მხრივ კი შეიძლება შეგვხვდეს ეგრეთ წოდებული უკანონო მსჯავრდების შემთხვევაც, როცა ნებისთი თუ უნებლიედ მრუდდება ხოლმე მართლმსაჯულება და ისჯება უდანაშაულო ადამიანი ან დამნაშავეს აშკარად იმაზე მეტს უსჯიან, რაც მას კანონით ეკუთვნის.

თუ ქართულ პერიოდულ პრესას ამ თვალსაზრისით გადავხედავთ, დავინახავთ, რომ პრესა მართლმსაჯულების ორგანოებს ძირითადად დანაშაულობის წინააღმდეგ ბრძოლის გაძლიერებისაკენ მოუწოდებს. ამ მიზნით ზოგჯერ გამოითქმის ხოლმე საყვედური, რომ ესა თუ ის საქმე კარგად ვერ გამოიძიეს ანდა სასამართლომ დამნაშავეს მიმართ გამოიჩინა ლომობიერება და არ დასაჯა იგი უფრო მკაცრად.

ხშირად კი პრესის მუშაკები გამოხატავენ კმაყოფილებას, რომ დამნაშავე საკადრისად დაისაჯა და სხვ. ყოველივე ეს, რასაკვირველია, სწორია და მისაღები. პრესა ამით აფრთხილებს იმას, ვისაც მრუდე გზით სიარული განუზრახავს, რომ დანაშაულის ჩადენის შემთხვევაში მას სასჯელი არ ასცდება, ხოლო შესაბამისი სამსახურის მუშაკებს აფხიზლებს და ხელს უწყობს მათი მუშაობის გაუმჯობესებას.

მაგრამ პრესის მუშაკები არც უკანონო მსჯავრდების შემთხვევებს უნდა სტოვებდნენ უყურადღებოდ. ისინი მართლმსაჯულების ორგანოთა საქმიანობაში შემჩნეული ამ სახის ნაკლსაც გულდასმით უნდა ადევნებდნენ თვალყურს და პერიოდულად აშუქებდნენ პრესის ფურცლებზე. ამ მხრივ მართლაც

რომ სანიმუშოდ უნდა ჩაითვალოს გაზეთ „Известия“-ს შარშანდელ ნომერში (27.11.83 წ.) გამოქვეყნებული ვრცელი წერილი „Тень одной ошибки“, რომელიც ბელორუსიაში მომხდარი ერთი გახმაურებული სასამართლო შეცდომის ამბავს აშუქებდა.

წელიწადნახევრის გამოძიების შემდეგ ბელორუსიის უმაღლესმა სასამართლომ ორი ადამიანის განზრახი მკვლელობისათვის სხვადასხვა ვადით თავისუფლების აღკვეთა მიუსაჯა ხუთ კაცს. ხალხი ამ განაჩენს უქმაყოფილოდ შეხვდა და მოითხოვა, რამდენიმე მათგანისათვის მაინც მიესაჯათ სასჯელის უმაღლესი ზომა. ის-ის იყო პროტესტის დაწერას აპირებდნენ განაჩენის აშკარა ლმობიერების გამო, რომ იმ მხარეში ახალი ტრაგედია დატრიალდა. ბოროტმოქმედებმა სამსახურებრივი მოვალებების შესრულების დროს მოკლეს ორი საგზაო ზედამხედველობის ინსპექტორი. გამოძიებამ დამნაშავეთა კვალს მიაგნო. დააპატიმრეს ხუთკაციანი ბანდა, რომელსაც ბევრი სხვა დანაშაულიც აღმოაჩნდა ჩადენილი. საუბედუროდ ისიც გამოირკვა, რომ წინა მკვლელობაც, რომლის გამოც ის-ის იყო პროტესტის დაწერას აპირებდნენ, რათა რამდენიმე კაცი მაინც სიკვდილით დაესაჯათ, ამ ბანდის ჩადენილი ყოფილა. მსჯავრდებულნი გამართლდნენ. როგორც წერილიდან ჩანს, მათ მიმართ გამოტანილი განაჩენი საეჭვო მასალებზე იყო დაფუძნებული.

რა დასკვნის გაკეთება შეიძლება აქედან? სასამართლოს რომ შეცდომა არ მოსვლოდა, ადვილი შესაძლებელია, ინსპექტორები დღესაც ცოცხლები ყოფილიყვნენ. რატომ? იმიტომ, რომ უტყუარი საბუთების უქონლობის გამო სასამართლო საქმეს კვლავ დამატებითი გამოძიებისათვის დააბრუნებდა (ერთხელ უკვე იყო დაბრუნებული), გამოძიება ისევ გაგრძელდებოდა და ნამდვილ მკვლელებს ალბათ მანამ მიაგნებდნენ, სანამ ისინი ამ ახალი დანაშაულის ჩადენას მოასწრებდნენ. გამამტყუნებელმა განაჩენმა კი ყველა დაამშვიდა, ყველას თვითკმაყოფილების გრძნობა მოჰგვარა, მაშინ, როცა ნამდვილ დამნაშავეებს თავისუფლად პარპაშის შესაძლებლობა მიეცათ. ხალხსაც და მართლმსაჯულების ორგანოსაც მთელი ყურადღება იქით ჰქონდათ გადატანილი, დაესაჯათ თუ არა სიკვდილით მსჯავრდებულები, რომელთა ბრალდება ძლიერ ეჭვებზე იყო დამყარებული, ნაცვლად იმისა, რომ ნამდვილი დამნაშავეები მონახათ და თუნდაც თავისუფლების აღკვეთით დაესაჯათ.

მაშასადამე, უკანონო მსჯავრდება ზოგჯერ ორმხრივი ბოროტებაა. ერთი უმთავრესი ბოროტება უკანონო მსჯავრდებისა ის არის, რომ ირღვევა კანონიერება და ისჯება უდანაშაულო ადამიანი. მეორეც ის, რომ ნამდვილი დამნაშავე დაუსჯელი რჩება, როგორც ეს ახლა დავინახეთ, და აგრძელებს დანაშაულებრივ საქმიანობას. ასე, რომ ამ შემთხვევების პერიოდულად გაშუქება პრესის ფურცლებზე უთუოდ სასარგებლოა. ისიც ხელს შეუწყობს შესაბამისი ორგანოების მუშაობის გაუმჯობესებას და კანონიერების განმტკიცებას. მეორე მხრივ, მსგავსი პუბლიკაციები დიდად საჭიროა ხალხის სამართლებრივი აღზრდისათვის. ამიტომ უთუოდ დასანანია, რომ ქართულმა პერიოდულმა პრესამ არ გადმოხეჭა „Известия“-დან დასახელებული წერილი.

სამაგიეროდ საქართველოს სასამართლო პრაქტიკიდანაც შეგვეძლო აგველო უკანონო მსჯავრდების ზოგიერთი შემთხვევა და თუნდაც სასამართლო ქრონიკის ფორმით გამოგვექვეყნებია. მაგალითად, საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს პრეზიდიუმმა 1980 წ. 1 თებერვლის დადგენილებით გააუქმა საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქ-

მეთა სასამართლო კოლეგიის 1972 წ. 19 სექტემბრის განაჩენი გ. მელიაევს და გ. გელაშვილის მიმართ, რომელთაგან პირველს 10, მეორეს კი 15 წლით თავისუფლების აღკვეთა ჰქონდა მისჯილი განზრახი მკვლელობისა და ყაჩაღობისათვის. როგორც ვხედავთ, გამამტყუნებელი განაჩენი დაუსაბუთებლად ყოფილა ძალაში შვიდი წლისა და ოთხთვენახევრის განმავლობაში და მთელი ამ დროის მანძილზე მსჯავრდებულები სასჯელს იხდიდნენ შრომა-გამასწორებელ კოლონიაში.

თითქმის ოთხი წელი მიმდინარეობდა ისტორიის ინსტიტუტის მეცნიერთანამშრომლის ა. ცამციშვილის სისხლის სამართლის საქმე, რომელიც აღიძრა ქ. თბილისის ლენინის რაიონის პროკურატურაში 1979 წ. ოქტომბერში ხულიგნობისა და განზრახი მკვლელობის მცდელობის ბრალდებით. 1980 წ. 10 იანვარს ლენინის რაიონის სახალხო სასამართლოს განაჩენით მას მოეხსნა მკვლელობის მცდელობის ბრალდება და მსჯავრი დაედო საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 112-ე და 228-ე მუხლების მეორე ნაწილებით (სხეულის განზრახ მსუბუქი დაზიანება და ხულიგნობა). საოცარია, რომ ამ საქმემ ქ. თბილისის თითქმის ყველა სასამართლო მოიარა და მხოლოდ ორჯონიკიძის რაიონის სახალხო სასამართლომ 1983 წ. 15 აპრილის განაჩენით მოახერხა განსასჯელის მთლიანად გამართლება. თითქმის ნახევარი წელიწადი უდანაშაულო ადამიანმა საპატიმროში გაატარა. დაიხარჯა უამრავი დრო და ენერგია, რაც უფრო სასარგებლო საქმეს უნდა მოხმარებოდა. მაინც ისეთი რა სირთულე ახლდა ამ საქმეს, რომ ჭეშმარიტების დადგენას თითქმის ოთხი წელი დაჭირდა?! აი, კითხვა, რამაც არ შეიძლება არ დააფიქროს პრესის მუშაეებიც ყველა ამგვარი საქმის გაცნობისას.

მარიკა ცინცაძე

მოსახლეობისაგან სოფლის მეურნეობის პროდუქციის
შესყიდვის სამართლებრივი რეგულირების
ინოვაციულობა და აუცილებლობა

უკანასკნელ წლებში საქმაოდ დიდი ყურადღება ექცევა მოქალაქეთა პირადი დამხმარე მეურნეობების განვითარებას. სტკპ XXVI ყრილობაზე აღინიშნა, რომ სოციალისტური სოფლის მეურნეობის საფუძველი იყო და კვლავ იქნება კოლმეურნეობები და საბჭოთა მეურნეობები, მაგრამ როგორც გამოცდილება მოწმობს, ხორცის, რძისა და ზოგიერთი სხვა პროდუქციის წარმოების გადიდების არსებითი დასაყრდენია პირადი დამხმარე მეურნეობებიც. აქ ამზადებენ ჩვენი ქვეყნის საერთო წარმოების რძის, ხორცის, კვერცხისა და ბოსტნეულის დაახლოებით მესამედს.

პირად დამხმარე მეურნეობებში მოწეული სოფლის მეურნეობის პროდუქცია არის მოქალაქის პირადი საკუთრება. ხოლო პირადი საკუთრების უფლებიდან გამომდინარე მოქალაქეს შეუძლია თავის შეხედულებებისამებრ განკარგოს პირადი დამხმარე მეურნეობიდან მოწეული სოფლის მეურნეობის პროდუქცია. მაგრამ მოქალაქეთა ასეთი უფლება ხშირად შეზღუდულია იმის გამო, რომ აკრძალულია ისეთი სოფლის მეურნეობის პროდუქციის რაიონის ფარგლებს გარეთ გატანა, რომელთა დამზადების გეგმაც ამ რაიონს აქვს. კოლმეურნეობები და საბჭოთა მეურნეობები მოსახლეობას ავალდებულებენ ჩააბარონ რაიონის გეგმის შესრულების მიზნით პირადი დამხმარე მეურნეობიდან მოწეული პროდუქცია.

კოლმეურნეობებმა და საბჭოთა მეურნეობებმა მოქალაქეებისაგან სოფლის მეურნეობის პროდუქცია უნდა შეისყიდონ სათანადო წესით გაფორმებული ხელშეკრულების საფუძველზე.

1981 წლის 12 მარტს სსრ კავშირის სოფლის მეურნეობის სამინისტრომ, სსრ კავშირის დამზადების სამინისტრომ, სსრ კავშირის ფინანსთა სამინისტრომ და სსრ კავშირის ცენტრალურმა სტატისტიკურმა სამმართველომ დაამტკიცეს ტიპობრივი ხელშეკრულება კოლმეურნეობების, საბჭოთა მეურნეობების და სხვა სასოფლო სამეურნეო საწარმოების მიერ მოქალაქეთა პირად დამხმარე მეურნეობებში პირუტყვისა და ფრინველის შესყიდვაზე.

ტიპობრივი ხელშეკრულება არსებობს იმისათვის, რომ წესრიგი დამყარდეს მოსახლეობისაგან სოფლის მეურნეობის პროდუქციის შესყიდვისა და დამზადების სფეროში. სხვანაირად რომ ვთქვათ, ზემოთ აღნიშნული ხელშეკრულება შემოიღეს ერთი მიზნით: მოსახლეობისაგან სოფლის მეურნეობის პროდუქციის შესყიდვის დროს ზუსტად იქნეს განსაზღვრული ის უფლებები და მოვალეობები, რომლებიც ეკისრებათ მოქალაქეებსა და კოლმეურნეობებს (საბჭოთა მეურნეობებს, სხვა სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებს) აღნიშნული

სახეობის პროდუქციის ჩაბარების, წარმოების, ტრანსპორტირებისა და ანაზღაურების სფეროში. ამავ დროს უზრუნველყოფილი უნდა იქნეს ხელშეკრულებით გათვალისწინებული უფლებებისა და მოვალეობების რეალური განხორციელება.

მოსახლეობისაგან სოფლის მეურნეობის პროდუქციის შესყიდვის ხელშეკრულებით მოქალაქე კისრულობს ვალდებულებას პირად დამხმარე მეურნეობაში აწარმოოს და უფლებამოსილ სახელმწიფო დამამზადებელს დადგენილ ვადებში საკუთრებაში გადასცეს განსაზღვრული რაოდენობისა და ხარისხის სოფლის მეურნეობის პროდუქცია, ხოლო დამამზადებელი კისრულობს დადგენილ ვადაში მიიღოს და აანაზღაუროს პროდუქცია, გაუწიოს მოქალაქეს აუცილებელი დახმარება პროდუქციის წარმოებისა და ჩაბარების ორგანიზაციაში, გასცეს აგანსი მოქალაქის სურვილისამებრ.

მოსახლეობისაგან სოფლის მეურნეობის პროდუქციის შესყიდვის ხელშეკრულება მხარეთა ურთიერთშეთანხმებით, მათი სრული ნებაყოფლობითობის საფუძველზე უნდა იქნეს დადებული. მაგრამ ჩვენი რესპუბლიკის ზოგიერთ რაიონში მოსახლეობისაგან სოფლის მეურნეობის პროდუქციის შესყიდვის ხელშეკრულებების დადებისას ნებაყოფლობითობის პრინციპი ხშირად ირღვევა.

ჩვენი რესპუბლიკის უმეტეს რაიონებში მოსახლეობისაგან სოფლის მეურნეობის პროდუქციის შესყიდვა ხდება მოქალაქეთა პირად დამხმარე მეურნეობებში სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოებისა და დამზადების ხელშეკრულებით. ეს ხელშეკრულება გამოიყენება ყველა სახეობის პროდუქციის: ხორცის, რძის, მატყლის, ბოსტნეულის, ბაღჩეულის, ხილისა და ყურძნის შესყიდვის დროს. ტიპობრივი ხელშეკრულება ცალკეული სახეობის პროდუქციის შესყიდვისათვის არ არსებობს, რაც ზოგჯერ სერიოზულ გაუგებრობას იწვევს. მაგალითად, იდება ისეთი ხელშეკრულებები სოფლის მეურნეობის პროდუქციის შესყიდვაზე, სადაც ფიგურირებს „სამი მხარე“, მაშინ როდესაც ყოველგვარი გარიგება შეიძლება იყოს ცალმხრივი ან ორმხრივი. თუმცა გამონაკლისს წარმოადგენს საერთო საქმიანობის განსახორციელებლად დადებული ხელშეკრულება, რომელიც მრავალმხრივი ხელშეკრულებაა, მაგრამ საქართველოს სსრ სამოქალაქო სამართლის კოდექსის 447-ე მუხლის თანახმად კი „არ შეიძლება დაიდოს საერთო საქმიანობის ხელშეკრულება მოქალაქეებსა და სოციალისტურ ორგანიზაციებს შორის“. აღნიშნულის საფუძველზე შეგვიძლია გავაკეთოთ დასკვნა — ასეთი „სამხრივი“ ხელშეკრულების დადების პრაქტიკა არ შეესაბამება მოქმედ კანონმდებლობას.

ზოგჯერ ასეთ ხელშეკრულებაში არის შემდეგი შინაარსის პუნქტი: თუ მოქალაქე ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულების შესრულებამდე სოფლის მეურნეობის პროდუქციას საკომმეურნეო ბაზარზე გაყიდის და თავს აარიდებს მის შესრულებას, კომლს შეუმცირდება (ჩამოერთმევა) საკარმიდამო ფართობი პირველი მხარის მიერ დადგენილი ოდენობით.

ასეთი პრაქტიკა კი აშკარად ეწინააღმდეგება მოქმედ კანონმდებლობას, ვინაიდან კანონმდებლობა კონკრეტული ხელშეკრულების შეუსრულებლობისათვის მიწის ნაკვეთის ჩამორთმევას (შემცირებას) არ ითვალისწინებს, რადგან საკარმიდამო მიწის მიცემისა და რაიმე კონკრეტული ხელშეკრულების დადების საფუძველები სრულიად სხვადასხვა სიბრტყეზე მდებარე მოვლენებია.

პრაქტიკაში გვხვდება აგრეთვე სხვა სახის დარღვევებიც, რომელთა დაუყოვნებლივ გამოსწორებას საკმაოდ დიდი მნიშვნელობა აქვს მოსახლეობისაგან სოფლის მეურნეობის პროდუქციის შესყიდვის საქმეში სრული წესრიგის დამყარებისათვის.

აუცილებელია შემუშავდეს, ჩვენ რესპუბლიკის სპეციფიკის გათვალისწინებით, შესყიდვის ტიპობრივი ხელშეკრულებები იმ პროდუქციაზე, რომლებზეც ასეთი არ ვაგვაჩნია. მაგალითად ისეთ მნიშვნელოვან პროდუქტებზე როგორცაა ყურძენი, ციტრუსი, ჩაი ასეთი ხელშეკრულებები ჯერ კიდევ არ შემუშავებულა, ხოლო აღნიშნული სახის პროდუქციის შესყიდვასთან დაკავშირებული ურთიერთობების სამართლებრივ მოწესრიგებას კი საკმაოდ დიდი მნიშვნელობა აქვს.

ამავე დროს ადგილებზე მოსახლეობისაგან სოფლის მეურნეობის პროდუქციის შესყიდვის ხელშეკრულებები ტიპობრივი ხელშეკრულების შესაბამისად უნდა დაიდოს და ყოვლად დაუშვებელია ასეთი ტიპობრივი ხელშეკრულებებიდან არსებითი გადახვევა, თუ არ იქნება სპეციალური ნებართვა იმ ორგანოსი, რომელმაც ეს ტიპობრივი ხელშეკრულება დაამტკიცა. ამავე დროს, მიზანშეწონილია ასეთი ტიპობრივი ხელშეკრულებები შემუშავდეს არა მარტო დაინტერესებული სამინისტროებისა და უწყებების, არამედ სამეცნიერო დაწესებულებათა მონაწილეობითაც.

მეფა ვახაჟა

რაციონული აბროსამრეწველო გაერთიანების სტატუსის
ზოგიერთი საკითხი

საბჭოთა სახელმწიფო გარკვეული მიზნების მისაღწევად ქმნის ორგანოებს, რომელთაც განსაზღვრული ამოცანების განხორციელება ეკისრება. ასევე გარკვეული მიზნით, რაიონის სოფლის მეურნეობისა და აგროსამრეწველო კომპლექსის სხვა დარგების მართვის გასაუმჯობესებლად შეიქმნა რაციონული აგროსამრეწველო გაერთიანებები. სკკპ ცენტრალური კომიტეტის 1982 წლის მაისის პლენუმმა სასურსათო პროგრამის რეალიზაციაში გადამწყვეტი როლი რაციონულ გაერთიანებებს დააკისრა და მიიღო დადგენილება „სოფლის მეურნეობისა და აგროსამრეწველო კომპლექსის სხვა დარგების მართვის გაუმჯობესების შესახებ“. გაერთიანებათა ამოცანაა მათში შემავალ საწარმოთა და ორგანიზაციათა პრობორციული და შეწონასწორებული განვითარების უზრუნველყოფა; სამეურნეო და სადარგთაშორისო კავშირურთიერთობის სრულყოფა; კოლმეურნეობათა, საბჭოთა მეურნეობათა და სხვა საწარმოთა მომსახურების გაუმჯობესება, მათი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განმტკიცება და ა. შ.

აქ იზადება მეტად მნიშვნელოვანი საკითხი, რომლის განხილვა რაციონული აგროსამრეწველო გაერთიანების ნორმალური საქმიანობისათვის აუცილებელია. ეს არის მის უფლებამოსილებათა კომპეტენციის განსაზღვრა. პრაქტიკის ამ უფლებამოსილებებში შეაქვს კორექტივები. ზოგჯერ ხდება ისე, რომ ამ ორგანოს ზოგიერთი უფლებამოსილება ზედმეტია, ზოგჯერ კი საჭიროა გარკვეულ უფლებამოსილებათა დამატება. პრაქტიკის განზოგადების შედეგად ცვლილებები და დამატებები შეაქვთ ნორმატიულ აქტში, რომელიც განსაზღვრავს რაციონული აგროსამრეწველო გაერთიანების სტატუსს.

რაციონული აგროსამრეწველო გაერთიანების სტატუსი განსაზღვრულია სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს 1982 წლის 25 ნოემბრის № 1015 დადგენილებით დამტკიცებული რაციონული აგროსამრეწველო გაერთიანების ტიპობრივი დებულებით. ეს დებულება მოქმედებს მთლიანად სსრ კავშირში, გარდა საქართველოს რესპუბლიკისა, სადაც როგორც გამოჩაკლისი, გარკვეული მოსაზრებებით მოქმედებს საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს 1984 წლის 31 მაისის № 362 დადგენილებით დამტკიცებული საქართველოს სს რესპუბლიკაში რაციონული აგროსამრეწველო გაერთიანების ტიპობრივი დებულება.

ისევე როგორც ყოველი სხვა ორგანო, რაციონული აგროსამრეწველო გაერთიანებაც იქმნება გარკვეული წესით. ამასთანავე მისი შექმნა ხასიათდება თავისებურებით, რაც ამ ორგანოს შემადგენლობით და საქმიანობის მრავალმხრივი ხასიათითაა განპირობებული. გაერთიანებაში შემავალი საწარმოები და ორგანიზაციები ინარჩუნებენ სამეურნეო დამოუკიდებლობას, იურიდიული პირის უფლებას და უწყებრივ დაქვემდებარებას. ამავე დროს თვით რაციონული

გაერთიანებაც აღქურვილია იურიდიული პირის უფლებით. მაგრამ გაერთიანების სტატუსის განსაზღვრისათვის მხოლოდ იურიდიული პირის ინსტიტუტი არ კმარა. აუცილებელია გაერთიანების კომპეტენციის განსაზღვრა სამეურნეო საქმიანობის განხორციელების და მართვის სფეროში.

კოლმეურნეობები, საბჭოთა მეურნეობები და სხვა საწარმოები და ორგანიზაციები გაერთიანებაში შესვლისას გადასცემენ მას, როგორც ზემდგომ სამეურნეო ორგანოს, თავიანთ უფლებამოსილებათა ნაწილს, ე. ი. გაერთიანებასა და მასში შემაჯალ საწარმოებსა და ორგანიზაციებს შორის ხდება უფლებათა და მოვალეობათა გადანაწილება. ვინაიდან გაერთიანება ცენტრალიზებულად ახორციელებს ცალკეულ საწარმო-სამეურნეო ფუნქციებს, მასში შემაჯალ საწარმოებსა და ორგანიზაციებს გარკვეულწილად ეზღუდებათ უფლებამოსილებები. მაგრამ ამ საწარმოთა და ორგანიზაციათა უფლებამოსილებების ასეთი შეზღუდვა არ იწვევს მათთვის იურიდიული პირის უფლების დაკარგვას და მათი სამეურნეო დამოუკიდებლობის არაკანონიერ შეზღუდვას, რადგან ფუნქციების ცენტრალიზაცია ხორციელდება ისეთ საკითხებზე, რომელიც ამ საწარმოთა და ორგანიზაციათა ძირითად საქმიანობას არ წარმოადგენს.

რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების საკავშირო ტიპობრივი დებულებისაგან განსხვავებით საქართველოში მოქმედი ტიპობრივი დებულება ითვალისწინებს მართვის ორი ორგანოს, გაერთიანების საბჭოს და გაერთიანების გამგეობის არჩევას. ძნელია იმის თქმა, თუ რამდენად მიზანშეწონილია ორთავეს ერთდროულად არსებობა, მაგრამ ერთი რამ ცხადია, ასეთ პირობებში გარდუვალაია მათ შორის ფუნქციების აბსოლუტურად ზუსტი და ამომწურავი გამიჯვნა, რაც არ არის დებულებით განსაზღვრული. გაერთიანების საბჭოს და გაერთიანების გამგეობის ფუნქციები დებულების ცალ-ცალკე პუნქტებშია მოცემული, მაგრამ ეს პუნქტები არ შეიცავენ უფლებამოსილებათა ამომწურავ ჩამოთვლას. გარდა ამისა, დებულების მე-3 განყოფილებაში მოცემულია გაერთიანების უფლებები და მოვალეობები, რომლებსაც ახორციელებს გაერთიანების საბჭო და გამგეობა, მაგრამ არავითარი მითითება არ არის იმის შესახებ, თუ რომელს ახორციელებს საბჭო და რომელს გამგეობა.

ყოველივე ზემოთ აღნიშნულის გამო, სასურველია სრულყოფილად ჩამოყალიბდეს დებულების მე-11 პუნქტი, სადაც გაერთიანების გამგეობის ფუნქციებია ჩამოთვლილი. მიზანშეწონილია დებულებიდან ამოღებული იქნეს მე-9 პუნქტი გაერთიანების საბჭოს უფლებამოსილებათა შესახებ, ხოლო მე-3 განყოფილებაში ჩამოთვლილ უფლებებსა და მოვალეობებს ახორციელებდეს მხოლოდ გაერთიანების საბჭო. სასურველია აგრეთვე დებულებით განისაზღვროს იმ თანამდებობის პირთა წრე, რომლებიც შედიან გაერთიანების გამგეობაში.

ტიპობრივი დებულების თანახმად, გაერთიანებაში შემაჯალი ორმაგი დაქვემდებარების საწარმოთა ზემდგომმა ორგანოებმა თავიანთი სისტემის საწარმოთა განვითარების საკითხები უნდა გადაწყვიტონ მხოლოდ გაერთიანებასთან შეთანხმებით. ასეთი ურთიერთდამოკიდებულება პრაქტიკაში ხშირად წარმოშობს გაუგებრობას, რის გამოც მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ტიპობრივი დებულებით განისაზღვროს, თუ რა კონკრეტული უფლებები და მოვალეობები აქვს გაერთიანებას მასში შემაჯალი ორმაგი დაქვემდებარების საწარმოებისადმი.

ყოველი რაიონის სასურსათო პროგრამის წარმატებით რეალიზაციისათვის სასურველია რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების შემადგენლობის იმგვარად დახვეწა, რომ სოფლის მეურნეობის პროდუქციის შექმნაში მონაწილეობდეს გაერთიანებაში შემავალი ყველა საწარმო და ორგანიზაცია.

გაერთიანების მიერ მართვის და საწარმო-სამეურნეო ფუნქციების ცენტრალიზებულად შესრულება და ეკონომიკური სტიმულირების ფონდების შექმნა ცვლილებებს იწვევს მასში შემავალ საწარმოთა და ორგანიზაციათა სტატუსში. ამის გამო აუცილებელია შესაბამისად ცვლილებათა და დამატებათა შეტანა იმ ნორმატიულ აქტებში, რომლებიც განსაზღვრავენ ამ საწარმოთა და ორგანიზაციათა სტატუსს.

რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების სტატუსი მომავალში კიდევ უფრო დაიხვეწება. გაერთიანებათა საქმიანობის პრაქტიკა უდაოდ წამოაყენებს ახალ პრობლემებს, რომელთა გაანალიზება და სწორად გადაწყვეტა ხელს შეუწყობს როგორც თვით გაერთიანების სტატუსის სრულყოფას, ისე გაერთიანებისა და მასში შემავალი საწარმოებისა და ორგანიზაციების ურთიერთკავშირის სამართლებრივი ფორმების გაუმჯობესებას.

იღუარდ კაშულარია

სისხლის სამართლის საპროცესო კანონის
ანალოგიით გამოყენების პირობები

1. სისხლის სამართლის პროცესში, ისევე როგორც სამართლის ნებისმიერ დარგში, სამართლის ხარვეზების აღმოფხვრის ძირითადი ხერხია საკანონმდებლო გზით უკმარისი ან არასრული ნორმის ახალი რედაქციით გამოცემა. ანალოგია კი, კანონიერების მკაცრი რეჟიმის პირობებში, გვევლინება ხარვეზების გადალახვის (ნეიტრალიზაციის) არც ისე იდეალურ, მაგრამ სოციალურად აუცილებელ საშუალებად. ანალოგიის ინსტიტუტის გამოყენება სამართალში უზრუნველყოფს საზოგადოებრივი ცხოვრების ახალი ფაქტორების გათვალისწინებას და კანონის დინამიკას მისი გამოყენების პროცესში.

2. სისხლის სამართლის საპროცესო კანონის ანალოგიით გამოყენების პირობებს წარმოადგენს იმ გარემოებათა ერთობლიობა, რომელთა შესაბამისადაც მიმდინარეობს სისხლის სამართლის საპროცესო კანონის სწორი, მართებული გამოყენება მსგავსების ნიშნის მიხედვით. ამ პირობების ღრმა გაანალიზებას და ჩამოყალიბებას შეუძლია მინიმუმამდე შეამციროს სამართალგამომყენებელი ორგანოების თვითნებური, გადაწყვეტილებები და მოქმედებები იმ სიტუაციებში, რომელნიც ამა თუ იმ მიზეზით არ არიან გათვალისწინებული მოქმედი კანონმდებლობით.

3. სისხლის სამართლის საპროცესო კანონის ანალოგიით გამოყენებაზე შეგვიძლია ვილაპარაკოთ მხოლოდ მაშინ, როდესაც უდავოდ დადგენილია სამართლის ხარვეზის არსებობის ფაქტი, ე. ი. მაშინ, როდესაც კონკრეტული სიტუაციის ფაქტიური გარემოებები ამა თუ იმ მიზეზის გამო კანონით არ არიან გათვალისწინებულნი, მაგრამ უცილობლად გამომდინარეობენ ამავე კანონის ძირითადი დებულებებიდან. უდავოა, რომ კონკრეტული სიტუაციის კანონით გაუთვალისწინებლობა ყველა შემთხვევაში არ შეიძლება წარმოადგენდეს სამართლის ხარვეზს, ამიტომაც საკითხის გარკვევისას, გვაქვს თუ არა საქმე სამართლის ხარვეზთან, ადვილად შეიძლება დაშვებულ იქნეს შეცდომა და ხარვეზად ჩაითვალოს ის, რაც კანონმდებელმა შეგნებულად დატოვა სამართლებრივი რეგულირების გარეშე. ამრიგად, სამართლის ხარვეზის ყოველი კონსტატაცია უნდა ემყარებოდეს კანონმდებლობის ყოველმხრივ და ღრმა ანალიზს, იმ ნორმების გულდასმით შესწავლას, რომელნიც გადასაწყვეტ საკითხს ასე თუ ისე შეეხებიან.

4. სისხლის სამართლის საპროცესო კანონის ანალოგიით გამოყენება დაიშვება მხოლოდ იქ, სადაც განსახილველი სიტუაციის და კონკრეტული ნორმით გათვალისწინებული სიტუაციის ნიშნები ამჟღავნებენ არსებით მსგავსებას. ამისათვის, პირველ რიგში უნდა მოიძებნოს ძირითადი ნიშნებით ყველაზე მახლობელი, ყველაზე მსგავსი ნორმა სისხლის სამართლის საპროცესო სამართლის ნორმათა სისტემაში. ამასთან, ძირითადი ნიშნების მსგავსება შესაძარბებელ და

კანონით გათვალისწინებულ სიტუაციებს შორის უნდა ატარებდეს არსებით ხასიათს, ფაქტიურ გარემოებათა ნიშნების დამთხვევა უნდა იყოს რეალური, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ისინი უნდა მიეკუთვნებოდნენ ერთი და იგივე კლასის მოვლენებს და თავისებურებები, რომლებიც აპირობებენ კანონში მოცემული მოვლენის რეგულირებას უნდა გააჩნდეთ კანონით გათვალისწინებულ მოვლენებსაც.

5. სისხლის სამართალწარმოების მიზნების მიღწევა მოქალაქეთა უფლებებისა და კანონით დაცული ინტერესების განუხრელი დაცვით, სისხლის სამართლის საპროცესო კანონის გამოყენების ერთ-ერთი ძირითადი მოთხოვნაა. ამდენად კანონის ანალოგიით გამოყენება სისხლის სამართლის პროცესში არაერთარ შემთხვევაში არ უნდა ქმნიდეს მოქალაქეთა უფლებებისა და კანონიერი ინტერესების შეზღუდვის რაიმე საშიშროებას. ამ მოთხოვნის განხორციელების რეალურ გარანტიად უნდა ჩაითვალოს კანონის ანალოგიით გამოყენების პირობების და ფარგლების შემდგომი ყოველმხრივი დამუშავება და მეცნიერული დასაბუთება იმ მიზნით, რომ ეს ინსტიტუტი ემსახურებოდეს კანონიერების რეჟიმის განმტკიცებას სისხლის სამართალწარმოებაში.

Г. Ш. ЛЕЖАВА

СОЦИАЛЬНЫЙ ИНТЕРЕС К ПРОБЛЕМЕ ПРЕСТУПНОСТИ

Преступность как одно из наиболее опасных социальных явлений привлекает внимание широких слоев советской общественности. Интерес к социально-правовым явлениям, будучи предпосылкой формирования общественного мнения о них, одновременно выступает в качестве характеристики правосознания общества, социальной группы или индивида. Поэтому степень интереса к проблемам преступности может рассматриваться как один из показателей состояния правосознания, а также общественного мнения о правовых и криминальных явлениях. При этом критерием актуальности проблемы преступности для населения служат: 1. осознание этой проблемы в соответствии с государственно-партийной оценкой; 2. проявление социальной активности, направленной на ее разрешение.

Правосознание и общественное мнение не только отражают социально-правовые отношения, но и активно влияют на их развитие. В этом выражается регулятивная, контрольная, директивная и др. функции общественного мнения. В контексте рассматриваемой проблемы это означает, что феномен социальной актуальности преступности является не только следствием объективной картины социально-правовой действительности, но он способен воздействовать на ее изменение. Так, обеспокоенность общественности по поводу какого-либо вопроса, имеющего отношение к преступности, ставит правоохранительные органы перед необходимостью активизировать свою деятельность на участке, вызвавшем повышенный интерес у населения, с тем, чтобы быстрее удовлетворить общественное мнение.

Кстати, в этом отношении правоохранительные органы могут допустить перегибы, но это одновременно говорит о том, какой силой и авторитетом обладает общественное мнение.

Приведем один пример. В последнее время большое внимание уделено проблеме жестокого обращения с животными. Общественное мнение, возникшее по поводу этого вопроса, существенно повлияло на практику привлечения к ответственности и вынесения приговоров по соответствующим делам. Под давлением общественного мнения суды, которые раньше прекращали дела о жестоком обращении с животными «за отсутствием состава преступления» (что было совершенно правильно, т. к. в Уголовных кодексах такой состав отсутствует), стали квалифицировать соответствующие действия по статьям 144, 149 и 206 УК РСФСР (кража личного имущества; умышленное уничтожение или повреждение имущества граждан; хулиганство). Таким образом, под влиянием общественного мнения суды пошли по пути применения аналогии, что с точки зрения советского уголовного права является недопустимым.

С другой стороны, снижение общественного интереса к проблеме преступности, которое выразилось в ослаблении социальной активности

граждан, направленной на охрану и укрепление правопорядка, может в определенной мере осложнить реализацию государственных программ по борьбе с преступностью.

Таким образом, следует стремиться к формированию оптимального общественного мнения по проблемам преступности, не допуская ни чрезмерной актуализации социального интереса к правонарушениям, ни нежелательного спада заинтересованности в предупреждении и пресечении преступных действий.

При освещении вопроса об актуальности проблемы преступности в обществе следует учитывать одно важное обстоятельство. А именно то, что социальный интерес к преступности может быть обусловлен как уровнем правосознания и правовой культуры, так и субъективной обеспокоенностью граждан частотой преступных проявлений, угрожающих непосредственно их интересам¹.

При этом следует учитывать, что сама по себе субъективная обеспокоенность преступностью является достаточно сложным и нередко противоречивым явлением. Поэтому при исследовании этого феномена представляется целесообразным различать собственно субъективную обеспокоенность граждан по поводу совершаемых преступлений и объективные условия этой обеспокоенности. Это позволяет точнее установить характер субъективной обеспокоенности по поводу преступности и выявить обуславливающие ее факторы.

При этом показателями субъективной обеспокоенности граждан преступностью могут выступать: страх оказаться жертвой преступления; оценка значимости проблемы преступности; мнение о размерах, динамике и других параметрах преступности как в регионе непосредственного проживания, так и в масштабе общества в целом. Для суждения об объективных условиях обеспокоенности граждан преступными проявлениями можно использовать данные о частоте ситуаций, в которых граждане оказались жертвами или свидетелями преступления, а также показатели официально зарегистрированной и латентной преступности.

Казалось бы, обеспокоенность населения преступными проявлениями — столь специфический, субъективный и неуловимый феномен, что он не поддается точному наблюдению и исследованию. В действительности это не так, и это понятие можно подвергнуть операционализации и достаточно точному исследованию. Дело в том, что субъективная обеспокоенность преступностью (проще говоря, страх людей перед преступлением), как любая другая эмоция, в конечном счете проявляется в конкретных наблюдаемых действиях. Так, индикаторами страха перед преступлением являются: оценка личностью риска стать жертвой преступления и реакция индивида на страх перед преступлением. Эта реакция может выражаться в следующих формах:

- стремление избегать опасные ситуации и территориальные зоны;
- повышение собственной сопротивляемости возможному преступлению, включающее как защиту дома, устройство сигнализации, так и личную самозащиту, например, ношение оружия;
- страхование имущества (дома, автомобиля и т. д.);
- включение в социальную активность, направленную на борьбу с преступностью.

¹ См. Общественное мнение о преступности и мерах борьбы с ней. М. 1977, с. 38.

Эмпирическое исследование социального интереса к проблемам преступности проводилось с использованием таких специальных индикаторов, как интерес к юридической проблематике среди тем, освещаемых средствами массовой информации; оценка опрошенными значимости феномена преступности для населения; оценка материалов о преступности в средствах массовой коммуникации².

Как выяснилось, среди перечисленных в анкете сфер интересов (наука и техника, здравоохранение, мораль и воспитание, международная жизнь и т. д.) юридическая тематика занимает в среднем 5-ое место. В зависимости от возрастной и социально-профессиональной принадлежности указанное ранговое место могло отклоняться в сторону понижения (более слабый интерес к юридической тематике зафиксирован у работников сельского хозяйства, работников просвещения и науки, учащейся молодежи).

Выявленная тенденция пониженного интереса к юридическим вопросам в некоторых социально-профессиональных группах указывает на необходимость дифференцированного подхода к проведению правового воспитания и правовой пропаганде в обществе.

В частности, особое внимание необходимо уделить повышению интереса к правовой проблематике у представителей интеллигенции, т. к. в данном случае речь идет о людях, которые обладают высоким уровнем образования и культуры. Эти параметры традиционно выдвигают представителей интеллигенции в состав референтных групп, на которые не только ориентируются представители других социальных слоев, но и которые зачастую обладают повышенной способностью воздействия на формирование и развитие социально-психологической атмосферы, в том числе и общественного мнения.

Полученные в этой части исследования данные показали, что население в обследованных регионах проявляет повышенное внимание к проблемам преступности. Для определения характера подобного отношения необходимо сопоставить полученные данные с показателями «объективного влияния» преступных проявлений на обследованных граждан (сколько часто опрошенные были свидетелями или жертвами преступных посягательств, каков уровень латентной преступности в регионе, каковы здесь коэффициенты официально зарегистрированной преступности). Кроме того, исходя из двойственного характера отношения населения к вопросу значимости преступности, эти данные могут свидетельствовать о развитом правовом сознании опрошенных. Дело в том, что повышенное внимание к проблемам преступности может быть обусловлено чувством ответственности за положение дел в обществе, нетерпимостью к преступным проявлениям. Другие использованные в исследовании индикаторы подтвердили правильность сделанного вывода.

² Степень социального интереса к проблемам преступности изучалась в рамках исследования общественного мнения о преступности и мерах борьбы с ней, которое провели сектор права Института экономики и права АН ГССР и Всесоюзный институт по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. Методом исследования служил опрос в форме анкетирования. Исследованием было охвачено свыше 4 тыс. человек, представлявших основные социально-профессиональные группы двух крупных городов в ГССР и РСФСР.

О. Ш. КОЧЛАДЗЕ

О ПРАВОВЫХ И ОРГАНИЗАЦИОННЫХ МЕРАХ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ ВЫПОЛНЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ ПРОГРАММЫ СССР НА ПЕРИОД ДО 1990 ГОДА

Определяя широкую программу социального развития и повышения благосостояния советского народа, XXVI съезд КПСС на первый план выдвинул задачу улучшения снабжения населения продуктами питания. Разработанная для решения этой задачи и одобренная на майском (1982 г.) Пленуме ЦК КПСС Продовольственная программа СССР является важнейшей составной частью экономической стратегии нашей партии на ближайшее десятилетие¹.

Майский (1982 г.) Пленум ЦК КПСС открыл новый этап аграрно-продовольственной политики. Пленум ЦК КПСС наметил основные задачи развития агропромышленного комплекса. Придавая важное значение нормативному регулированию вопросов продовольственных отношений, Пленум принял совместные постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР: «Об улучшении управления сельским хозяйством и другими отраслями агропромышленного комплекса»; «О мерах по совершенствованию экономического механизма и укреплению экономики колхозов и совхозов»; «О мерах по усилению материальной заинтересованности работников сельского хозяйства в увеличении производства продукции и повышении ее качества».

Проблема роли хозрасчетно-договорных отношений в реализации Продовольственной программы нашла отражение в юридической литературе. Но многие вопросы этой проблемы еще ждут своего решения. Актуальной остается проблема четкого определения оптимального сочетания централизованного планирования и хозяйственной самостоятельности предприятий, объединений, местных органов.

В хозрасчетных отношениях важное значение, как известно, имеет правовой договор, особенно такая его разновидность, как хозяйственный договор. В настоящее время следует поднять роль хозрасчета и хозяйственного договора и обеспечить за ними ведущий характер в системе других важных мер, направленных на выполнение Продовольственной программы².

За последние годы проведена большая работа по совершенствованию сельскохозяйственного законодательства. Вместе с тем нуждается в дальнейшем совершенствовании правовое регулирование отношений в сфере государственных закупок сельскохозяйственной продукции.

В соответствии с Продовольственной программой требует улучшения правовое регулирование системы закупок сельскохозяйственной продукции в личных подсобных хозяйствах граждан.

¹ Материалы майского Пленума ЦК КПСС. М., 1982.

² Горожанкин А. И. Роль хозрасчетно-договорных отношений в реализации Продовольственной программы СССР, „Советское государство и право“, 1983, №12.

Основную массу сельскохозяйственных продуктов государство закупает у колхозов, совхозов и иных сельскохозяйственных предприятий по договору контрактации. Этот договор заключается между социалистическими организациями на основе государственных планов закупки сельскохозяйственной продукции. А правоотношения, возникшие в рамках этого договора, регламентированы Основами гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик и Гражданским кодексом ГССР.

Закупка сельскохозяйственной продукции с личных подсобных хозяйств граждан происходит по договору, который не урегулирован ни нормами Основ, ни соответствующими статьями Гражданского кодекса. Это объясняется, в частности, недостаточным развитием экономических и юридических исследований, в которых были бы выработаны научно обоснованные рекомендации по дальнейшему совершенствованию регулирования отношений в этой сфере.

Теоретическая разработка как экономических, так и юридических аспектов осуществления закупок с личных подсобных хозяйств граждан отличается большой сложностью, поскольку сложен сам комплекс экономических и правовых отношений в сфере закупок.

Насущными являются вопросы уголовно-правовой охраны социалистической собственности на предприятиях АПК. Анализ статистических данных показывает, что в некоторых отраслях агропромышленного комплекса совершаются преступления, в том числе почти одна треть всех зарегистрированных хищений.

В системе только восьми министерств, входящих в АПК (сельского хозяйства, мясо-молочной и пищевой промышленности, Госкомсельхозтехники, заготовок, плодоовощного, рыбного хозяйства, сельского строительства), похищается и растрачивается материальных ценностей на большие суммы. Особую тревогу вызывает состояние борьбы с преступностью на селе.

В сельской местности, где проживает 1/3 населения страны, совершается значительное число хищений государственного и общественного имущества. Общая сумма недостач, растрат и хищений колхозных и совхозных средств, только отнесенных на виновных лиц, является достаточно большим. Органами государственного контроля ежегодно выявляются многочисленные факты нарушений установленного порядка приема сельскохозяйственной продукции заготовительными организациями, промышленными и торговыми предприятиями, оценки качества продукции.

Большие убытки и потери имеют место в животноводстве. Существенны злоупотребления при закупках скота у населения.

Много хищений денежных средств и продукции совершается в период ее заготовки. Хищения и взяточничество распространены в организациях, осуществляющих закупку товарной продукции у колхозов, совхозов и населения, ее переработку, хранение и реализацию. Только на объектах заготовок пищевой, мясной и молочной промышленности за два года выявлено много хищений государственного и общественного имущества, составляющих около 17% хищений, выявленных в агропромышленном комплексе.

Серьезные корыстные злоупотребления имеют место в системе Министерства плодоовощного хозяйства. Так, за последние пять лет число замаскированных хищений государственного имущества на объектах Главмосплодоовощторга увеличилось в два раза.

Как показывают практика и статистические данные, распространены факты бесхозяйственности, приписок, хищений строительных материалов и денежных средств на объектах сельского строительства.

В организациях Министерства сельского строительства СССР хищения государственного имущества (без мелких) ежегодно совершает значительное число работающих в них лиц. В системе Министерства мелиорации и водного хозяйства СССР ущерб от недостач, растрат и хищений за три года остается существенным, как и сумма приписок и других искажений отчетности.

Одним из условий решения поставленных майским Пленумом ЦК КПСС задач является реализация в каждой республике, области, каждом районе четкой и продуманной системы мер по борьбе с корыстными злоупотреблениями. Существенную роль в этом призваны сыграть органы внутренних дел, на которые возлагается обеспечение охраны социалистической собственности в сфере агропромышленного комплекса от преступных посягательств и возмещения причиненного ими материального ущерба.

В этих целях необходимо прежде всего обеспечить эффективную организацию профилактики преступлений на объектах, входящих в агропромышленный комплекс. При этом необходимо знать и учитывать особенности этих объектов. Они заключаются, в частности, в отдаленности колхозов и совхозов от контролирующих органов, подчинении разным управленческим системам, отличающимся выпускаемой продукцией, спецификой технологического процесса, порядком заготовки сырья и т. д.

В целях организации эффективных мероприятий по предупреждению и раскрытию преступлений на объектах агропромышленного комплекса необходимо определить ключевые направления данной сферы народного хозяйства, где сосредоточены крупные материальные ценности, осваиваются значительные денежные средства, имеют место обстоятельства, способствующие хищениям.

В сельском хозяйстве наиболее сложная обстановка наступает в период массовых сельскохозяйственных работ; за 10—20 дней уборочной компании во многих районах страны совершается до 20—30 процентов от общего количества зарегистрированных в сельском хозяйстве преступлений. Положение осложняется увеличением населения за счет горожан, прибывших на уборку урожая.

Ведущим звеном агропромышленного комплекса является мясная и молочная промышленность, на долю которой приходится свыше 40% всей пищевой товарной продукции. Работники органов ВД и в первую очередь службы БХСС должны учесть это в своей работе.

Изучение обстоятельств, определение в каждом конкретном случае «уязвимых» звеньев, правильная расстановка сил на смежных участках кооперирующихся предприятий и умелое их использование — вот те основные моменты, на которые следует нам ориентироваться.

Подразделения МВД СССР поставили перед собой конкретные и, безусловно, напряженные задачи. Сейчас на первый план выдвигается организаторская работа. Речь идет о необходимости выработки тщательного плана практических действий. Такой план должен точно отвечать на вопросы — что, где и в какие сроки надо делать, кто персонально отвечает за каждый участок работы, в решении этих задач важную роль призваны сыграть руководители органов внутренних дел.

Особое внимание должно быть уделено решению поставленных задач, контролю и проверке исполнения.

Залогом успеха во всяком деле, как известно, являются люди. Поэтому воспитание кадров в духе высокой дисциплины, поощрение инициативы должно сочетаться с развитием персональной ответственности каждого сотрудника органов внутренних дел за порученное дело, реализацию Продовольственной программы.

Создание сельскохозяйственных предприятий и объединений на межхозяйственной основе влечет за собой существенные изменения не только в процессе производства, но и в сфере сбыта, а также в учете материальных ценностей и трудовых затрат. Эти обстоятельства необходимо учитывать работникам милиции, ведущим борьбу с хищениями и другими преступлениями против социалистической собственности.

ინფორმაცია, ქრონიკა

საბარტლის თეორიის, სახელმწიფო საბარტლისა და საზოგადოებრივი ადამიანთა ადგილის შესახებ

სექციის მუშაობის ძირითადი მიმართულება და შინაარსი განისაზღვრა საბარტლის მარქსისტულ-ლენინური თეორიის, სოციალდემოკრატიული სახელმწიფო საბარტლისა და საბჭოთა ადამიანთა ადგილის შესახებ პრობლემებზე გამართული საქმიანი სჯა-ბაასით.

მეცნიერ-იურისტთა პირველი რესპუბლიკური შეხვედრის მთავარი მიზანმიმართულების შესაბამისად, სექციამ მოისმინა და განიხილა მოხსენებები ისეთ მნიშვნელოვან საკითხებზე, როგორცაა საზოგადოებრივი ურთიერთობათა საბარტლებრივი რეგულირების სრულყოფის კონსტიტუციური საფუძვლები, საზოგადოებრივი ორგანიზაციები და მათი როლი საბჭოთა საზოგადოების პოლიტიკურ სისტემაში, სახელმწიფო მმართველობის ძირითადი პრინციპები, ავტონომიური რესპუბლიკის სახელმწიფო მმართველობის ორგანიზების ფორმირების საბარტლებრივი საფუძვლები, ექსპერიმენტის როლი სახალხო მეურნეობის საბარტლებრივი რეგულირების სრულყოფაში, სოციალდემოკრატიული დემოკრატიის უპირატესობანი ბურჟუაზიულთან შედარებით. ბურჟუაზიულ სამყაროსთან შეპირისპირებით აღინიშნა თვალსაჩინო მიღწევები, რომლებიც საბჭოთა საქართველომ მოიპოვა კომუნისტური პარტიის ლენინური ეროვნული პოლიტიკის პრაქტიკულად განხორციელების საქმეში.

მოხსენებებით, სიტყვებით გამოვიდნენ რესპუბლიკის მეცნიერ-იურისტთა როგორც უფროსი, ისე საშუალო და ახალგაზრდა თაობის წარმომადგენლები.

საერთოდ, სექციის მუშაობაში მონაწილეობა მიიღეს საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და საბარტლის ინსტიტუტის სახელმწიფო და საერთაშორისო საბარტლის განყოფილების, ამავე ინსტიტუტის მართვის საბარტლებრივი პრობლემათა შემსწავლელი ლაბორატორიის, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის საბარტლის ისტორიის კათედრის, აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიულ-იურიდიული ფაკულტეტის საბარტლის თეორიის, ისტორიისა და სახელმწიფო საბარტლის კათედრის, მოსკოვის მილიციის უმაღლესი სკოლის თბილისის ფაკულტეტის მუშაკებმა, აგრეთვე ქ. ქუთაისის პრაქტიკოს-იურისტებმა.

უნდა ითქვას, რომ სექციის კოლექტივი არ იყო მრავალრიცხოვანი. მეორე მხრივ, ამკარად იგრძნობოდა, რომ ყველა, ვინც-კი სხდომას დაესწრო, მართლაც დაინტერესებული იყო სექციის მუშაობით, მისი პრობლემეტიკითა და კონკრეტული განსახილველი საკითხებით.

ასე რომ, საბოლოო ანგარიშით, სექციის მუშაობა ნაყოფიერი გამოდგა. წარმატებით საქმიანობის მნიშვნელოვან სტიმულად იქცა მეცნიერი-იურისტთა შეკრების ხელმძღვანელობის გულისხმიერება და ყურადღება სექციური მუშაობისადმი, კერძოდ, რესპუბლიკის მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტის აკად. ე. ხარაძის პირადი დასწრება სექციის სხდომაზე.

სექციის მუშაობისათვის დამახასიათებელი იყო აზრთა თავისუფალი ურთიერთგაზიარება. თემატიკის აქტუალობამ და სირთულემ განაპირობა გაცხოველებული კამათი და მოსაზრებათა სხვადასხვაობაც ცალკეული საკითხების განხილვასთან დაკავშირებით. ამასთანავე სექციაში, მის მონაწილეთა შორის იმთავითვე დამყარდა და მუშაობის მთელ პერიოდში გაგრძელდა მეგობრული, კეთილნაყოფიერი კოლეგიური ურთიერთობა. მუშაობა წარიმართა საქმის ცოდნით, ნამდვილ პროფესიულ დონეზე. საკითხები განიხილებოდა რესპუბლიკის სახალხო მეურნეობის წინაშე მდგომი ამოცანების შუქზე, სამართლებრივი კვლევა-ძიებისა და იდეოლოგიური მუშაობის შემდგომი დაწინაურებისათვის ხელშეწყობის ნიშნით, პრაქტიკის მოთხოვნებათა დასაკმაყოფილებლად მეცნიერების მიღწევათა ეფექტიანი გამოყენების სულისკვეთებით.

ამ მიმართულებით, აგრეთვე რესპუბლიკის მეცნიერ-იურისტთა შეხვედრის ორგანიზაციასთან დაკავშირებით გამოითქვა ზოგიერთი სურვილი, მოსაზრება, რეკომენდაცია. ისინი სექციის დასტურითა და დავალებით კიდევ მოხსენდა საქართველოს მეცნიერ-იურისტთა პირველი შეხვედრის დასკვნით პლენარულ სხდომას.

სახელდობრ, სექციის სხდომის ცალკეულმა მონაწილეებმა მიზანშეწონილად მიიჩნიეს:

— მეცნიერ-იურისტთა რესპუბლიკური შეხვედრის თემატიკის დაკონკრეტება. საქართველოს მეცნიერ-იურისტთა პირველი შეხვედრის თემა, კერძოდ კი „საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სამართლებრივი რეგულირება“ მეტისმეტად ზოგადი და ყოვლისმომცველია. სწორედ ამიტომ მოხდა, რომ ამ შეხვედრის პირველ პლენარულ სხდომაზე მოსმენილ მოხსენებებთან და გამოსვლებთან დაკავშირებით არსებითად არ გაიმართა კამათი. უფრო კარგი იქნება შეხვედრისათვის ერთი გლობალური პრობლემის შერჩევა და მისი ყოველმხრივი განხილვა. მაგალითად, საქართველოს მეცნიერ-იურისტთა მომდევნო შეხვედრა შეიძლება შეიძღვნას რესპუბლიკაში ფართოდ გაშლილი ეკონომიკურ-ორგანიზაციული ექსპერიმენტების სამართლებრივ პრობლემებს.

— შეხვედრის მონაწილეთა უფრო ფართოდ ინფორმირება სამეცნიერო თუ სასწავლო დაწესებულებებში უკვე ჩატარებული და სამომავლოდ გათვალისწინებული სამართლებრივი საკვლევაძიებო სამუშაოების შესახებ.

— მეცნიერ-იურისტთა და საქართველოს საზოგადოებრივ მეცნიერებათა სხვა დარგების წარმომადგენელთა (სახელდობრ, ფსიქოლოგების, ფილოსოფოსების, ეკონომისტების) რესპუბლიკურ შეხვედრაათა ადგილების პერიოდული ურთიერთშენაცვლება. სექციის სხდომის მონაწილე სოხუმელმა ამხანაგებმა წამოაყენეს წინადადება, რომ მეცნიერ-იურისტთა მომდევნო რესპუბლიკური შეხვედრა მოეწყოს ქ. სოხუმში.

— რესპუბლიკის რეგიონების იურიდიული პროფილის სამეცნიერო-

კვლევით და სასწავლო დაწესებულებებს შორის კონტაქტების გაშლა-გაფართოება (საკვლევადიებო გეგმების ურთიერთშეთანხმება, ერთობლივი სამუშაოების განხორციელება, მეცნიერ მუშაკთა მიწვევა სტუდენტებისათვის ლექციების წასაკითხავად).

— მეცნიერ-იურისტთა რესპუბლიკური შეხვედრის კრებისით მასალების პუბლიკაცია. ამით ფართო საზოგადოებრიობისათვის ხელმისაწვდომი გახდება რესპუბლიკის სამართლისმცოდნეთა ცხოვრებაში ამ ფრიად ღირსშესანიშნავი ღონისძიების მნიშვნელოვანი შედეგები.

— პრაქტიკასთან მეცნიერ-იურისტთა ქმედითი კავშირის გაძლიერება; მეცნიერ-იურისტთა მეტი ძალების ჩართვა პრაქტიკაში წამოჭრილი აქტუალური სამართლებრივი საკითხების შესწავლის საქმეში. ამ მიმართულებით ამჟამად დასაქმებული კადრები აშკარად არასაკმარისია. საჭიროა შეიქმნას მართვის სამართლებრივი პრობლემების შემსწავლელი მძლავრი სამეცნიერო აპარატი.

— მეცნიერ-იურისტთა თავიდანვე ჩაბმა ეკონომიკურ-ორგანიზაციული ექსპერიმენტის მომზადებასა და განხორციელებაში (სწორედ დასაწყისში და არა მას შემდეგ, როცა იგი უკვე კარგავს ექსპერიმენტის ხასიათს). ამის გარეშე სუსტდება ექსპერიმენტის სამართლებრივი მხარე, ნათლად ვერ გამოისახება ხოლმე ახლადშექმნილ ორგანოთა იურიდიული სტატუსი, ორგანიზაციისა და საქმიანობის სამართლებრივი საკითხები.

— ნორმატიული აქტების შემუშავება-გამოცემის კულტურის ამაღლება, მეტადრე მათი ქართული ავთენტიკური ტექსტების ენობრივი დახვეწა. მეცნიერ-იურისტთა წვლილის გაზრდა საკანონმდებლო აქტების პროექტების მომზადებაში. საჭიროების შემთხვევაში ასეთი სამუშაოები შეიძლება კიდევ აისახოს სამეცნიერო-კვლევით გეგმებში.

— სახალხო ღებუტატთა საბჭოების საქმიანობის კომპლექსური მეცნიერული შესწავლის გაძლიერება.

— მეცნიერ-იურისტთა მომდევნო რესპუბლიკურ შეხვედრაზე სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიისა და სამართლის ფილოსოფიის სექციის შექმნა. აქ უპირატესად წარმოდგენილი იქნება ქართული სამართლის ისტორიისა და ქართულ პოლიტიკურ მოძღვრებათა ისტორიის საკითხები, თანამედროვე ბურჟუაზიული სამართლებრივი თეორიების კრიტიკა.

— იურიდიული ყურნალების მუშაობის გაუმჯობესება პირუთვნელი მეცნიერული კრიტიკის გაშლა-დანერგვის ვხით, რაც გამორიცხავს ვიწრო, პირად ანგარიშსწორებას.

აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიულ-იურიდიული ფაკულტეტის სამართლის თეორიის, ისტორიისა და სახელმწიფო სამართლის კათედრის წარმომადგენლებმა გამოთქვეს მოსაზრება, რომ ფართო პროფილის იურიდიულ კადრებზე მოთხოვნილების გათვალისწინებით აფხაზეთის უნივერსიტეტის ისტორიულ-იურიდიულ ფაკულტეტს დამოუკიდებელი ფაკულტეტის სახით გამოეყოს იურიდიული ფაკულტეტი.

სექციის სხდომის მონაწილეთა ერთსულოვანი აზრით, საქართველოს მეცნიერ-იურისტთა შეხვედრა უაღრესად დროული ღონისძიებაა, რომელიც მომავალშიც აუცილებლად უნდა გაგრძელდეს. იგი უდავოდ გაზრდის რესპუბლიკის მეცნიერ-იურისტთა წვლილს პარტიის მიერ დასახული ამოცანების შესრულებაში. შეხვედრის ზოგიერთი დადებითი შედეგი უკვე მისი

მსვლელობის პროცესშივე გამოიკვეთა. წამოიჭრა ახალი საკითხები და დაიწყო სახა საინტერესო კვლევა-ძიების პერსპექტივები. აღსანიშნავია აგრეთვე რესპუბლიკის სხვადასხვა რეგიონებში მომუშავე სამართლისმცოდნეთა ურთიერთგაცნობა, პიროვნული კონტაქტების დამყარება.

სამართლის თეორიის, სახელმწიფო სამართლისა და საბჭოთა აღმშენებლობის სექციის სხდომის მონაწილეებმა ღრმა მადლიერების გრძნობით მოიხსენიეს საქართველოს მეცნიერ-იურისტთა შეხვედრის ინიციატორი — რესპუბლიკის კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტი, ორგანიზატორები — საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია, რესპუბლიკის უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლების სამინისტრო და პარტიის ქუთაისის საქალაქო კომიტეტი, ქუთაისელი მასპინძლები, რომლებმაც უზრუნველყვეს ნაყოფიერი მუშაობის პირობები.

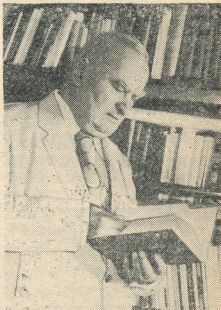
ი. ფუტყარაძე

ჩვენ იუბილარები

სამგლარი მეცნიერი

(აკადემიკოს პაატა გუგუშვილის დაბადების 80 და სამეცნიერო-პედაგოგიური მოღვაწეობის 55 წლისთავის გამო)

საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებით ხანგრძლივი ნაყოფიერი სამეცნიერო-პედაგოგიური და საზოგადო მოღვაწეობისათვის, სამეცნიერო კადრების მომზადებისათვის და დაბადების ოთხმოც წელთან დაკავშირებით საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე აშხ. პაატა ბესარიონის ძე გუგუშვილი დაჯილდოვდა საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის საპატიო სიგელით.

პ. გუგუშვილი დაიბადა 1905 წ. 15 (ახ. სტ. 28) სექტემბერს სოფელ კოდორში (აბაშის რაიონი). საშუალო განათლება მიიღო ქ. ფოთისა და ქ. ქუთაისის გიმნაზიებში. 1927 წელს დაამთავრა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სოციალურ-ეკონომიკური ფაკულტეტი ეკონომისტ-ფინანსისტის სპეციალობით. სტუდენტობის დროიდან ჟურნალ-გაზეთებში აქვეყნებს ნარკვევებს, სტატიებს, რეცენზიებს. ცალკე წიგნად მისა ნაშრომი პირველად გამოიცა 1929 წელს „ქართული წიგნი 1629-1929 წწ“. — ქართული სტამბის წიგნის 300 წლისთავისადმი მიძღვნილი სტატისტიკურ-ეკონომიკური მონოგრაფია.

მრავალმხრივი და მრავალფეროვანია აკადემიკოს პაატა გუგუშვილის მოღვაწეობა. მისი ინტერესთა სფერო მოიცავს ეკონომიკას, ისტორიას, სოციოლოგიას, კულტურას, ჟურნალისტიკას, ეკონომიკურ ტერმინოლოგიას. მისი ხელმძღვანელობით მრავალმა მეცნიერმა დაიცვა საკანდიდატო და სადოქტორო დისერტაცია. რესპუბლიკის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კო-

მიტეტის ხელმძღვანელობით და მისი დაუცხრომელი მოღვაწეობით შეიქმნა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტი, რომელიც დიდ როლს ასრულებს ეკონომიკის მეცნიერების განვითარების, კადრების მომზადების, სახალხო მეურნეობის უმნიშვნელოვანესი პრობლემების დამუშავებაში.

პ. გუგუშვილის კვლევა ეკონომიკისა და სოციალური პრობლემების დარგში წარმოდგენილია მის მონოგრაფიათა ტომეულებში სახელწოდებით „საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX—XX სს.“. დღემდე გამოცემულია შვიდი ტომი, რაც შეიცავს სულ 5300 გვერდს და 70-ზე მეტ მონოგრაფიას. პრობლემურად და თემატურად ამათ მიეკუთვნება აგრეთვე მისი „კაპიტალიზმის წარმოშობა და განვითარება საქართველოსა და ამიერკავკასიაში“ (1941, თბ., 470 გვერდი).

ავტორი მონოგრაფიების ამ ტომეულებში განიხილავს საქართველოს რუსეთთან შეერთების, საქართველოს საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ცხოვრების, ასევე მეურნეობის, მისი ცალკეული დარგებისა და კულტურების კვლევის, სოციალური ძვრებისა და გარდაქმნების, საშინაო და საგარეო საქონელმომოქცევის განვითარებისა და ტყვეებით ვაჭრობის, კრედიტისა და ფულის მიმოქცევის, მრავალწახანაგოვან აგრარულ ურთიერთობათა და სხვა საკითხებს.

აკადემიკოსმა პ. გუგუშვილმა ღრმად გააანალიზა ფეოდალიზმის რღვევისა და კაპიტალისტურ ურთიერთობათა წარმოშობის, განვითარების პროცესი საქართველოსა და ამიერკავკასიაში. მოგვცა სრული სურათი იმისა, თუ როგორ წარმოიშვა კაპიტალისტურ-მემამულური ეკონომიკური ცხოვრების განვითარებასთან ერთად კაპიტალიზმის მესაფლავე — სამრეწველო პროლეტარიატი, როგორ ჩამოყალიბდა იგი „კლასად თავისთვის“ საწარმოო ძალებსა და წარმოებათა ურთიერთობებს შორის ანტაგონიზმის, კოლიზიების საფუძველზე; თუ როგორ მომზადდა სოციალისტური რევოლუცია, რომელმაც დაამსხვრია ექსპლოატატორთა წყობილება და გზა გაუხსნა თვისებრივად ახალ, სოციალისტურ ცივილიზაციას.

მეტად ყურადსაღებია ის გარემოება, რომ პ. გუგუშვილი საქართველოს ეკონომიკას იკვლევს რუსეთის, სომხეთისა და აზერბაიჯანის ეკონომიკურ და სოციალურ განვითარებასთან მიმართებაში, თავიდანვე წარმოაჩენს ეროვნულისა და ინტერნაციონალურის ურთიერთგადაჯავშულ ხასიათს.

აკადემიკოს პ. გუგუშვილის მონოგრაფიების შვიდტომეული დაწერილია მაღალ მეცნიერულ დონეზე, შემოქმედებითი ძიების მარქსისტული მეთოდოლოგიის გამოყენებით. ამ გამოკვლევებმა შეავსო საქართველოს ეკონომიკური განვითარების ისტორია.

1959 წელს სოციოლოგთა მეოთხე მსოფლიო კონგრესის მუშაობაში პირველად მიიღო მონაწილეობა საბჭოთა დელეგაციამ. პ. გუგუშვილი ამ დელეგაციის წევრი იყო. კონგრესზე წაკითხული მისი მოხსენება — „მრეწველობის ფორმათა სოციოლოგიური კლასიფიკაცია“, — ერთ-ერთ საუკეთესოდ აღიარეს და ქართველი მეცნიერი იქვე აირჩიეს მსოფლიო სოციოლოგიური ასოციაციის საბჭოს და აღმასკომის წევრად. მას შემდეგ პ. გუგუშვილი სის-

ტემატურად მონაწილეობს ეკონომისტთა და სოციოლოგთა მსოფლიო კონგრესის, აგრეთვე სხვა საერთაშორისო სიმპოზიუმებისა და კონფერენციების მუშაობაში. მისი მოხსენებები გამოქვეყნებულია მშობლიურ, რუსულ და მრავალ უცხოურ ენაზე.

3. გუგუშვილმა მრავალი შრომა გამოაქვეყნა ხალხთომოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემებზე. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია — „საქართველოს სსრ მოსახლეობის აღწარმოების საკითხები“ (თბ., 1973 წ.) ამ მონოგრაფიის ვრცელი რეზიუმე რუსულ ენაზე სსრ კავშირის ცენტრალურმა სტატისტიკურმა სამმართველომ გამრავლა და სათანადო მითითებებით დაუგზავნა ყველა მოკავშირე რესპუბლიკის ყველა სტატისტიკურ ორგანოსა და ბიბლიოთეკას.

დიდა პ. გუგუშვილის დამსახურება ქართული სოციალურ-ეკონომიკური ტერმინოლოგიის შემუშავების სფეროში. ამ საქმეს ხელი მან ჯერ კიდევ სტუდენტობის დროს მოჰკიდა. 1947 წელს ეკონომიკისა და ენათმეცნიერების ინსტიტუტების გრიფით გამოვიდა „ეკონომიკის ტერმინოლოგია“ (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული). შემდგენელი — პ. გუგუშვილი და პ. კუჭაიძე

პ. გუგუშვილმა მრავალი შრომა მიუძღვნა მე-19 საუკუნის ქართულ პუბლიცისტიკას. კერძოდ, „ჟურნალისტიკა“, ტომი პირველი (1941), „კარლ მარქსი ქართულ პუბლიცისტიკასა და საზოგადოებრიობაში“. დეაწლმოსილ მკვლევარს გამოქვეყნებული აქვს მრავალი საჟურნალო და საგაზეთო სტატია. წლების მანძილზე რედაქტორობდა „საქართველოს ეკონომისტს“, რომელმაც დიდი როლი შეასრულა ეკონომიკური თეორიისა და პრაქტიკის აქტუალური პრობლემების დამუშავებაში, კადრების აღზრდასა და მომზადებაში.

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობამ ახლახან გამოსცა აკადემიკოს პ. გუგუშვილის მონოგრაფიების VII ტომი, რომელიც მთლიანად მიეძღვნა „ქართული სტამბის წიგნს — (1629-1979). მასში მოცემულია ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორია 350 წლის მანძილზე. წიგნის მოცულობა 52 საღარიცხვო-საგამომცემლო თაბახია. ამ შესანიშნავი მონოგრაფიიდან ვგებულობთ, რომ წიგნისა და ბეჭდვითი სიტყვის მოსახლეობის ერთ სულზე განაწილების მხრივ საქართველოს სსრ მსოფლიოს ყველაზე მოწინავე ერთა შორისაა.

პ. გუგუშვილის კალამს ეკუთვნის სახალხო მეურნეობის ისტორიის საუნივერსიტეტო სახელმძღვანელოები. იგი რედაქტორია პოლიტიკური ეკონომიის სახელმძღვანელოსი, თანაავტორი და რედაქტორია წიგნისა „საქართველოს სსრ სახალხო მეურნეობა“ და ა. შ. ამჟამად იგი ხელმძღვანელობს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის სოციოლოგიისა და დემოგრაფიის განყოფილებას, არის მრავალი სამეცნიერო საბჭოს, ჟურნალების „ეკონომისტისა“ და საქართველოს სსრ მეც-

ნიერებათ აკადემიის „მაცნეს“ ეკონომიკისა და სამართლის სერიის სარედაქციო კოლეგიების წევრი, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის მთავარი კოლეგიის წევრი და ეკონომიკური სექციის თავმჯდომარე, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიასთან არსებული ხალხთმოსახლეობის (დემოგრაფიის) სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემათა სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარე და ა. შ.

აკადემიკოს პ. გუგუშვილის მოღვაწეობა აღინიშნა მთავრობის ჯილდოებით.

ეურნალ საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნეს“ ეკონომიკისა და სამართლის სერიის რედაქცია ულოცავს ღვაწლმოსილ მეცნიერს — აკადემიკოს პაატა გუგუშვილს, დაბადების 80 წლისთავს და უსურვებს ხანგრძლივ შემოქმედებითს სიცოცხლეს.

6 193/35

ფასი 85 კპ.

ინდექსი

7619
საქართველოს
ბიბლიოთეკა

